

ΕΘΝΙΚΟ
ΚΕΝΤΡΟ
ΔΗΜΟΣΙΑΣ
ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ &
ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΕΘΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΚΑ΄ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΣΕΙΡΑ

ΤΜΗΜΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΤΕΛΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Θέμα:

Η διαχρονική εξέλιξη του δημόσιου δανεισμού στην Ελλάδα κατά την περίοδο 1824-1932 και οι πτωχεύσεις του ελληνικού κράτους

Επιβλέπων/ουσα: ΣΑΒΒΑΪΔΟΥ ΚΑΤΕΡΙΝΑ

Σπουδαστής/στρια: ΠΑΤΟΥΝΑ ΔΙΟΝΥΣΙΑ

ΑΘΗΝΑ - 2011

*«Ο δανεισμός είναι πράξη υπέρτατης αφροσύνης και
μαλθακότητας»!*

*«Οι οφειλέτες είναι δούλοι όλων των δανειστών τους. Είναι δούλοι
δούλων αναιδών και βάρβαρων και βάνανσων»*

Πλούταρχος, *Περί του μη δειν δανείζεσθαι*. 1^{ος} αι. μ. Χ.

Περίληψη

Οι έλληνες αναζητούν και εισπράττουν δάνεια προτού συσταθεί ακόμη το ελληνικό κράτος. Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 1932 τα δημόσια δάνεια αποτέλεσαν μία από τις σπουδαιότερες πηγές άντλησης δημοσίων εσόδων. Βασικότερη πηγή εσόδων αποτέλεσε ο εξωτερικός δανεισμός ενώ η σύναψη εσωτερικών δημοσίων δανείων ξεκινά από το 1862 και μετά.

Οι επαχθείς όροι των δανείων και η αδυναμία δημοσιονομικής διαχείρισης σε συνδυασμό με τη διεθνή συγκυρία και τις εξελίξεις στην εσωτερική πολιτική σκηνή θα οδηγήσουν το ελληνικό κράτος στη χρεοκοπία τέσσερις φορές. Η πρώτη πτώχευση μας πηγαίνει πίσω στο 1827 πριν ακόμη αναγνωριστεί το Βασίλειο της Ελλάδος. Έκτοτε το ελληνικό κράτος θα κηρύξει πτώχευση άλλες τρεις φορές, το 1843, το 1893 με τη επιβολή του ΔΟΕ (1898) και το 1932.

Αντικείμενο της εργασίας είναι η μελέτη της διαχρονικής εξέλιξης του δημόσιου δανεισμού στη χώρα κατά την περίοδο 1824-1932 και των λόγων που οδήγησαν τη χώρα στη χρεοκοπία. Στο πρώτο μέρος της εργασίας αποσαφηνίζονται οι βασικές θεωρητικές έννοιες που αφορούν τα δημόσια δάνεια. Στο δεύτερο μέρος παρατίθεται αναλυτικό ιστορικό των δημοσίων δανείων και περιγράφονται οι πολιτικές και οικονομικές συνθήκες της εποχής. Στο τρίτο και τελευταίο μέρος παρουσιάζονται τα συμπεράσματα και ο σύγχρονος προβληματισμός για το αν η Ελλάδα βρίσκεται στο κατώφλι μίας νέας πτώχευσης.

Μελετήθηκαν βιβλία, εφημερίδες και αρχεία από τη βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων καθώς και εργασίες από το Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών.

Λέξεις κλειδιά: δημόσιος δανεισμός, δάνεια κράτους, εσωτερικά δημόσια δάνεια, εξωτερικά δημόσια δάνεια, πτώχευση, στάση πληρωμών, δημοσιονομική αδυναμία

Abstract

The greeks will seek and receive public loans even before the establishment of the first hellenic republic. Since Greece was formed as a state and up until 1932, public loans will become the major source of public revenue. External public loans will comprise the major source for public spending in Greece. The internal public loan agreements will appear only after 1862.

The onerous terms of the public loan agreements and the lack of a solid fiscal policy in combination with the global environment and the political situation in Greece will lead the greek state to bankruptcy for four times. The first bankruptcy takes place back in 1827, before the foundation of the Kingdom of Greece. Ever since, the greek state will face bankruptcy another three times, in 1843, in 1893 when Greece was under international audit (1898), and in 1932.

The purpose of this study is to monitor the public loan agreements during the period 1824-1932 and the reasons that led the country into bankruptcy. The first section focuses on the theoretical background of public loan agreements. The second section reveals the history of public loans and the economic and political conditions in Greece during this period. The last section presents the conclusions and the contemporary debate about whether Greece stands on the threshold of a new bankruptcy.

Books, newspapers and archives from the Hellenic Parliament as well as doctoral dissertations from the Greek National Archive of PhD Theses were studied for the purpose of this essay.

Key words: public loans, external public loans, internal public loans, bankruptcy

Συντομογραφίες

• Δραχμές	δρχ.
• Λίρες	λ.
• Λίρες στερλίνες	λ. στ.
• Τρεις Μεγάλες Δυνάμεις	ΤΜΔ
• Φράγκα	φρ.
• Χρυσά φράγκα	χρ. φρ.
• Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν	ΑΕΠ
• Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Αναπτυξης	ΟΟΣΑ

Περιεχόμενα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	3
ABSTRACT ...	4
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	8
ΜΕΡΟΣ Α΄	
ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ	10
Κεφάλαιο 1 Οριοθέτηση βασικών εννοιών δημόσιου δανεισμού.....	10
1.1 Γενικά χαρακτηριστικά δημοσίων δανείων.....	10
1.2 Διακρίσεις δημοσίων δανείων	12
Κεφάλαιο 2 Έκδοση δημοσίων δανείων.....	15
2.1 Μέθοδοι έκδοσης δημοσίων δανείων	16
2.2 Όροι έκδοσης δημοσίων δανείων	19
Κεφάλαιο 3 Πράξεις διαχείρισης δημοσίων δανείων.....	21
3.1 Πτώχευση ή χρεοκοπία λόγω αφερεγγυότητας του κράτους	21
3.2 Περιπτώσεις νόμιμης αναστολής δανειακών υποχρεώσεων κρατών ..	23
3.2.1 Η αρχή της θεμιτής παρανομίας και του εφικτού και ανεφικτου	
δράσης της δημόσιας διοίκησης	24
3.2.2 Η αρχή της δημοσιονομικής αδυναμίας	25
3.3.3 Ανάδοχο κράτος και εκπλήρωση δανειακών υποχρεώσεων – αλλαγή	
πολιτικού καθεστώτος	26
ΜΕΡΟΣ Β΄	
ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΑΝΕΙΣΜΟΥ (1824-1932) – ΠΤΩΧΕΥΣΕΙΣ	
ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ.....	28
Κεφάλαιο 4 Περίοδος 1824-1827 Πτώχευση του 1827	28
4.1 Το πρώτο δάνειο της ανεξαρτησίας.....	28
4.2 Το δεύτερο δάνειο της ανεξαρτησίας	30
Κεφάλαιο 5 Περίοδος 1828-1843 Πτώχευση του 1843	33
5.1 Το δάνειο των 60 εκ. φρ.	33
5.2 Το βαναρικό δάνειο	41
5.3 Η διαχείριση του δανείου των 60 εκ. φρ.	42
Κεφάλαιο 6 Περίοδος 1844-1893 Πτώχευση του 1893	45
6.1 Περίοδος 1844-1861.....	45

6.2 Η προ Τρικούπη περίοδος (1862-1882)	47
6.3 Περίοδος Τρικούπη	51
Κεφάλαιο 7 Περίοδος 1894-1932 Πτώχευση του 1932	63
7.1 Περίοδος 1900-1914.....	63
7.2 Περίοδος 1915-1922.....	66
7.3 Περίοδος 1923-1932.....	68
ΜΕΡΟΣ Γ΄	
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ	72
Κεφάλαιο 8 Συμπεράσματα.....	72
Κεφάλαιο 9 Σύγχρονες εξελίξεις	73
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	76
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	78

Εισαγωγή

Με την παρούσα διπλωματική εργασία επιδιώκεται η προσέγγιση της θεωρητικής διάστασης του δημόσιου δανεισμού μέσω της αποσαφήνισης βασικών εννοιών. Παράλληλα επιδιώκεται και η παρακολούθηση της διαχρονικής εξέλιξης του δημόσιου δανεισμού στην Ελλάδα κατά την περίοδο 1824-1932, περίοδος που οριοθετείται από τις τέσσερις πτωχεύσεις του ελληνικού κράτους. Έχοντας ως σημείο αναφοράς τις πτωχεύσεις του ελληνικού κράτους (1827, 1843, 1897, 1932) παρουσιάζονται τα στοιχεία σε οικονομικό και πολιτικό επίπεδο και οι συνθήκες που οδήγησαν στην αδυναμία εξυπηρέτησης των υποχρεώσεων του ελληνικού κράτους.

Το Α΄ Μέρος αποτελείται από 3 κεφάλαια όπου επιχειρείται η θεωρητική προσέγγιση βασικών πτυχών του δημόσιου δανεισμού. Στα κεφάλαια αυτά γίνεται αναφορά στην αναγκαιότητα του δημόσιου δανεισμού ως μέσου χρηματοδότησης της κρατικής οικονομικής δραστηριότητας καθώς και στους κυριότερους λόγους που οδηγούν τους δημόσιους φορείς στο δανεισμό. Περιγράφονται οι κυριότερες μέθοδοι εκδόσεων των δημοσίων δανείων καθώς και οι πράξεις διαχείρισης τους. Με τον όρο «έκδοση δημοσίων δανείων» αναφερόμαστε στη διενέργεια, από τη διοίκηση, των αναγκαίων εκείνων πράξεων, με τις οποίες συνομολογείται η σύμβαση δανείου μεταξύ του κράτους και των δανειστών του. Η «διαχείριση των δημοσίων δανείων» αφορά τη διενέργεια πράξεων από το κράτος με τις οποίες τακτοποιούνται οι υποχρεώσεις του έναντι των δανειστών του.

Το Β΄ Μέρος αποτελείται από 4 κεφάλαια στα οποία γίνεται παρουσίαση της διαχρονικής εξέλιξης του δημόσιου δανεισμού στην Ελλάδα από το 1824 μέχρι το 1932 καθώς και του τρόπου διαχείρισης των χρηματικών κεφαλαίων. Γίνεται επίσης αναφορά στις πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες που επικρατούσαν κατά την περίοδο αυτή. Η χρονική οριοθέτηση σηματοδοτείται από τις τέσσερις πτωχεύσεις του ελληνικού κράτους (1827, 1843, 1893, 1932). Η πρώτη περίοδος (1824-1827) αναφέρεται στα 2 δάνεια της ανεξαρτησίας πριν την ίδρυση του ελληνικού κράτους και στην προσπάθεια του Καποδίστρια να ανορθώσει την κατεστραμμένη ελληνική οικονομία. Η δεύτερη περίοδος περιγράφει τη σύναψη του δανείου των 60 εκ. φρ. κατά την άνοδο του Όθωνα στο θρόνο και καθώς και του δανείου από την βαυαρική αυλή για τη στήριξη του τελευταίου.

Κατά την περίοδο 1844-1893 το ελληνικό κράτος προχωρά στον εσωτερικό δανεισμό καθώς η μη τακτοποίηση των εξωτερικών χρεών δεν του επιτρέπει τη συνομολόγηση εξωτερικών δανείων μέχρι το διακανονισμό πληρωμής των οφειλόμενων τοκοχρεολυσίων. Με την ανάληψη της πρωθυπουργίας από τον Τρικούπη γίνονται προσπάθειες εξορθολογισμού της λειτουργίας του κράτους και της οικονομικής του πολιτικής. Η χώρα συνεχίζει τον αλόγιστο δανεισμό μέχρι το 1893 όπου ο Τρικούπης αναφωνεί στη Βουλή «*Κύριοι, δυστυχώς επτωχεύσαμεν*». Το 1898, ως αποτέλεσμα της ήττας που υπέστη από τον τουρκικό στρατό και της αδυναμίας καταβολής των πολεμικών αποζημιώσεων, η χώρα θα δεχθεί το Διεθνή Οικονομικό Έλεγχο για τη διαχείριση του διογκωμένου εξωτερικού της χρέους.

Τον 20^ο αι., κάτω από τη σκιά του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και της αστάθειας στην εγχώρια πολιτική σκηνή, η Ελλάδα θα συνεχίσει να δανείζεται με επαχθής όρους. Η σταδιακή υποτίμηση της δραχμής, τα προβλήματα στην επαναφορά του συστήματος του κανόνα του χρυσού και η παγκόσμια οικονομική κρίση του 1929 έχουν άμεσες συνέπειες στην οικονομία της Ελλάδας. Η κατάσταση είναι μη αναστρέψιμη και την 1^η Μαΐου του 1932 ο Βενιζέλος ανακοινώνει στη Βουλή την πτώχευση της Ελλάδας και τη στάση πληρωμών του εξωτερικού χρέους.

Στο Γ΄ Μέρος, το οποίο αποτελείται από 2 κεφάλαια παρουσιάζονται τα συμπεράσματα και μία συνοπτική επισκόπηση των σύγχρονων εξελίξεων αναφορικά με τα σενάρια νέας χρεοκοπίας της χώρας μετά την παγκόσμια κρίση του 2008 και την κρίση χρέους στην Ευρωζώνη. Ο δημόσιος δανεισμός συνιστά μία σημαντική πτυχή χρηματοδότησης των κρατικών λειτουργιών πρέπει όμως η χρήση του να γίνεται με τρόπο που να διασφαλίζει τη δημοσιονομική βιωσιμότητα. Κλείνοντας το κεφάλαιο, παρατίθενται και ορισμένες σκέψεις όσον αφορά την περαιτέρω διερεύνηση του θέματος.

ΜΕΡΟΣ Α΄ - ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ

Κεφάλαιο 1^ο

Οριοθέτηση βασικών εννοιών δημόσιου δανεισμού και η αναγκαιότητα του ως μέσου χρηματοδότησης της κρατικής δραστηριότητας

1.1 Γενικά χαρακτηριστικά δημοσίων δανείων

Η χρηματοδότηση των δημοσίων δαπανών γίνεται μέσω της φορολογίας και των άλλων εσόδων του κράτους. Πολύ συχνά το ποσό που εισπράττεται από τη φορολογία και τα λοιπά έσοδα δεν επαρκούν για την κάλυψη των κρατικών δαπανών. Η ανεπάρκεια των εσόδων έχει ως άμεση συνέπεια τη δημιουργία ελλείμματος στο δημόσιο προϋπολογισμό, για την κάλυψη του οποίου το κράτος προσφεύγει σε διάφορες λύσεις. Τρόπους κάλυψης των ελλειμμάτων του κρατικού προϋπολογισμού συνιστούν ο εσωτερικός δανεισμός¹, ο εξωτερικός δανεισμός, η επιβολή έκτακτης φορολογίας, οι εκούσιες εισφορές ή η εκποίηση μέρους της περιουσίας του κράτους. Η λήψη απόφασης για τον τρόπο κάλυψης του ελλείμματος τελεί πάντοτε σε συνάρτηση με τη γενικότερη οικονομική, κοινωνική και πολιτική κατάσταση που επικρατεί τη δεδομένη χρονική στιγμή². Βασικός παράγοντας που λαμβάνεται υπόψη είναι οι συνθήκες κάτω από τις οποίες λειτουργεί η οικονομία, δηλαδή κατά πόσο η οικονομία λειτουργεί κάτω από συνθήκες πλήρους απασχόλησης ή σε συνθήκες υποαπασχόλησης των παραγωγικών μέσων³. Στην παρούσα εργασία θα ασχοληθούμε με τα εσωτερικά και εξωτερικά δάνεια του ελληνικού κράτους.

¹ Εσωτερικός δανεισμός πραγματοποιείται από ιδιωτικούς φορείς και εμπορικές τράπεζες ή (πριν από την είσοδο της Ελλάδας στην ΟΝΕ) από την εκδοτική τράπεζα, που κατά κανόνα ισοδυναμεί με την έκδοση νέου χρήματος.

² Ν. Σ. Παντελάκης, Δημόσια Δάνεια, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 23

³ Δ. Π. Καράγιωργας, Οι δημοσιονομικοί θεσμοί, Δημόσια Οικονομική 2, Αθήνα 1981, σ. 187

Με τον όρο «δημόσια δάνεια του κράτους» νοούνται τα δάνεια που συνάπτει το ίδιο το κράτος, υπό τη στενή του όρου έννοια, και των οποίων τα έσοδα και έξοδα που συνεπάγονται για το κράτος αυτό περιλαμβάνονται μεταξύ των εσόδων και των εξόδων του κρατικού προϋπολογισμού. Πρόκειται για δάνεια που συνάπτει η «Κεντρική Διοίκηση»⁴. Μέσω του δημόσιου δανεισμού επιτυγχάνεται η επαρκής χρηματοδότηση των δημόσιων οικονομικών και κατά συνέπεια το κράτος μπορεί να ανταποκριθεί στις αυξημένες ανάγκες για δημόσιες επενδύσεις ή ακόμη στις υπέρογκες δαπάνες που απαιτεί η διεξαγωγή ενός πολέμου. Το γεγονός αυτό συνιστά πλεονέκτημα δεδομένου του ορίου φορολογικής επιβάρυνσης που δύναται να ανεχθεί μία κοινωνία χωρίς σοβαρές επιπτώσεις στην οικονομία της.

Το κράτος χρησιμοποιεί το δημόσιο δανεισμό για τη χρηματοδότηση δημοσίων δαπανών διότι μέσω αυτού του τρόπου χρηματοδότησης επιτυγχάνονται ορισμένοι οικονομικοί και κοινωνικοί στόχοι που δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν μέσω άλλων τρόπων χρηματοδότησης όπως πχ η αύξηση της φορολογίας. Οι στόχοι αυτοί είναι⁵:

1. η διαχρονική κατανομή του κόστους των δημοσίων επενδύσεων
2. η σταθεροποίηση της οικονομίας
3. η κινητοποίηση της αποταμίευσης για τη χρηματοδότηση της οικονομικής ανάπτυξης

Σύμφωνα με τις αντιλήψεις των κλασικών δημοσιονόμων οι ουσιώδεις διαφορές μεταξύ δημόσιου δανείου και φόρου είναι οι εξής⁶:

- στο δημόσιο δάνειο η χρηματική εισφορά των ιδιωτών προς το κράτος έχει εκούσιο και μάλιστα συμβατικό, στο φόρο η χρηματική αυτή εισφορά έχει μονομερή και αναγκαστικό χαρακτήρα
- το δημόσιο δάνειο αποτελεί ένα μέσο μεταφοράς του δημόσιου βάρους στις μελλοντικές γενιές σε αντίθεση με το φόρο, του οποίου το δημόσιο βάρος φέρει η παρούσα γενιά⁷.

⁴ Ν. Ι. Μπάρμπας, Τα δημόσια δάνεια του κράτους, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 3

⁵ Ν. Σ. Παντελάκης, Δημόσια Δάνεια, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 24

⁶ Ν. Ι. Μπάρμπας, Τα δημόσια δάνεια του κράτους, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 14

- αλλά και τα έξοδα έκδοσης και διαχείρισης ενός δημόσιου δανείου είναι πολύ μεγαλύτερα από το κόστος βεβαίωσης και είσπραξης του φόρου.

Οι κλασικοί δημοσιονόμοι χαρακτήρισαν το δημόσιο δάνειο ως αναβλητικό φόρο, οι σύγχρονοι υποστηρίζουν ότι το δημόσιο δάνειο και φόρος προσομοιάζουν ως έννοιες ενώ οι ρεαλιστές υποστήριξαν ότι το δημόσιο δάνειο αποτελεί μία πρωτότυπη και πολύπλοκη μορφή δημοσίου εσόδου.

1.2 Διακρίσεις δημοσίων δανείων

Οι σπουδαιότερες διακρίσεις των δημοσίων δανείων είναι η διάκριση σε εσωτερικά ή εξωτερικά καθώς και η διάκριση σε διαρκή/αορίστου χρόνου ή χρεολυτικά/ορισμένου χρόνου. Διακρίνονται επίσης σε παραγωγικά ή καταναλωτικά, σε προαιρετικά ή αναγκαστικά και σε διαπραγματεύσιμα ή μη διαπραγματεύσιμα.

α) Διάκριση των δημοσίων δανείων σε εσωτερικά και εξωτερικά

Τα δημόσια δάνεια, με βάση τα κριτήρια του τόπου έκδοσης και του είδους του νομίσματος στο οποίο εκδίδονται οι τίτλοι, διακρίνονται σε εσωτερικά και εξωτερικά. *Εσωτερικά* είναι τα δημόσια δάνεια που εκδίδονται στο εσωτερικό της χώρας και στο εθνικό της νόμισμα. *Εξωτερικά* είναι τα δημόσια δάνεια που εκδίδονται στο εξωτερικό και σε αλλοδαπό νόμισμα. Όταν ένα δημόσιο δάνειο εκδίδεται σε περισσότερες χώρες της αλλοδαπής και σε περισσότερα του ενός νομίσματα χαρακτηρίζεται ως διεθνές⁷. Για να χαρακτηριστεί ένα δημόσιο δάνειο ως εσωτερικό ή εξωτερικό προτάθηκε από τον καθηγητή Π. Δερτιλή ως ασφαλέστερο κριτήριο, η γεωγραφική κατανομή των τίτλων. Αυτή η ανάγκη προέκυψε διότι υπάρχει η δυνατότητα αλλοδαποί αποταμιευτές να αγοράσουν τίτλους εσωτερικών δημοσίων δανείων εφόσον δεν υπάρχουν σχετικοί

⁷ «Ένα κράτος χωρίς χρέος πράττει πάρα πολλά για το μέλλον του ή απαιτεί πάρα πολλά από το παρόν» φράση του Γερμανού δημοσιονόμου Lorenz Stein, επίσης οι κλασικοί χαρακτήρισαν το δημόσιο δάνειο ως αναβλητικό φόρο

⁸ Ι. Κούλη, Δημόσια Οικονομική, Αθήνα 1975, σ. 65

νομικοί περιορισμοί. Επιπλέον ούτε το είδος του νομίσματος, στο οποίο συννομολογείται ένα δημόσιο δάνειο είναι ασφαλές κριτήριο για το διαχωρισμό⁹.

Ως γενικός κανόνας διαχωρισμού, χρησιμοποιείται από τους οικονομολόγους αυτός της προέλευσης των κεφαλαίων για την αγορά των τίτλων¹⁰. Συνεπώς, με βάση το κριτήριο αυτό εσωτερικά θεωρούνται τα δημόσια δάνεια, οι τίτλοι των οποίων αγοράζονται με κεφάλαια που προέρχονται από την ίδια τη χώρα και εξωτερικά όταν οι τίτλοι αγοράζονται από κεφάλαια που προέρχονται από εξωτερικό.

β) Δάνεια διαρκή ή αορίστου χρόνου και δάνεια χρεολυτικά ή ορισμένου χρόνου

Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν τα δημόσια δάνεια που δεν έχουν ημερομηνία λήξεως¹¹. Σύμφωνα με τη δημοσιονομική πρακτική των κρατών, πρέπει να σημειωθεί ότι τα δημόσια δάνεια αορίστου χρόνου είναι πάντοτε εσωτερικά. Εξάλλου η έκδοση τέτοιου είδους δανείου απαιτεί αυξημένη δημόσια πίστη απέναντι στο κράτος.

Χρεολυτικά ή ορισμένου χρόνου ονομάζονται τα δάνεια για την εξυπηρέτηση των οποίων το κράτος υποχρεούται, σύμφωνα με τους όρους της σχετικής σύμβασης, να καταβάλλει στους κομιστές των τίτλων μετά την πάροδο ορισμένου χρόνου εφάπαξ ή συνδυαστικά, τόσο το κεφάλαιο του οποίου όσο και τους συμφωνηθέντες τόκους¹². Τα δάνεια αυτά διακρίνονται, ανάλογα με το χρόνο στον οποίο πρέπει να εξοφληθούν σε βραχυπρόθεσμα (διάρκεια εξόφλησης 1-5 έτη), σε μεσοπρόθεσμα (διάρκεια εξόφλησης 6-10 έτη) και σε μακροπρόθεσμα (διάρκεια εξόφλησης μεγαλύτερη από 10 έτη).

Τα δημόσια δάνεια που εκδίδονται στη χώρα μας έχουν κυρίως βραχυπρόθεσμο ή μεσοπρόθεσμο χαρακτήρα. Αυτό οφείλεται στις μεγάλες δανειακές ανάγκες του ελληνικού δημοσίου και στην όχι ιδιαίτερα αυξημένη δημόσια πίστη¹³.

⁹ Προεδρικό διάταγμα 96/93 για την εναρμόνιση της ελληνικής νομοθεσίας προς τις διατάξεις των Οδηγιών 88/361/ΕΟΚ και 92/122/ΕΟΚ του Συμβουλίου που αφορούν την κίνηση κεφαλαίων.

¹⁰ Π. Δερτιλή, Εγχειρίδιον Δημόσιας Οικονομικής, Θεσσαλονίκη 1966, σ. 89

¹¹ Σύμφωνα με τη δημοσιονομική ιστορία της χώρας μας διαρκές δημόσιο δάνειο αποτέλεσε η έκδοση των τίτλων του Παγίου Δανείου του 1889 με επιτόκιο 4% οι οποίοι μετατράπηκαν το 1898 σε τοκοχρεολυτικούς τίτλους, βλ. Ν. Δελούκα, Ανώνυμα χρεόγραφα, άρθρ. 888 Ερμ.ΑΚ Νο 76

¹² Ν. Ι. Μπάρμπας, Τα δημόσια δάνεια του κράτους, Θεσσαλονίκη 1996, σ.41

¹³ Ν. Ι. Μπάρμπας, Τα δημόσια δάνεια του κράτους, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 42

γ) Παραγωγικά και καταναλωτικά δάνεια

Με κριτήριο τις δαπάνες τις οποίες προορίζονται να καλύψουν τα δημόσια δάνεια διακρίνονται σε παραγωγικά και καταναλωτικά. Παραγωγικά χαρακτηρίζονται τα δάνεια με τα οποία χρηματοδοτούνται δημόσιες επενδύσεις πάγιου κεφαλαίου. Η διάθεση του δανείου για χρηματοδότηση παραγωγικών έργων δημιουργεί προϋποθέσεις για την άνοδο του εθνικού εισοδήματος, την έμμεση αύξηση των φορολογικών εσόδων και τη δυνατότητα εξυπηρέτησης με αυτά μέρους του χρέους.

Καταναλωτικά χαρακτηρίζονται τα δάνεια τα οποία χρηματοδοτούν καταναλωτικές δαπάνες του δημοσίου. Προσφυγή στα δάνεια αυτά θα πρέπει να γίνεται σε εξαιρετικές περιπτώσεις, κυρίως όταν τα φορολογικά έσοδα δεν μπορούν να καλύψουν τις αυξημένες ανάγκες του δημοσίου¹⁴.

δ) Δανεισμός από ιδιωτικούς φορείς και δανεισμός από τράπεζες

Ο δημόσιος δανεισμός από τους ιδιώτες συνιστά εκούσια παροχή των τελευταίων προς το κράτος και η μεταφορά μέσων παραγωγής από τον ιδιωτικό προς το δημόσιο τομέα με τον τρόπο αυτό, δεν έχει αναγκαστικό χαρακτήρα όπως συμβαίνει στην περίπτωση της φορολογίας. Οι ιδιωτικές επενδύσεις μειώνονται και το κόστος από την αύξηση των δημοσίων δαπανών βαρύνει κυρίως τις μελλοντικές γενιές διότι αυτές θα είχαν μεγαλύτερη ιδιωτική κατανάλωση στο μέλλον αν δεν μειώνονταν οι επενδύσεις της τρέχουσας περιόδου προς όφελος της αύξησης των δημοσίων δαπανών. Ο επιμερισμός του κόστους των δημοσίων δαπανών μεταξύ των πολιτών αναβάλλεται για την περίοδο εξόφλησης του δανείου όπου το κράτος θα επιβάλλει φόρους για την εξυπηρέτηση του.

Τα δημόσια δάνεια πρέπει να συνάπτονται με τραπεζικά ιδρύματα όταν σε μια χώρα υπάρχει χαμηλό επίπεδο απασχόλησης διότι με αυτό τον τρόπο αυξάνεται η προσφορά χρήματος¹⁵.

¹⁴ Ν. Σ. Παντελάκης, Δημόσια Δάνεια, Θεσσαλονίκη 1996, σ.31

¹⁵ Ν. Σ. Παντελάκης, Δημόσια Δάνεια, Θεσσαλονίκη 1996, σ.27

ε) Αναγκαστικά δημόσια δάνεια

Σε εξαιρετικές και σπάνιες περιπτώσεις, όπως πχ σοβαρή δημοσιονομική κρίση ή πόλεμος, το κράτος προσφεύγει στην έκδοση αναγκαστικού δημοσίου δανείου προκειμένου να αντλήσει τα απαραίτητα έσοδα για την ικανοποίηση των αναγκών του. Ως αναγκαστικό δημόσιο δάνειο ορίζεται η αναγκαστική χρηματική εισφορά των πολιτών προς το κράτος με τη μονομερή υπόσχεση του κράτους για επιστροφή του κεφαλαίου σ' αυτούς συνήθως μαζί με την καταβολή μειωμένου τόκου¹⁶. Η προσφυγή στην έκδοση αναγκαστικού δανείου πραγματοποιείται σε περίπτωση αδυναμίας εξεύρεσης αναγκαίων δημοσίων εσόδων με την επιβολή πχ μιας έκτακτης φορολογίας λόγω ανυπαρξίας φορολογητέας ύλης ή όταν η έκδοση ενός εκούσιου δανείου δεν θα απέφερε τα επιδιωκόμενα έσοδα λόγω απροθυμίας ιδιωτών να εγγραφούν σε ένα τέτοιο δάνειο¹⁷.

Κεφάλαιο 2^ο

Έκδοση δημοσίων δανείων

Τα δύο βασικά στάδια από τα οποία διέρχεται η δανειακή σχέση μεταξύ του κράτους και των δανειστών του είναι η έκδοση και η διαχείριση των δημοσίων δανείων. Με την έκδοση των δημοσίων δανείων συνομολογείται η σχέση αυτή και με τη διαχείριση επέρχεται η απόσβεση της δανειακής σύμβασης. Το κύριο αρμόδιο όργανο για τη διενέργεια των πράξεων έκδοσης και διαχείρισης των δημοσίων δανείων είναι ο Υπουργός Οικονομικών, ως υπεύθυνος για τη σύνταξη, εκτέλεση και κυρίως την ισοσκέλιση του κρατικού προϋπολογισμού¹⁸.

Οι διάφορες μορφές δημοσίων δανείων του Ελληνικού Δημοσίου ρυθμίζονται από ειδικούς πάγιους δημοσιονομικούς νόμους με τους οποίους παρέχεται η εξουσιοδότηση στον υπουργό οικονομικών να εκδίδει και να διαχειρίζεται τα δημόσια δάνεια. Ειδικότερα, όσον αφορά τα εσωτερικά δάνεια, τα έντοκα γραμμάτια και οι

¹⁶ Ν. Σ. Παντελάκης, *Δημόσια Δάνεια*, Θεσσαλονίκη 1996, σ.25

¹⁷ Ι. Κούλη, *Δημόσια Οικονομική*, Αθήνας 1975, τ. II, σ. 215

¹⁸ Ν. Ι. Μπάρμπας, *Τα δημόσια δάνεια του κράτους*, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 201

βραχυπρόθεσμοι τίτλοι διέπονται από τις διατάξεις του ΝΔ 3745/1957 ενώ τα ομόλογα και οι τίτλοι μεγαλύτερης διάρκειας, από τις διατάξεις του Ν. 1642/1986¹⁹ και του Ν. 1914/1990²⁰. Τα εξωτερικά δημόσια δάνεια, μετά την κατάργηση²¹ της έκδοσης τους μέσω της Τράπεζας της Ελλάδος, διέπονται πλέον από τις διατάξεις του ΝΔ 483/1974 όσο και από τις νεότερες διατάξεις του Ν. 2187/1994²².

2.1 Μέθοδοι έκδοσης δημοσίων δανείων

Με τον όρο έκδοση δημοσίων δανείων νοείται η διενέργεια από τη διοίκηση των αναγκαίων εκείνων πράξεων με τις οποίες συνάπτεται η δανειακή σύμβαση μεταξύ κράτους και δανειστών. Οι σπουδαιότεροι τρόποι διάθεσης τίτλων στο επενδυτικό κοινό είναι:

- η μέθοδος πωλήσεως τίτλων στο εξωτερικό

Σύμφωνα με τη μέθοδο αυτή, το Δημόσιο, αρχικά προαναγγέλλει την έκδοση των τίτλων δανείου από τα ΜΜΕ προβάλλοντας συγχρόνως τους όρους του δανείου οι οποίοι είναι πολύ ελκυστικοί για τους επενδυτές, π.χ. υψηλό επιτόκιο, αφορολόγητο των τόκων και στη συνέχεια τους προσκαλεί να εγγραφούν σε συγκεκριμένη προθεσμία. Ακολουθεί η εγγραφή των επενδυτών στο δάνειο η οποία πραγματοποιείται στα διάφορα πιστωτικά ιδρύματα. Ο επενδυτής, προκειμένου να εγγραφεί στο εκδιδόμενο δάνειο, υποβάλλει έγγραφη και ενυπόγραφη αίτηση στο πιστωτικό ίδρυμα ανάλογη με τον αριθμό και την αξία των τίτλων που επιθυμεί να αγοράσει. Συγχρόνως καταβάλλει το αντίτιμο της αξίας των αγοραζόμενων τίτλων. Ακολουθεί η προμήθεια των τίτλων από το πιστωτικό ίδρυμα και η παράδοση τους στους δικαιούχους.

Είναι δυνατόν να προηγηθεί προεγγραφή κατά την οποία καταβάλλεται και χρηματική εγγύηση με τη μορφή μέρους ή του συνόλου της χρηματικής αξίας των τίτλων για τους οποίους γίνεται προεγγραφή. Σε περίπτωση που, μετά τη λήξη της προεγγραφής το συνολικό ποσό των προεγγραφών έχει υπερβεί το αναμενόμενο από το

¹⁹ Άρθρο 62

²⁰ Άρθρα 31 και 32

²¹ Από 1.1.1994

²² Άρθρο 1, Βλ. αν. Ν. Ι. Μπάρμπα, Τα δημόσια δάνεια του κράτους, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 316

δάνειο ποσό συνήθως γίνεται επιλογή των αιτήσεων συμμετοχής²³. Οι συμβάσεις των δανείων που εκδίδονται με τη μέθοδο της δημόσιας εγγραφής αποτελούν συμβάσεις προσχώρησης και οι όροι δεν αποτελούν αντικείμενο διαπραγματεύσεως μεταξύ κράτους και αποταμιευτών, αλλά καθορίζονται μονομερώς.

Προϋπόθεση έκδοσης δημοσίων δανείων με τη μέθοδο της δημόσιας εγγραφής είναι η αυξημένη δημόσια πίστη, δηλαδή η ύπαρξη εμπιστοσύνης των επενδυτών στο κράτος. Πλεονέκτημα της μεθόδου αυτής είναι η ελαχιστοποίηση των εξόδων εκδόσεως και διαθέσεως των τίτλων προς το επενδυτικό κοινό. Το μειονέκτημα είναι ότι δεν είναι πάντοτε βέβαιη η επιτυχία της²⁴. Επιπλέον, αν δεν έχει προκαθοριστεί το συνολικό ποσό της συγκεκριμένης έκδοσης, ενδέχεται να συγκεντρωθούν ποσά πολύ περισσότερα από τα αναγκαία, με αποτέλεσμα να αυξάνει χωρίς λόγο το δημόσιο χρέος²⁵. Το ελληνικό δημόσιο χρησιμοποιεί σε μεγάλη κλίμακα τη μέθοδο της δημόσιας εγγραφής για την έκδοση βραχυπρόθεσμων τίτλων εσωτερικών δανείων.

- η μέθοδος πωλήσεως τίτλων στις Τράπεζες

Διακρίνεται:

α) στη μέθοδο πωλήσεως των τίτλων στις τράπεζες έπειτα από διαπραγματεύσεις

Σύμφωνα με τη μέθοδο αυτή, οι Τράπεζες δεν ενεργούν ως απλοί μεσολαβητές αλλά αγοράζουν αρχικά στο όνομά τους τίτλους του δανείου από την πρωτογενή αγορά, έπειτα από διαπραγματεύσεις με το δημόσιο και στη συνέχεια τους πωλούν στο επενδυτικό κοινό. Οι αγορές των τίτλων από το επενδυτικό κοινό γίνεται δηλαδή, από τη δευτερογενή αγορά. Πρόκειται για μία έμμεση μέθοδο έκδοσης δημοσίων δανείων αφού το κράτος αποκτά τα κεφάλαια από τις τράπεζες και όχι απευθείας από το επενδυτικό κοινό²⁶.

²³ Για την επιλογή λαμβάνεται υπόψη η επιθυμία των επενδυτών να τοποθετήσουν οριστικά τις αποταμιεύσεις τους σε τίτλους δημοσίου και όχι να κερδοσκοπήσουν. Προτιμώνται κυρίως οι αιτήσεις φυσικών προσώπων και περιορίζονται οι αιτήσεις Τραπεζών, Ασφαλιστικών Ταμείων και άλλων ΝΠΔΔ.

²⁴ Για να παρακαμφθεί αυτός ο κίνδυνος συνήθως τα κράτη παρέχουν πολλά οικονομικά πλεονεκτήματα και κάνουν μεγάλη διαφήμιση.

²⁵ Η Γαλλία εφάρμοζε το σύστημα της «αναλογικής κατανομής». Όλες οι εγγραφές μειώνονταν αναλογικά ώστε το συνολικό ποσό του δανείου να μην υπερβαίνει το προκαθορισμένο όριο.

²⁶ Π. Δερτιλή, Εγχειρίδιον Δημόσιας Οικονομικής, Θεσσαλονίκη 1966, σ. 102

Με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνεται η ταχεία κάλυψη των δανείων από τις τράπεζες, οι οποίες αναλαμβάνουν τον κίνδυνο της διαθέσεως περαιτέρω των τίτλων των δανείων προς το επενδυτικό κοινό μέσω των θυρίδων τους. Όμως το κόστος εφαρμογής αυτής της μεθόδου είναι πολύ μεγάλο γιατί, συνήθως οι τράπεζες με τις οποίες διαπραγματεύεται το κράτος, τους όρους του δανείου, απαιτούν σημαντικά οικονομικά ανταλλάγματα προκειμένου να εξασφαλίσουν το κέρδος τους.

Τα κράτη προσφεύγουν στη μέθοδο αυτή όταν συνάπτουν εξωτερικά δημόσια δάνεια, γιατί, κατά τη διάθεση των τίτλων στο εξωτερικό, η πίστη των τραπεζών είναι πιο αποτελεσματική από την πίστη του κράτους που εκδίδει το δάνειο²⁷. Η Ελλάδα έχει εφαρμόσει συχνά τη μέθοδο αυτή κατά το παρελθόν, για τη σύναψη κυρίως των εξωτερικών δημόσιων δανείων και σε περιόδους που η δημόσια πίστη υπήρξε ιδιαίτερα μειωμένη.

β) στη μέθοδο πώλησεως των τίτλων στις τράπεζες έπειτα από δημοπρασία

Με τη μέθοδο αυτή, η απόδοση των τίτλων καθορίζεται με βάση τους κανόνες ανταγωνισμού της οικείας χρηματοπιστωτικής αγοράς²⁸. Ο Υπουργός Οικονομικών εκδίδει σχετική απόφαση και 5 μέρες πριν τη διεξαγωγή της δημοπρασίας ανακοινώνεται στα ΜΜΕ η δημοπρασία²⁹ που πρόκειται να διεξαχθεί στην Τράπεζα της Ελλάδος για τη διάθεση νέων τίτλων του δημοσίου. Με την ανακοίνωση καθορίζεται το συνολικό ποσό του δανείου καθώς και οι όροι αυτού. Οι τίτλοι διατίθενται με τη διαδικασία της δημοπρασίας ανταγωνιστικών προσφορών, σύμφωνα με την οποία κάθε προσφορά που γίνεται αποδεκτή απολαμβάνει την αρχικά

²⁷ Ν. Ι. Μπάρμπας, Τα δημόσια δάνεια του κράτους, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 256

²⁸ Η εξαιρετικά πραγματική υψηλή απόδοση των τίτλων του δημοσίου που εκδόθηκαν με τη μέθοδο της δημόσιας εγγραφής επιβάρυνε το δημόσιο χρέος. Προκειμένου να αντιμετωπισθεί το πρόβλημα αυτό, στο πλαίσιο εφαρμογής του προγράμματος σύγκλισης της ελληνικής οικονομίας, σύμφωνα με τα κριτήρια που επέβαλαν οι διατάξεις του κοινοτικού δικαίου περί εγκαθιδρύσεως της Ο.Ν.Ε., κρίθηκε αναγκαίο να εκδίδονται πλέον τα δημόσια δάνεια τόσο με τη μέθοδο πώλησης τίτλων στις ανάδοχες τράπεζες μετά από διαπραγματεύσεις, όσο και με την πιο σύγχρονη μέθοδο της πώλησεως τίτλων στους επενδυτές μετά από δημοπρασία.

²⁹ Στη δημοπρασία μπορούν να συμμετάσχουν πιστωτικά ιδρύματα, ασφαλιστικά ταμεία, ΝΠΔΔ, ΝΠΙΔ και φυσικά πρόσωπα.

υποβληθείσα τιμή και απόδοση³⁰. Οι τίτλοι κατακυρώνονται στους επενδυτές που κάνουν τις καλύτερες για το δημόσιο προσφορές³¹.

Μειονέκτημα της μεθόδου αυτής θεωρείται το γεγονός ότι η διάθεση των τίτλων από τις τράπεζες στο επενδυτικό κοινό δε γίνεται με τους ίδιους όρους³². Επιπλέον αυξάνεται η προμήθεια των τραπεζών, με αποτέλεσμα το δημόσιο να μην επωφελείται από τη δημοπρασία³³.

- η μέθοδος πώλησης τίτλων στο Χρηματιστήριο Αθηνών

Το κράτος εκδίδει σταδιακά μικρό αριθμό τίτλων και τους διοχετεύει μέσω των χρηματιστών για πώληση στο ΧΑ και στην τιμή που διαμορφώνεται από την αγορά. Συνιστά μία απλή μέθοδο με την οποία το δημόσιο μπορεί να εκμεταλλευθεί τις ευνοϊκές συνθήκες που διαμορφώνονται στο ΧΑ. Η εφαρμογή της μεθόδου αυτής ενδείκνυται μόνο για δάνεια που εκδίδονται σταδιακά κατά τη διάρκεια μεγάλης χρονικής περιόδου³⁴.

2.2 Όροι έκδοσης δημοσίων δανείων

Οι όροι έκδοσης των δανείων εξαρτώνται από τις οικονομικές και πολιτικές συνθήκες που επικρατούν κατά τη στιγμή έκδοσης τους και από τις προοπτικές εξέλιξης της οικονομίας κατά την περίοδο που θα διαρκέσει το δάνειο μέχρι την αποπληρωμή του³⁵.

³⁰ Ν. Ι. Μπάρμπας, Τα δημόσια δάνεια του κράτους, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 258-259

³¹ Η ονομαστική αξία των διατιθέμενων τίτλων δε συμπίπτει με την πραγματική αξία αυτών, η οποία συνήθως είναι μεγαλύτερη από την αξία αγοράς.

³² Κάθε πιστωτικό ίδρυμα που συμμετέχει στη δημοπρασία, ανάλογα με την αρχικά υποβληθείσα προσφορά, απολαμβάνει διαφορετική απόδοση των τίτλων που αγοράζει.

³³ Ν. Ι. Μπάρμπας, Τα δημόσια δάνεια του κράτους, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 260

³⁴ Η έκδοση, συγχρόνως, μεγάλου αριθμού τίτλων θα μείωνε τη χρηματιστηριακή τους αξία.

³⁵ Ν. Σ. Παντελάκης, Δημόσια Δάνεια, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 34-40

- *το ύψος του τόκου*

Στους όρους κάθε ομολογιακού δανείου περιλαμβάνεται και ο όρος για την καταβολή τόκου. Αποτελεί το χρηματικό ποσό που το κράτος καταβάλλει στους δανειστές, πέραν του κεφαλαίου, ως αντίτιμο της υπηρεσίας δανεισμού. Το ύψος του συμβατικού τόκου καθορίζεται από τη στενότητα των κεφαλαίων στη χώρα, από την κατάσταση της δημόσιας πίστης και από το χρόνο απόσβεσης του δανείου. Διακρίνεται σε ονομαστικό και πραγματικό³⁶.

- *χρόνος απόσβεσης*

Συνιστά τη χρονική διάρκεια κατά την οποία μπορεί να γίνει η αποπληρωμή του δανείου³⁷.

- *ρήτρες ασφαλείας*

Συνιστούν ειδικές εξασφαλίσεις που παρέχει το κράτος απέναντι στους δανειστές του προκειμένου να αντιμετωπιστεί ενδεχόμενη μείωση της πραγματικής αξίας των δανείων ή περίπτωση αθέτησης των υποχρεώσεων του κράτους. Οι εξασφαλίσεις κατά της νομισματικής υποτίμησης είναι διάφορες ασφαλιστικές ρήτρες, όπως η ρήτρα χρυσού, η ρήτρα συναλλάγματος και η τιμαριθμική ρήτρα³⁸. Κατά του κινδύνου αφερεγγυότητας του κράτους οι δανειστές εξασφαλίζονται με πραγματικές ασφάλειες όπως η υποθήκευση δημοσίων κτημάτων ή η παραχώρηση δημοσίων εσόδων³⁹. Ακόμη οι δανειστές μπορούν να ζητήσουν προσωπικές ασφάλειες οι οποίες συνίστανται στην παροχή εγγυήσεων υπέρ του δανειζόμενου κράτους εκ μέρους άλλων κρατών ή εθνικών και διεθνών οργανισμών⁴⁰.

³⁶ Ν. Ι. Μπάρμπας, Τα δημόσια δάνεια του κράτους, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 165-167

³⁷ Για περαιτέρω ανάλυση βλ. Ν. Σ. Παντελάκης, Δημόσια Δάνεια, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 36-37

³⁸ Για περαιτέρω ανάλυση βλ. Ν. Ι. Μπάρμπας, Τα δημόσια δάνεια του κράτους, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 171-181.

³⁹ Ν. Σ. Παντελάκης, Δημόσια Δάνεια, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 37

⁴⁰ Για περαιτέρω ανάλυση βλ. Ν. Ι. Μπάρμπας, Τα δημόσια δάνεια του κράτους, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 181-189.

Κεφάλαιο 3^ο

Πράξεις Διαχείρισης Δημόσιων Δανείων

Σύμφωνα με την αρχή *pacta sunt servanda*⁴¹ το κράτος οφείλει να τηρήσει στο ακέραιο τις υποχρεώσεις οι οποίες απορρέουν από τη σύμβαση δημόσιου δανείου, κατεύθυνση που συνιστά και πάγια θέση της δημοσιονομικής επιστήμης. Η κυριότερη άλλωστε πράξη διαχείρισης δημοσίων δανείων είναι η εξόφληση τους, αφού η παροχή των δανειστών προς το κράτος έχει προσωρινό χαρακτήρα. Υπάρχουν ωστόσο περιπτώσεις, όπως συμβαίνει και στις συμβάσεις ιδιωτικών δανείων, όπου τα κράτος ως οφειλέτης αδυνατεί να ικανοποιήσει τις απαιτήσεις των δανειστών του.

Κατά κανόνα, η αφερεγγυότητα του κράτους έχει ως συνέπεια την περιέλευση αυτού σε κατάσταση χρεοκοπίας ή πτώχευσης – μη επιθυμητούς τρόπους εξέλιξης της δανειακής σχέσης. Στη δημοσιονομική επιστήμη αναγνωρίζονται κατ' εξαίρεση περιπτώσεις που όταν συντρέχουν εμποδίζουν το κράτος να περιέλθει σε κατάσταση χρεοκοπίας ή πτώχευσης.

3.1 Πτώχευση ή χρεοκοπία λόγω αφερεγγυότητας του κράτους

Σύμφωνα με ένα γενικό ορισμό που έχει επικρατήσει στη δημοσιονομική επιστήμη, ένα κράτος χαρακτηρίζεται ως αφερέγγυο όταν αθετεί, ολικά ή μερικά, τις συμβατικές του υποχρεώσεις. Στη δημοσιονομική επιστήμη, βέβαια, έχει υποστηριχθεί και η άποψη ότι ένα κράτος δεν μπορεί να καταστεί αφερέγγυο εξαιτίας της διαρκούς του υπόστασης και του πλούτου του. Σύμφωνα με την άποψη αυτή το κράτος μπορεί πάντα να συγκεντρώσει τα αναγκαία χρηματικά ποσά, επιβάλλοντας φόρους ή συνάπτοντας αναγκαστικά δημόσια δάνεια, προκειμένου να ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις του⁴². Κατά το παρελθόν, ωστόσο, ορισμένα κράτη ανέστειλαν την πληρωμή των δανειακών τους υποχρεώσεων, είτε λόγω δημοσιονομικής αδυναμίας είτε λόγω δόλιας προαίρεσης με αποτέλεσμα να περιέλθουν σε κατάσταση πτώχευσης ή χρεοκοπίας.

⁴¹ Οι συμφωνίες είναι τηρητέες

⁴² Π. Δερτιλή, Το Δημόσιον Χρέος της Ελλάδος, Αθήναι - Θεσσαλονίκη 1960, σ. 412-413

Για την απόδοση ορθής ερμηνείας στο γενικό ορισμό που αφορά την αφερεγγυότητα του κράτους πρέπει να διακρίνουμε τους όρους της σύμβασης του δανείου που έχουν γνήσιο συμβατικό χαρακτήρα, από εκείνους που αν και περιέχονται στη σύμβαση έχουν νομοθετικό χαρακτήρα. Οι όροι νομοθετικού χαρακτήρα συνιστούν όρους αντικειμενικής νομιμότητας που επιβάλλονται μονομερώς από το κράτος στον αντισυμβαλλόμενο του δανειστή. Συμβατικοί είναι οι όροι του δανείου οι οποίοι συνδέονται με την επιστροφή του κεφαλαίου, την καταβολή του τόκου κλπ. Σε περίπτωση που το κράτος παραβιάσει τους όρους αυτούς τότε σύμφωνα με την κρατούσα στη δημοσιονομική επιστήμη ορολογία περιέρχεται σε κατάσταση «πτώχευσεως» ή «χρεοκοπίας». Στους νομικούς όρους της δανειακής σύμβασης που καθορίζονται μονομερώς από το κράτος ανήκουν π.χ. η ισοτιμία του νομίσματος της χώρας που εκδίδει το δάνειο. Η μονομερής τροποποίηση των όρων αυτών από το κράτος σε βάρος των δανειστών δεν αποτελεί λόγο που οδηγεί το κράτος αυτό σε κατάσταση πτώχευσης ή χρεοκοπίας⁴³.

Ειδικότερα σε κατάσταση χρεοκοπίας περιέρχεται, σύμφωνα με τις πάγιες θέσεις της δημοσιονομικής επιστήμης, το κράτος που αθετεί τους όρους της δανειακής σύμβασης λόγω δόλιας προαίρεσης και όχι λόγω αντικειμενικής αδυναμίας⁴⁴. Η χρεοκοπία ενός κράτους έχει ως αποτέλεσμα την αισθητή μείωση της δανειακής πίστης του κυρίως στο εξωτερικό.

Σε περίπτωση που το κράτος αθετήσει τις δανειακές του υποχρεώσεις εξαιτίας αντικειμενικής αδυναμίας και χωρίς δόλο, τότε το κράτος αυτό περιέρχεται σε κατάσταση πτώχευσης. Η πτώχευση συνιστά συνέπεια υπερχρέωσης ενός κράτους το οποίο, λόγω χαμηλού βαθμού οικονομικής ανάπτυξης και μη ύπαρξης φορολογικής ύλης, αδυνατεί να αντλήσει τα απαραίτητα έσοδα προκειμένου να τακτοποιήσει τις δανειακές του υποχρεώσεις. Η πτώχευση ενός κράτους συνήθως οφείλεται στους επαχθείς όρους σύναψης της σύμβασης των δημοσίων δανείων, στη διάθεση του ποσού των δανείων για καταναλωτικούς και όχι επενδυτικούς σκοπούς ή και στην έλλειψη του αναγκαίου συναλλάγματος προκειμένου να εξοφληθούν τα δάνεια που έχουν συναφθεί σε ξένο νόμισμα. Αυτοί είναι οι λόγοι οι οποίοι οδήγησαν την Ελλάδα να κηρύξει πτώχευση κατά τον 19^ο και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Η Ελλάδα αναγκάστηκε να αναστείλει τέσσερις φορές, κατά το διάστημα αυτό, τις δανειακές της υποχρεώσεις προς

⁴³ Ν. Ι. Μπάρμπας, Τα δημόσια δάνεια του κράτους, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 295

⁴⁴ Ι. Κούλη, Δημόσια Οικονομική, σ. 189

το εξωτερικό⁴⁵. Μορφή πτώχευσης ενός κράτους συνιστά και η άρνηση του να πληρώσει τις δανειακές του υποχρεώσεις, επικαλούμενο νομικούς λόγους όπως π.χ. την ακυρότητα της δανειακής σύμβασης λόγω ελλείψεως της συνταγματικά απαιτούμενης προηγούμενης συγκατάθεσης της Βουλής⁴⁶.

Πρέπει να αναφερθεί ότι οι όροι «πτώχευση» και «χρεοκοπία» ενός κράτους αποτελούν συμβολικούς όρους οι οποίοι διαμορφώθηκαν από τη δημοσιονομική επιστήμη στο παρελθόν, για τις περιπτώσεις αναστολής εξόφλησης των δανειακών υποχρεώσεων του κράτους σε εθνικό και διεθνές επίπεδο και λήψης αναγκαίων μέτρων έπειτα από διαπραγματεύσεις του κράτους με τους δανειστές του έτσι ώστε να εξέλθει από τη δυσμενή δημοσιονομική κατάσταση⁴⁷. Ειδικότερα η κρατική πτώχευση και χρεοκοπία αποτελούν *de facto* καταστάσεις οι οποίες δε ρυθμίζονται ούτε από τα εθνικά δημοσιονομικά δίκαια των κρατών ούτε από το διεθνές δίκαιο. Παρόλα αυτά εμφανίζουν κοινά στοιχεία με τις καταστάσεις πτώχευσης του Εμπορικού Δικαίου και αποτελούν αντικείμενα του δημοσιονομικού δικαίου⁴⁸.

Το φαινόμενο της πτώχευσης ενός κράτους με τη μορφή της ολικής διαγραφής των απαιτήσεων των δανειστών είναι πολύ σπάνιο στην πράξη. Αθέτηση των υποχρεώσεων του κράτους, αποτελεί και η αδυναμία του κράτους να καταβάλει εμπρόθεσμα τα οφειλόμενα, σύμφωνα με τους όρους της δανειακής σύμβασης, τοκοχρεολύσια στους δανειστές⁴⁹.

3.2 Περιπτώσεις νόμιμης αναστολής των δανειακών υποχρεώσεων ενός κράτους

Το κράτος είναι υποχρεωμένο καταρχήν να εκτελέσει τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τις δανειακές συμβάσεις που συννομολογεί⁵⁰. Κατ' εξαίρεση έχουν διατυπωθεί από την επιστήμη και τη νομολογία των δικαστηρίων ορισμένες αρχές,

⁴⁵ Αναφορά στις πτωχεύσεις των ετών 1827, 1843, 1893, 1932. Για περισσότερες λεπτομέρειες βλ. Π. Δερτιλή, Το Δημόσιον Χρέος της Ελλάδος, Αθήναι - Θεσσαλονίκη 1960, σ. 398-400

⁴⁶ Ν. Ι. Μπάρμπας, Τα δημόσια δάνεια του κράτους, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 296-297

⁴⁷ Α. Κατράνη, Η διεθνής οικονομική κρίση και το χρέος του τρίτου κόσμου, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 104

⁴⁸ Λ. Γεωργακόπουλου, Εγχειρίδιον Εμπορικού Δικαίου, τ. Ι, τεύχος 3, Αθήνα 1987, σ. 9

⁴⁹ Ν. Ι. Μπάρμπας, Τα δημόσια δάνεια του κράτους, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 298

⁵⁰ *Pacta sunt servanda*

βάσει των οποίων, σε εξαιρετικές περιστάσεις ανωτέρας βίας το κράτος έχει δικαίωμα να αναστείλει την εκτέλεση των δανειακών του υποχρεώσεων προκειμένου να εξυπηρετήσει το δημόσιο συμφέρον. Οι αρχές αυτές είναι: η αρχή της θεμιτής παρανομίας και του εφικτού και του ανέφικτου της δράσεως της δημόσιας διοίκησης που εφαρμόζονται στα εσωτερικά δάνεια και η αρχή της δημοσιονομικής αδυναμίας που εφαρμόζεται στα εξωτερικά δάνεια του ελληνικού δημοσίου⁵¹.

3.2.1 Η αρχή της θεμιτής παρανομίας και του εφικτού και του ανέφικτου της δράσεως της δημόσιας διοίκησης

Η επιστήμη του διοικητικού⁵² και δημοσιονομικού δικαίου διέπλασαν δύο αρχές προκειμένου να «νομιμοποιήσουν» ενέργειες της διοίκησης που καταρχήν αντιβαίνουν σε κανόνες δικαίου. Πρόκειται για τις αρχές της «θεμιτής παρανομίας» και του «εφικτού και ανέφικτου» της δράσης των οργάνων της δημόσιας διοίκησης.

Οι φορείς της δημόσιας διοίκησης, κατ' εφαρμογή της αρχής της θεμιτής παρανομίας, δύνανται, σε εξαιρετικές περιπτώσεις π.χ. πολέμου, φυσικών καταστροφών, να παραβιάζουν θεμιτά το νόμο που τους επιβάλλει συγκεκριμένη δράση ή παράληψη έναντι ιδιωτών ή άλλων φορέων της δημόσιας διοίκησης στο εσωτερικό της χώρας, με γνώμονα το δημόσιο συμφέρον⁵³.

Με βάση την αρχή του «εφικτού και ανέφικτου» της δράσης των οργάνων της δημόσιας διοίκησης, η τελευταία δεν είναι υποχρεωμένη να ολοκληρώσει τη διαδικασία που απαιτείται για την έκδοση διοικητικής πράξης εφόσον υφίσταται αδυναμία πραγματοποίησης της βούλησης του διοικητικού οργάνου για λόγους είτε νομικούς είτε πραγματικούς⁵⁴. Οι θεωρίες αυτές θα μπορούσαν να εφαρμοστούν προκειμένου το κράτος να αναστείλει την εκπλήρωση των όρων που απορρέουν από τις δανειακές συμβάσεις που συνομολογεί εφόσον συντρέχουν οι ανωτέρω προϋποθέσεις.

⁵¹ Ν. Ι. Μπάρμπας, Τα δημόσια δάνεια του κράτους, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 299

⁵² Α. Τάχου, Σύγχρονες τάσεις της αρχής της νομιμότητας εις το Διοικητικόν Δίκαιον, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 144-166

⁵³ Ν. Ι. Μπάρμπας, Τα δημόσια δάνεια του κράτους, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 300

⁵⁴ Α. Τάχου, Ελληνικό Διοικητικό Δίκαιο, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 437-438

3.2.2 Η αρχή της δημοσιονομικής αδυναμίας

Σύμφωνα με τη θεωρία της δημοσιονομικής αδυναμίας, τα κράτη δικαιούνται να αναστείλουν την εκτέλεση των υποχρεώσεων τους γενικά, είτε αυτές απορρέουν από εξωτερικά δημόσια δάνεια είτε από συνθήκες ειρήνης που αποβλέπουν πολεμικές επανορθώσεις κλπ, όταν τελούν σε πραγματική αδυναμία να ικανοποιήσουν τις υποχρεώσεις τους αυτές, και συγχρόνως να καλύψουν τις αναγκαίες δαπάνες για τη λειτουργία των ουσιωδών δημόσιων αναγκών⁵⁵.

Την αρχή της δημοσιονομικής αδυναμίας λόγω ανωτέρας βίας μπορούν να επικαλεστούν τα κράτη προκειμένου να αιτιολογήσουν την αναστολή των πληρωμών τους, που σχετίζονται με την εξόφληση δανειακών υποχρεώσεων προς άλλα κράτη και διεθνείς οργανισμούς που διέπονται από το δημόσιο διεθνές δίκαιο. Διαφορετική περίπτωση συνιστά η εξόφληση των δανειακών υποχρεώσεων των κρατών προς αλλοδαπά ιδιωτικά πιστωτικά ιδρύματα. Τα ιδρύματα αυτά διέπονται από το ιδιωτικό δίκαιο οπότε τα κράτη νομιμοποιούνται καταρχήν, βασιζόμενα στην αρχή της κυριαρχίας τους, να αναστείλουν προσωπικά την πληρωμή των τοκοχρεολυσίων, προκειμένου να αντιμετωπίσουν αντικειμενική οικονομική αδυναμία, χωρίς να παραβιάζουν το διεθνές δίκαιο. Η αναστολή εκπλήρωσης των δανειακών υποχρεώσεων προς τα τραπεζικά ιδρύματα έχει προσωρινό και όχι οριστικό χαρακτήρα, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, αφού μια τέτοια ενέργεια θα συνιστούσε παραβίαση της αρχής του minimum standard, που θέτει το διεθνές δίκαιο υπέρ των δικαιωμάτων των αλλοδαπών, ιδιωτών τραπεζών.

Η αρχή της δημοσιονομικής αδυναμίας απορρέει από την αντίληψη ότι το κράτος πρέπει να παρέχει τις στοιχειώδεις δημόσιες υπηρεσίες που διασφαλίζουν ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης στους πολίτες. ικανοποιώντας τις δανειακές του υποχρεώσεις κατά προτεραιότητα⁵⁶. Σύμφωνα με την κρατούσα άποψη⁵⁷, ένα κράτος μπορεί να αναστείλει την εκτέλεση των δανειακών του υποχρεώσεων και να

⁵⁵ Ν. Ι. Μπάρμπας, Τα δημόσια δάνεια του κράτους, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 302 και Π. Δερτιλή, Το Δημόσιον Χρέος της Ελλάδος, Αθήναι - Θεσσαλονίκη 1960, σ. 405-407

⁵⁶ J. F. Williams, Quelques aspects juridiques des transferts contractuels de richesse entre états, Recueil des Cours de l' Académie de Droit International de la Haye 1927, σ. 553

⁵⁷ Π. Δερτιλή, Το Δημόσιον Χρέος της Ελλάδος, Αθήναι - Θεσσαλονίκη 1960, σ. 407 υποσ. 2, βλ. την απόφαση του Διαρκούς Διαιτητικού Δικαστηρίου της Χάγης, της 11 Νοεμβρίου 1912

επικαλεστεί την αρχή της δημοσιονομικής αδυναμίας όταν οι υποχρεώσεις αυτές είναι τόσο σημαντικές, ώστε από την ικανοποίησή τους να απειλείται πράγματι η ομαλή λειτουργία του κράτους.

3.2.3 Ανάδοχο κράτος και εκπλήρωση δανειακών υποχρεώσεων – αλλαγή πολιτικού καθεστώτος

Στην επιστήμη του δημοσίου διεθνούς δικαίου, έχει γίνει αποδεκτό ότι το διάδοχο κράτος οφείλει να εξοφλήσει τα χρέη που έχει δημιουργήσει η προκάτοχος διοίκηση, με βάση το αξίωμα “*res transit cum suo onere*”⁵⁸. Παράλληλα έχει διατυπωθεί και η αντίθετη άποψη, σύμφωνα με την οποία το διάδοχο κράτος δεν είναι δυνατόν να βαρύνεται με τις υποχρεώσεις που ανέλαβε η προκάτοχος διοίκηση. Το επιχείρημα υπέρ της άποψης αυτής στηρίζεται στο γεγονός ότι οι υποχρεώσεις αυτές έχουν αναληφθεί με κριτήριο το συμφέρον της παλιάς διοίκησης, το οποίο κατά κανόνα δεν συμπίπτει με εκείνο του διάδοχου κράτους.

Τέλος υποστηρίχθηκε και μια τρίτη θεωρία, σύμφωνα με την οποία το διάδοχο κράτος αναλαμβάνει να εξοφλήσει μόνο τα πραγματικά δημόσια χρέη του προκάτοχου κράτους, δηλαδή τα χρέη που έχουν συναφθεί με κριτήριο το γενικό του εδάφους και του πληθυσμού. Προκύπτει συνεπώς ότι το διάδοχο κράτος δεν αναλαμβάνει να εξοφλήσει χρέη πολιτικού χαρακτήρα, δηλαδή χρέη που συνδέονται άμεσα με την άσκηση δημόσιας εξουσίας της προκατόχου διοίκησης. Τέτοιου είδους χρέη είναι όσα εξυπηρετούν πολιτικούς σκοπούς της προκατόχου κυβέρνησης, πολεμικά χρέη ή χρέη εξοπλισμού⁵⁹.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα από την ελληνική δημοσιονομική ιστορία της συμβατικής αποδοχής του δημόσιου χρέους, αποτελεί η Συνθήκη του Λονδίνου (17/29.3.1864) περί Ενώσεως της Επτανήσου με την Ελλάδα. Σύμφωνα με τη Συνθήκη που έχει συνομολογηθεί μεταξύ της Ελλάδας και τριών εγγυητριών, της Μ. Βρετανίας, της Γαλλίας και της Ρωσίας, το διάδοχο ελληνικό κράτος είχε την υποχρέωση να εξοφλήσει στο ακέραιο το δημόσιο χρέος των Ιονίων νήσων, ανεξάρτητα να πρόκειται

⁵⁸ Γ. Καριπιάδη, Η Ελλάδα ως διάδοχο κράτος. Διδακτορική διατριβή. Αθήνα 1992, σ. 41

⁵⁹ Γ. Καριπιάδη, Η Ελλάδα ως διάδοχο κράτος. Διδακτορική διατριβή. Αθήνα 1992, σ. 41

για εσωτερικό ή εξωτερικό χρέος, έναντι των ιδιωτών ή όχι⁶⁰. Η σχετική οικονομική επιβάρυνση εντάχθηκε στις υποχρεώσεις και τα έξοδα του διάδοχου κράτους⁶¹.

Η έννοια της διαδοχής των κρατών διακρίνεται από αυτήν της αλλαγής πολιτικού καθεστώτος. Σύμφωνα με την επικρατούσα άποψη στο δημόσιο διεθνές δίκαιο, με την αλλαγή του πολιτικού καθεστώτος σε ένα κράτος, δεν τίθεται θέμα μεταβίβασης στο νέο πολιτικό καθεστώς των υποχρεώσεων που έχουν δημιουργηθεί από τη σύναψη εξωτερικών δημοσίων δανείων του παλαιού πολιτικού καθεστώτος, εφόσον οι υποχρεώσεις αυτές εξακολουθούν να βαρύνουν τον ίδιο φορέα⁶². Το ελληνικό κράτος άρχισε να διεκδικεί από την ενωμένη μεταπολεμική Γερμανία, την εξόφληση του αναγκαστικού δανείου που είχαν επιβάλλει στην κατεχόμενη τότε Ελληνική Πολιτεία, την 23 Μαρτίου 1942, οι στρατιωτικές δυνάμεις κατοχής του Γ' Ράιχ⁶³.

⁶⁰ Μεγάλο μέρος του δημοσίου χρέους της Ιονίου Πολιτείας, που αναλήφθηκε από το διάδοχο ελληνικό κράτος με βάση την παραπάνω συνθήκη, είναι η καταβολή συντάξεων προς τους πρώην δημόσιους υπαλλήλους της Ιονίου Πολιτείας, μεταξύ των οποίων οι πλέον ικανοποιητικά αμειβόμενοι ήταν οι Βρετανοί αξιωματούχοι. Βλ. Γ. Καριψιάδη, *Η Ελλάδα ως διάδοχο κράτος*. Διδακτορική διατριβή. Αθήνα 1992, σ. 419

⁶¹ Ν. Ι. Μπάρμπας, *Τα δημόσια δάνεια του κράτους*, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 311

⁶² Γ. Καριψιάδη, *Η Ελλάδα ως διάδοχο κράτος*. Διδακτορική διατριβή. Αθήνα 1992, σ. 17

⁶³ Ν. Ι. Μπάρμπας, *Τα δημόσια δάνεια του κράτους*, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 313

ΜΕΡΟΣ Β΄ - ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΑΝΕΙΣΜΟΥ (1824-1932)

ΠΤΩΧΕΥΣΕΙΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Προτού ακόμη συσταθεί το ελληνικό κράτος οι επαναστατημένοι έλληνες άρχισαν να επιζητούν και να εισπράττουν δάνεια. Ο απελευθερωτικός αγώνας των Ελλήνων αποτέλεσε μία «χρυσή» ευκαιρία για τις αγγλικές και τις γαλλικές τράπεζες να δανείσουν χρήματα στην Ελλάδα με το αζημίωτο.

Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι σήμερα, ανεξάρτητα από τις περιόδους της επικράτησης των κλασικών φιλελεύθερων αντιλήψεων ή των αντιλήψεων του κοινωνικού κράτους, τα δημόσια δάνεια αποτελούσαν και εξακολουθούν να αποτελούν μία από τις σπουδαιότερες πηγές αντλήσεως δημοσίων εσόδων. Μάλιστα, αν σήμερα τα έσοδα από δημόσιο δανεισμό κατατάσσονται σε δεύτερη κατηγορία από πλευράς σπουδαιότητας σε σχέση με τα έσοδα από την φορολογία, κατά τα πρώτα χρόνια της ελληνικής δημοσιονομικής ιστορίας, επειδή τα δημόσια έσοδα από την φορολογία ήταν πενιχρά ή και ανύπαρκτα λόγω ελλείψεως ή περιορισμένης φορολογητέας ύλης, τα δημόσια δάνεια και κυρίως τα εξωτερικά αποτελούσαν την κύρια πηγή εσόδων για το Ελληνικό Δημόσιο.

Κεφάλαιο 4^ο

Περίοδος 1824-1827 – Πτώχευση 1827

4.1 Το πρώτο δάνειο της ανεξαρτησίας

Ο ελληνικός αγώνας της ανεξαρτησίας καθιστά αναγκαία την προσφυγή στον εξωτερικό δανεισμό οπότε και συνάπτονται τα δύο δάνεια της ανεξαρτησίας. Στα πρώτα χρόνια της επανάστασης (1821-1823) γίνονται ανεπιτυχείς προσπάθειες για εξασφάλιση χρημάτων από το εξωτερικό λόγω του αβέβαιου της πορείας της, της έλλειψης διοικητικής αρχής και ως εκ τούτου του επισφαλούς της δανειακής εξυπηρέτησης. Στη συνέχεια το κλίμα αλλάζει και οι Μεγάλες Δυνάμεις θέλοντας να

Δημόσια δάνεια και πτωχεύσεις ελληνικού κράτους 1824-1932

υποβοηθήσουν τον αγώνα των Ελλήνων, εξυπηρετώντας παράλληλα και τα δικά τους συμφέροντα, ενίσχυσαν οικονομικά την επανάσταση.

Το πρώτο δάνειο⁶⁴:

Ημερομηνία Υπογραφής	8/20.2.1824
Εκδότης	Οίκοι Longhman, O' brien, Ellice and Co
Ονομαστική Αξία	800.000 λ. σ.
Τιμή Έκδοσης	59%
Πραγματικό	472.000 λ. σ.
Επιτόκιο	5% με αναδρομικότητα τόκων από 1.1.1824
Τρόπος Εξόφλησης	Με εξαμηνιαίες δόσεις εντός 38 ετών
Εγγυήσεις	Υποθηκεύονται τα εθνικά κτήματα και όλα τα δημόσια έσοδα

Με την έκδοση του δανείου αμέσως κρατήθηκαν⁶⁵:

Προκαταβολικά τόκοι 2 ετών	80.000 λ. σ.
Προκαταβολικά χρεολύσια 2 ετών	16.000 λ. σ.
Για προμήθειες με 3%	24.000 λ. σ.
Για προμήθεια επί της πληρωμής των τόκων	3.000 λ. σ.
Σύνολο	123.000 λ. σ.

⁶⁴ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 24

⁶⁵ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 24

Επομένως η Ελλάδα από τις 800.000 λ. σ. θα έπαιρνε 349.000 λ. σ.. Οι δανειοδότες επέβαλαν τους συγκεκριμένους όρους εξαιτίας του ασύστατου ελληνικού κράτους και του αβέβαιου της πορείας της επανάστασης⁶⁶. Η ελληνική πλευρά είχε ήδη προεισπράξει ποσά ύψους 60.000 λ. σ. οπότε το ποσό που απέμενε ανερχόταν στις 289.000 λ. σ. δηλαδή το 36% του ονομαστικού δανειακού κεφαλαίου. Για τη διαχείριση του δανείου ορίστηκαν 2 τριμελείς επιτροπές, μία στην Ελλάδα και μία στην Αγγλία. Η αγγλική πλευρά προέβαλε ως λόγο για τη δημιουργία και δεύτερης επιτροπής την αντιμετώπιση ενδεχόμενης κακοδιαχείρισης των χρημάτων. Από την άλλη πλευρά υποστηρίχθηκε ωστόσο ότι τα κίνητρα ήταν πολιτικά – διάυλος πολιτικών παρεμβάσεων⁶⁷- αφού το 59% της τιμής έκδοσης του δανείου διασφάλιζε τα συμφέροντα των δανειστών.

Κατά την εκτέλεση του δανείου παρατηρούνται καθυστερήσεις στην καταβολή των δόσεων αλλά και φαινόμενα κερδοσκοπίας από τις διακυμάνσεις της τιμής των ομολογιών⁶⁸. Επιπλέον υπήρχε η απαίτηση της αγγλικής πλευράς αντί για χρήματα να στέλνονται στην Ελλάδα πολεμικά είδη αγοράς του Λονδίνου. Τα χρήματα που μεταφέρονται στην Ελλάδα δεν είναι όλα σε λίρες (ισπανικά δίστηλα) με τις συναλλαγματικές διαφορές να λειτουργούν υπέρ των αποστολέων. Ακόμη και δωρεές χρεώνονταν στο δάνειο. Την ίδια στιγμή η ελληνική πλευρά κατηγορούσε τους δανειστές για αισχροκερδή συμπεριφορά.

4.2 Το δεύτερο δάνειο της ανεξαρτησίας

Το 1825 συνομολογείται το δεύτερο δάνειο, επίσης ομολογιακό⁶⁹:

⁶⁶ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 24-25

⁶⁷ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 25

⁶⁸ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 26

⁶⁹ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 28

Δημόσια δάνεια και πτωχεύσεις ελληνικού κράτους 1824-1932

Ημερομηνία Υπογραφής	7.2.1825
Εκδότης	J and S Ricordo
Ονομαστική Αξία	2.000.000 λ. σ.
Τιμή Έκδοσης	55.5%
Πραγματικό	1.100.000 λ. σ.
Επιτόκιο	5% με αναδρομικότητα τόκων από 1.1.1825
Χρεολύσιο	1% επί ονομαστικής αξίας
Χρόνος Εξόφλησης	Δεν ορίζεται ρητά, από λογαριασμό παρακρατηθέντων χρεολυσίων συνάγεται δεκαετής

Οι δανειοδότες προκαταβολικά κράτησαν⁷⁰:

Τόκοι 2 ετών	200.000 λ. σ.
Χρεολύσια 1 έτους προς 1%	20.000 λ. σ.
Προμήθεια πληρωμής τόκων επί των τόκων	4.000 λ. σ.
Προμήθεια, μεσιτικά και έξοδα συνομολόγησης εφάπαξ	60.000 λ. σ.
Σύνολο	284.000 λ. σ.

Στην Ελλάδα απέμενε ποσό ύψους 816.000 λ. σ. Επιπλέον η Ελλάδα υποχρεώθηκε να αγοράσει ομολογίες του πρώτου δανείου ονομαστικής αξίας 250.000 λ. σ. προς 60% για να ενισχύσει την τιμή της μετοχής. Για το λόγο αυτό διατέθηκαν 113.200 λ. σ. οπότε παραδοτέο 702.800 λ. σ. Τα χρήματα διατέθηκαν για την αγορά πολεμοφοδίων, ναυτικού εξοπλισμού (συνήθως κακής ποιότητας) ενώ ένα ποσό χάθηκε «χάθηκε καθ' οδόν».

⁷⁰ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 29

Τον Δεκέμβρη του ίδιου έτους αναζητείται και τρίτο δάνειο οπότε και επιχειρείται εσωτερικός δανεισμός με υποθήκη τα εθνικά κτήματα χωρίς όμως αξιόλογα αποτελέσματα. Τον Απρίλιο του 1826 όπου αναλαμβάνει η κυβέρνηση Ζαΐμη στο ταμείο υπήρχαν «16 γρόσια, ούτε μία λίρα».

Όπως παρατηρεί ο Έμερσον⁷¹ το μεγαλύτερο μέρος του λαού δεν καταλάβαινε ακριβώς την έννοια του εξωτερικού δανεισμού. Απλοϊκά θεωρούσε ότι πρόκειται για ευρωπαϊκό δώρο. Η διαχείριση των δανείων ήταν ιδιοτελής και ανορθολογική γεγονός που καυτηριάζεται και από τον τύπο⁷² «ποιος λοιπόν μπορεί να καταπεισθεί χωρίς να ιδή τους λογαριασμούς ότι τόσais χιλιάδais λίραισ στερλίναισ.....δεν κατεχωνεύθησαν.....;». ⁷³ Την περίοδο αυτή βαθμοθετούνται από τη Βουλή 12.000 αξιωματούχοι όταν το σύνολο των οπλικών δυνάμεων ήταν γύρω στις 20.000 άνδρες⁷⁴ ενώ μισθοδοτούνται περίπου 35-40.000⁷⁵.

Είναι γεγονός ότι οι 2 εμφύλιοι ενθάρρυναν και συντήρησαν τα δάνεια τα οποία οδήγησαν στην «αγγλική παρέμβαση» και εξάρτηση της Ελλάδας. Ο πληθυσμός για να αντιμετωπίσει τη δυσχερή κατάσταση πωλούσε προσωπικά αντικείμενα τη στιγμή που η αξία των πολύτιμων μετάλλων είχε εκπέσει σε αντίθεση με την τιμή των ειδών διατροφής ενώ οι περισσότεροι ναυτικοί είχαν καταφύγει στην πειρατεία. Την περίοδο αυτή οι πρόσοδοι του δημοσίου μειώνονται αισθητά – από 5.5 εκ. το 1825 σε 1.6 εκ. το 1826. Η κυβέρνηση για να αντιμετωπίσει την κατάσταση προσφεύγει στην επιβολή φόρων (τούρκικη πρακτική). Για την εξυπηρέτηση δεν γίνεται ούτε λόγος, άλλωστε είχαν προπληρωθεί τόκοι δύο ετών. Τον Απρίλιο του 1826 η Γ' Εθνοσυνέλευση θα επικυρώσει με συνταγματικό ψήφισμα τα δύο εξωτερικά δάνεια ως εθνικό χρέος⁷⁶.

Ο Καποδίστριας πριν ακόμη αναλάβει είχε ζητήσει από τις ΤΜΔ να εγγυηθούν κατά ίση ευθύνη ένα δάνειο προς την Ελλάδα ύψους τουλάχιστον 22.5 εκ. φρ. (900.000 λιρών). Το 1827 ο κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας απηύθυνε έκκληση στις μεγάλες

⁷¹ Π. Β. Δερτιλής, Συμβολή εις την δημοσιονομικήν ιστορίαν του αγώνος του 1821, σ. 141

⁷² Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 33

⁷³ Ελληνικά Χρονικά, 27.5.1825, α. φ. 42

⁷⁴ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 34

⁷⁵ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 36

⁷⁶ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 37-38

δυνάμεις για χορήγηση νέου δανείου⁷⁷ 60 εκατ. φρ. Προκειμένου να πληρωθούν οι τόκοι των δύο αγγλικών δανείων και να ανορθωθεί η κατεστραμμένη ελληνική οικονομία. Οι ξένοι δανειστές δεν είχαν διάθεση να παραχωρήσουν νέα δάνεια στους Έλληνες. Υπό αυτές τις συνθήκες και λόγω της αδυναμίας εξυπηρέτησης των δανείων της ανεξαρτησίας η ελληνική διοίκηση οδηγείται στην πτώχευση.

Κεφάλαιο 5^ο

Περίοδος 1828-1843 – Πτώχευση 1843

5.1 Το δάνειο των 60 εκατ. φράγκων

Όταν αναλαμβάνει ο Καποδίστριας το ταμείο είναι ελλειμματικό. Τον Φεβρουάριο του 1828 περιγράφει «αναλαβών...ευρήκα το δημόσιον ταμείον όχι μόνο κενόν...αλλά βεβαρημένον υπό του εξωτερικού χρέους των 2.400.000 λιρών». Ο προϋπολογισμός του 1829-1830 ανερχόταν στα 10.530.000 φρ. Και το έλλειμμα στα 4.800.000 φρ (40%) . Σύμφωνα με την Επιτροπή Οικονομικών το έλλειμμα οφειλόταν εξ' ολοκλήρου στον εξωτερικό δανεισμό δηλαδή στην οφειλόμενη εξυπηρέτηση του⁷⁸.

Οφειλόμενο Κεφάλαιο	2.224.800 λ. σ.
Οφειλόμενοι Τόκοι	243.000 λ. σ.
Σύνολο	2.468.165 λ. σ.

Για την εξυπηρέτηση του εξωτερικού χρέους θα προταθούν διάφορα σχέδια⁷⁹ με μοναδική διέξοδο πάλι την προσφυγή στον εξωτερικό δανεισμό. Οι προσπάθειες του

⁷⁷ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 63

⁷⁸ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 39

⁷⁹ Α. Ανδρεάδης, Ιστορία των Εθνικών Δανείων, Αθήνα 1904, σ. 57-58

Καποδίστρια που είχε διαγνώσει την ανάγκη αυτή καταλήγουν σε αποτυχία. Ο λόγος ήταν αφ' ενός η έλλειψη πίστης λόγω μη εξυπηρέτησης των πρώτων δανείων και αφ' ετέρου στην αντιπολιτευτική πολιτική των Δυτικών ΜΔ έναντι του Καποδίστρια.

Το Σεπτέμβριο του 1831, λίγες μέρες πριν τη δολοφονία του Καποδίστρια, οι Τρεις Μεγάλες Δυνάμεις (ΤΜΔ) θεωρούσαν ότι είναι αναγκαίο για την Ελλάδα να εκλεγεί νέος ηγεμόνας, να βελτιωθούν τα σύνορα και να χορηγηθεί νέο δάνειο. Μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια (9.10.1831) η Ελλάδα είχε βυθιστεί στο εμφυλιακό χάος⁸⁰. Ο Βρετός περιγράφει. «... Ουδεμία υπήρχεν κυβέρνησις....στρατός εν πλήρη αταξία, πανταχού αχρηματία και πενία, πόλεις κατεστραμμέναι, χώραι κατηρημωμέναι και το δημόσιον ταμείον κενόν...»⁸¹. Η κυριαρχία των 3 ξένων κομμάτων (αγγλικό, γαλλικό, ρωσικό) ήταν καθολική, η κοινωνία έντονα κομματικοποιημένη και ο λαός είχε περιέλθει σε κατάσταση απόγνωσης⁸². Την περίοδο αυτή κάθε δημοσιονομική προοπτική είναι υποθηκευμένη στη «χρόνια αχρηματία». Όταν ανέλαβε η Διοικητική Επιτροπή στο ταμείο του ελληνικού κράτους υπήρχαν 100 τάλιρα.

Από τον Ιανουάριο του 1828 μέχρι τον Μάρτιο του 1833 οι συνολικές εισροές στο δημόσιο ταμείο ήταν 24 εκ. φρ.. Στο ποσό αυτό συμπεριλαμβάνονται οι προκαταβολές των ΜΔ προς τον Καποδίστρια, έναντι του δανείου που είχε ζητήσει ο τελευταίος. Το διάστημα αυτό οι ετήσιες στρατιωτικές δαπάνες προσεγγίζουν, κατά μέσο όρο, το ποσό των 6,2 εκ. φρ.. Τον Μάρτιο του 1829 η Επιτροπή για την κατάσταση των δανείων, γνωμοδοτούσε ότι για την εξόφληση των δανείων «είναι της απολύτου ανάγκης έν νέο δάνειον...»⁸³.

⁸⁰ Μεταξύ της δολοφονίας του Καποδίστρια και της έλευσης του Όθωνα, την προσωρινή διοίκηση στην θέση του Κυβερνήτη ανέλαβε Τριμελής Διοικητική επιτροπή (1831) την οποία αποτελούσαν ο Αυγουστίνος Καποδίστριας, ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης και ο Ιωάννης Κωλέττης και η οποία διαλύθηκε μετά από 2-3 μήνες, το Φεβρουάριο ή το Μάρτιο του 1832. Μετά τη διάλυση της επιτροπής αυτής, κατά τη διάρκεια του 1832, δημιουργήθηκαν διάφορες αλληλοσυγκρουόμενες διοικήσεις με το όνομα Διοικητική Επιτροπή με περιορισμένη γεωγραφική επιρροή.

⁸¹ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 63

⁸² Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 62

⁸³ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 63

Μετά την άνοδο του Όθωνα στο θρόνο το Μάιο του 1832⁸⁴:

- Οι μεγάλες δυνάμεις εγγυώνται δάνειο ύψους μέχρι και 60 εκ. φρ.
- Το δάνειο θα καταβαλλόταν σε τρεις σειρές (η πρώτη αμέσως και οι επόμενες αργότερα ανάλογα με τις ανάγκες της Ελλάδας)
- Για την εξυπηρέτηση των τοκοχρεολυσίων η Ελλάδα όφειλε να γνωστοποιήσει τις προσόδους της τις οποίες δεν θα μπορούσε να αξιοποιήσει με κάποιο άλλο τρόπο αν εκκρεμούσαν οι δανειακές της υποχρεώσεις. Την εκπλήρωση του όρου αυτού θα επέβλεπαν οι εκπρόσωποι των τριών ΜΔ, όρος που επέβαλε στην Ελλάδα μία μορφή διεθνούς οικονομικού ελέγχου.
- Ενδεχόμενες χρηματικές αποζημιώσεις προς την Πύλη⁸⁵, μετά την οριστική ρύθμιση των ελληνικών συνόρων θα καταβάλλονταν από το δάνειο.

Το Φεβρουάριο του 1833 η αντιβασιλεία⁸⁶ αναλαμβάνει τη διακυβέρνηση ενός τόπου ο οποίος είχε:

- σύνορα επικρατείας
- την προστασία των μεγάλων δυνάμεων
- ένα βαυαρικό στρατό 3.500 ανδρών
- ένα δάνειο 40 εκ. φρ. (η γ' σειρά δεν καταβλήθηκε ποτέ)
- δυσαρεστημένη κοινή γνώμη

Όταν ανέλαβε στο δημόσιο ταμείο βρέθηκαν 183,82 δρχ.⁸⁷. Την περίοδο αυτή επικρατεί χάος και αδυναμία ανασυγκρότησης του κρατικού μηχανισμού. Η δημοσιονομική

⁸⁴ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 64

⁸⁵ Ονομασία της οθωμανικής κυβέρνησης από την πύλη στην είσοδο του κτιριακού συμπλέγματος που στέγαζε τις κεντρικές διοικητικές υπηρεσίες της Αυτοκρατορίας στην Κωνσταντινούπολη.

⁸⁶ Η αντιβασιλεία θα κυβερνήσει μέχρι την ενηλικίωση του Όθωνα (Ιούνιος 1835) και τη συγκροτούσαν ο Ιωσ. Άρμανσπεργκ, ο Γ. Μάουρερ, ο Καμ. Έιντεκ και τα αναπληρωματικά μέλη φον Γκράινερ και φον Άμπελ

⁸⁷ Έκθεσις Βουλευτικής Επιτροπής 1849, σ. 4

διαχείριση της περιόδου ήταν αποτυχημένη με τους δημόσιους πόρους να σπαταλούνται⁸⁸ όπως δήλωνε η Βουλευτική Επιτροπή του 1849.

Το δάνειο των 60 εκ.φρ. :

Ημερομηνία Υπογραφής	12.1.1833
Εκδότης	Οίκος Rothschild
Ονομαστική Αξία	60.000.000 φρ. (67.008.000 δρχ)
Τιμή Έκδοσης	94%
Πραγματικό	56.400.000 λ. σ.
Επιτόκιο	5%
Χρόνος Εξόφλησης	36 χρόνια (1836-1871) με εξαμηνιαίες δόσεις
Χρεολύσιο	1%
Προμήθεια	2%

Το δάνειο θα εκδιδόταν σε τρεις σειρές των 20 εκ. φρ. έκαστη. Οι δύο πρώτες σειρές θα δίνονταν σε 18 μηνιαίες δόσεις από την 1.3.1833. Σε περίπτωση προκαταβολής θα επιβαρυνόταν με τόκο προεξόφλησης 5%. Την 1.7.1833 η αντιβασιλεία προεξέπραξε κεφάλαιο 32 εκ. φρ.

Η παραχώρηση εγγυήσεων από τις ΤΜΔ για τη χορήγηση του δανείου συνάντησε μεγάλες δυσκολίες. Τελικά η εγγύηση της Αγγλίας δόθηκε με νόμο τον Αύγουστο του 1832, της Ρωσίας με αυτοκρατορικό διάταγμα τον Απρίλιο του 1833 και της Γαλλίας με νόμο το Μάιο του 1833⁸⁹.

Η βαυαρική αυλή είχε απαιτήσει η αναγγελία του νέου ηγεμόνα να συνοδεύεται με «τεκμήρια ευδαιμονίας»⁹⁰ οπότε προκαταβάλλονται οι δύο πρώτες σειρές του δανείου επιβαρυνμένες με τόκο προεξόφλησης 5%. Το γεγονός αυτό κόστισε επιπλέον

⁸⁸ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 67

⁸⁹ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 69

⁹⁰ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 70

στην Ελλάδα, 573.290 δρχ. για τόκους προεξόφλησης και 372.666 δρχ. για τους τόκους Ιουλίου - Αυγούστου του 1833, συνολικά 945.957 δρχ.⁹¹. Εξαιτίας της καθυστέρησης καταβολής της προκαταβολής, η αντιβασιλεία προκειμένου να αντιμετωπίσει τα διάφορα έξοδα δανείσθηκε χρήματα από την αυλή της Βαυαρίας και από τον τραπεζίτη του Μονάχου Έιχταλ επομένως μέρος των προκαταβολών θα κάλυπτε και αυτό το δάνειο. Πρέπει επίσης να αναφερθεί ότι τα τοκοχρεολύσια για ολόκληρο το δάνειο υπολογίστηκαν επί της ονομαστικής του αξίας και όχι της πραγματικής ενώ προεισπράχθηκαν τα τοκοχρεολύσια και οι προμήθειες της πρώτης διετίας⁹².

Ήδη από το 1833 η Αγγλία ζητούσε να επιστραφεί η προκαταβολή της που είχε χορηγηθεί στον Καποδίστρια. Από τις δύο πρώτες σειρές καταβλήθηκαν μέχρι και το 1835, τόσο για τις προκαταβολές των ΤΜΔ προς τον Καποδίστρια όσο και για τα δάνεια της ανεξαρτησίας, συνολικά 1.257.516 δρχ. Μέχρι το 1843 θα καταβάλλονταν ετησίως στη Ρωσία διάφορα ποσά ενώ συνολικά για το χρέος αυτό θα καταβληθούν από το δάνειο 2.238.559,15 δρχ.⁹³.

Από το δάνειο θα καταβληθεί και η αποζημίωση που όφειλε η Ελλάδα να καταβάλει στην Πύλη, σύμφωνα με τη σύμβαση του Κάλεντερ – Κιοσκ του 1832, για τη διεύρυνση των ελληνικών συνόρων (Αιτωλοακαρνανία - Φθιώτιδα). Η αποζημίωση ορίστηκε στο ποσό των 12.284.800 δρχ (11 εκ. φρ.) και τα χρήματα θα κατέβαλε απ' ευθείας στην Πύλη η Τράπεζα Rothschild. Η τράπεζα δεν θα είχε άλλη ωφέλεια εφόσον για το ποσό αυτό είχε παρακρατηθεί τόκος προεξόφλησης. Όμως τελικά εγγράφηκε και καταβλήθηκαν 12.531.164 δρχ., δηλαδή 246.364 δρχ. επιπλέον⁹⁴.

Τέλος Δεκεμβρίου του 1835 στο δημόσιο ταμείο υπήρχαν 1.810.831 δρχ.⁹⁵. Απ' αυτά έπρεπε να καλυφθούν τα ελλείμματα της τριετίας 1833-1835 και να καταβληθεί το ποσό για την εξυπηρέτηση του δανείου για το έτος 1836, ύψους 2.707.123 δρχ. .

Οι δύο πρώτες σειρές του δανείου είχαν εξαντληθεί στα έξοδα έκδοσης του, στις περιττές δαπάνες, της αντιβασιλείας, σε παλιά χρέη και στην αποζημίωση της Πύλης. Η εξυπηρέτηση του δανείου δυσχέραινε το οικονομικό αδιέξοδο που ήδη υπήρχε οπότε το Μάιο του 1835 η ελληνική κυβέρνηση ζήτησε την έκδοση της τρίτης σειράς του

⁹¹ Έκθεσις Βουλευτικής Επιτροπής 1849, σ. 6, 58

⁹² Έκθεσις Βουλευτικής Επιτροπής 1849, σ. 29, 41, 46

⁹³ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 72

⁹⁴ Έκθεσις Βουλευτικής Επιτροπής 1849, σ. 30, 45 και Πρακτικά Γερουσίας, 9.3.1860, σ. 494

⁹⁵ Πρακτικά Γερουσίας, 9.3.1860, σ. 141

δανείου. Για την καταβολή της οι εγγυήτριες δυνάμεις ζήτησαν να πληροφορηθούν για τα μέτρα που είχε λάβει η ελληνική κυβέρνηση για την πληρωμή των τοκοχρεολυσίων⁹⁶. Η ελληνική κυβέρνηση με τη σειρά της αναγκάστηκε να εξουσιοδοτήσει την τράπεζα Rothschild να πληρώνει τα τοκοχρεολύσια από την Τρίτη σειρά του δανείου και διαβεβαίωσε ότι μετά την εξάντληση της θα έδινε στην αρχή κάθε χρόνου, τις απαραίτητες εγγυήσεις εξυπηρέτησης του δανείου διαφορετικά τα κρατικά έσοδα θα έμπαιναν σε κοινό λογαριασμό με τις δυνάμεις⁹⁷.

Από την πλευρά της Γαλλίας οι πρόσθετοι όροι για την εγγύηση της τρίτης σειράς ήταν⁹⁸:

- Η αποπομπή των Βαυαρών από στρατιωτικές ή πολιτικές θέσεις
- Σύσταση οικουμενικής κυβέρνησης
- Καλύτερη οργάνωση της οικονομίας
- Εισαγωγή των αναγκαίων θεσμών

Η Ρωσία από την πλευρά της έθεσε τους εξής όρους:

- Διάθεση της τρίτης σειράς του δανείου για την τοκοχρεολυτική απόσβεση
- Υποθήκευση των εθνικών γαιών αποκλειστικά για το δάνειο για 36 χρόνια
- Εξυπηρέτηση του δανείου κατά προτεραιότητα από τα δημόσια δάνεια
- Παραχώρηση ελευθερίας επιλογής στην ελληνική κυβέρνηση των παραγωγικότερων μέτρων για τις εθνικές γαίες

Η Αγγλία αντίθετα τάχθηκε υπέρ της εγγυήσεως της τρίτης σειράς από τις ΜΔ.

Η Τρίτη σειρά του δανείου καθυστέρησε να αποδοθεί και το γεγονός αυτό ωθεί την ελληνική κυβέρνηση να ζητήσει το βαυαρικό δάνειο τη στιγμή που και η χρεολυτική δόση του Σεπτεμβρίου του 1836 θα καταβληθεί από την τράπεζα Rothschild

⁹⁶ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 74

⁹⁷ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 73

⁹⁸ Γ. Κορδάτος, Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδας, Αθήνα 1959, σ. 100

ως προκαταβολή από το δάνειο. Τον Ιανουάριο του 1838 υποβάλλεται από τον Έλληνα πρέσβη, στη διάσκεψη των πρεσβευτών στο Λονδίνο, αίτηση για την έκδοση της τρίτης σειράς του δανείου. Η αίτηση συνοδευόταν με υπόμνημα για την οικονομική κατάσταση της Ελλάδας. Η Ελλάδα ανέλαβε την υποχρέωση να καταβάλει την εξυπηρέτηση ολόκληρου του δανείου που ως τότε κάλυπτε με την έκδοση ομολογιών από την Τρίτη σειρά. Ως προς την εγγύηση του δανείου δε δεχόταν την υποθήκευση όλων των εθνικών γαιών παρά μόνο όσων κάλυπταν την αξία του δανείου. Επίσης δεχόταν κάθε μέτρο που εξασφάλιζε τους όρους του δανείου και δεν έθιγε την ανεξαρτησία της.

Η Αγγλία πρόβαλε εμπόδια για την καταβολή της τρίτης σειράς του δανείου, κυρίως, επειδή διαφωνούσε με την εξόφληση του βαυαρικού δανείου με αγγλικά χρήματα. Επιπλέον θεωρούσε απαραίτητη προϋπόθεση έκδοσης της τρίτης σειράς τη συνταγματοποίηση του πολιτεύματος στην Ελλάδα. Η Γαλλία και η Ρωσία είχαν ήδη καταλήξει σε συμφωνία και υπό την πίεση της εξυπηρέτησης του δανείου θα συναινέσει και η Αγγλία.

Η έκδοση της τρίτης σειράς έγινε σταδιακά από το 1837 έως το 1842. Συνολικά εκδόθηκαν 19.531 ομολογίες ονομαστικού κεφαλαίου 20 εκ. φρ. (22.336.000 δρχ.) από τις οποίες κυκλοφόρησαν 16.835 ομολογίες ονομαστικού κεφαλαίου 19.252.559 δρχ. και πραγματικού 17.494.408 δρχ.⁹⁹. Η Γαλλία επέλεξε να μην θέσει σε κυκλοφορία 2.538 ομολογίες, ονομαστικής αξίας 2.902.933 ούτως ώστε να καταβάλει εξ ιδίων τις δόσεις για τα τοκοχρεολύσια που της αντιστοιχούσαν για την τριετία 1838-1840 και για το πρώτο εξάμηνο του 1843. Η επιλογή αυτού του τρόπου δράσης προβλήθηκε ως ενδιαφέρον για την Ελλάδα¹⁰⁰. Οι προκαταβολές της Γαλλίας ανήλθαν συνολικά σε 3.085.098 δρχ.¹⁰¹.

Κατά την περίοδο 1836-1842, η Ελλάδα κατέβαλε για την εξυπηρέτηση των δανειακών της υποχρεώσεων 23.420.461 δρχ.¹⁰². Προκύπτει ότι ολόκληρη η Τρίτη σειρά του δανείου δεν ήταν αρκετή για την κάλυψη των δανειακών υποχρεώσεων. Συνολικά εκδόθηκαν 58.593 ομολογίες με αξία 1024 φρ. περίπου η κάθε μία.

⁹⁹ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 74

¹⁰⁰ Έκθεσις Βουλευτικής Επιτροπής 1849, σ. 29, 30 και Πρακτικά Γερουσίας, 9.3.1860, σ. 492/ 22.3.1860 σ. 540

¹⁰¹ Έκθεσις Βουλευτικής Επιτροπής 1849, σ. 6

¹⁰² Έκθεσις Βουλευτικής Επιτροπής 1849, σ. 59

Η χρήση του δανείου¹⁰³:

Ονομαστικό κεφάλαιο		63.924.559,87 δρχ.
Διαφορά 6% μεταξύ ονομαστικής τιμής και τιμής έκδοσης 94%	3.835.473,60	
Τόκοι προεξόφλησης	1.176.288,10	
Σύνολο		5.011.761,70 δρχ.
ΑΠΟΔΟΤΕΟ		58.912.798,17 δρχ.

ΕΞΟΔΑ ΚΑΙ ΚΑΤΑΒΟΛΕΣ		
Τόκοι	26.896.174,81	
Χρεολύσια	5.379.234,90	
Προμήθεια 1%	322.753,89	
Διάφορα έξοδα και τόκοι επί των προκαταβολών	482.631,71	
Σύνολο		33.080.795,31 δρχ.
Καταβληθέντα στον Έιχταλ (τόκοι, προμήθειες, έξοδα, ασφάλιστρα)		1.964.251,73 δρχ.
Έναντι προκαταβολών των ΤΜΔ προς Καποδίστρια και χρέους ανεξαρτησίας		2.238.559,15 δρχ.
Αποζημίωση Πύλης		12.531.164,54 δρχ.
Γενικό Σύνολο		49.814.770,73 δρχ.

¹⁰³ Έκθεσις Βουλευτικής Επιτροπής 1849, σ. 29-31, 57-60 και Πρακτικά Γερουσίας, 9.3.1860, σ. 489-491

ΑΠΟΔΟΤΕΟ	58.912.798,17 δρχ.
Γενικό Σύνολο Εξόδων	49.814.770,73 δρχ.
ΥΠΟΛΟΙΠΟ	9.098.027,44 δρχ.

5.2 Το βαυαρικό δάνειο

Η ελληνική κυβέρνηση αναγκάστηκε να προσφύγει στη βαυαρική αυλή και στον τραπεζίτη Έιχταλ εξαιτίας της καθυστέρησης της καταβολής της τρίτης σειράς του δανείου των 60 εκ. φρ. Κατόπιν αυτής της πρωτοβουλίας θα χορηγηθεί στην Ελλάδα δάνειο ύψους 4.658.186 δρχ. σε τρεις δόσεις με επιτόκιο 4% ενώ η απόσβεση του θα γινόταν από την Τρίτη σειρά του δανείου των 60εκ. φρ.. Από το ποσό του βαυαρικού δανείου η Ελλάδα έλαβε τελικά 4.494.505 δρχ. αφού κρατήθηκαν από τον Έιχταλ για προμήθεια και διάφορα έξοδα 59.234 δρχ. ενώ υπήρξε και συναλλαγματική απώλεια ύψους 104.445 δρχ.¹⁰⁴.

Την περίοδο αυτή οι συνολικές δανειακές εισροές ήταν:

Δάνειο Rothschild	63.924,559,87 δρχ.
Βαυαρικό Δάνειο	4.638.186,44 δρχ.
Σύνολο	68.562.746,31 δρχ.
Προκαταβολές Γαλλίας	3.085.098,24 δρχ.
Συνολικό Εξωτερικό Χρέος	71.647.844,55 δρχ.

Η εξυπηρέτηση του βαυαρικού δανείου δεν ήταν δυνατή διότι η Τρίτη σειρά του δανείου Rothschild απορροφήθηκε από τα τοκοχρεολύσια του. Η Ελλάδα θα καταβάλει τελικά 1,4 εκ. δρχ. για την εξυπηρέτηση του κατόπιν τριών συμφωνιών στο

¹⁰⁴ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 76

διάστημα 1838-1844 ενώ το 1844 η εθνοσυνέλευση θα αναστείλει την εξυπηρέτηση του. Η εθνοσυνέλευση θα αμφισβητήσει συγχρόνως τη νομιμότητα του δανείου αυτού.

Η βαυαρική κυβέρνηση θα ζητήσει το Σεπτέμβρη του 1859 την αποπληρωμή του οφειλόμενου κεφαλαίου και των τόκων. Η απάντηση της ελληνικής πλευράς όμως έδινε προτεραιότητα στην εξυπηρέτηση του δανείου των 60 εκ. φρ. και στη συνέχεια του βαυαρικού¹⁰⁵. Τελικά το δάνειο αυτό θα διακανονισθεί το 1880 αφού η Ελλάδα είχε αναγνωρίσει όλα τα παλιά της χρέη. Ο διακανονισμός περιλάμβανε την καταβολή από μέρους της Ελλάδας 2,6 εκ. φρ. και αφού το χρέος είχε υπολογιστεί σε 5,6 εκ. φρ.

5.3 Η διαχείριση του δανείου των 60 εκ. φρ.

Η έκθεση της Βουλευτικής Επιτροπής επισήμανε ότι ο λογαριασμός διαχείρισης του δανείου υπήρξε ελλιπής¹⁰⁶ και ότι η Ελλάδα δεν αποκόμισε κανένα όφελος από την έκδοση του. Απεναντίας η χώρα επιβαρύνθηκε με την εξυπηρέτηση του και την παρέμβαση στο εσωτερικό της¹⁰⁷. Ο Μακρυγιάννης αναφερόμενος στον Άρμανσπεργκ έλεγε «Έφυγε μ' ένα μιλιούνι τάλαρα...πούνε τα μιλιούνια του δανείου;»¹⁰⁸. Η Επιτροπή επισήμανε επίσης ότι το δάνειο δεν ήταν αναγκαίο, «Όθεν συμπεραίνομεν αδιστάκτως ότι, όχι μόνον οι εσωτερικοί πόροι ήρκουν εις τα εσωτερικά έξοδα...αλλά εάν κατεβάλλετο η δέουσα φροντίς περί της τακτικής εισπράξεως των φόρων, ουδέ προσωρινώς ήθελε γένει χρεία να αναπληρωθεί το έλλειμμα εκ του περισσέυματος των εξωτερικών εσόδων (δανείων)»¹⁰⁹.

Μέχρι και το 1842 θα ολοκληρωθεί η κυκλοφορία και της τρίτης σειράς του δανείου, το συνολικό ύψος του οποίου ανερχόταν στις 63.924.559 δρχ.. Μέχρι το τέλος του 1843 η Ελλάδα θα έχει καταβάλει για τοκοχρεολύσια και έξοδα έκδοσης το 62,65%

¹⁰⁵ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 76

¹⁰⁶ Έκθεσις Βουλευτικής Επιτροπής 1849, σ. 6

¹⁰⁷ Πρακτικά Γερουσίας 9.3.1860, σ. 494

¹⁰⁸ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 77

¹⁰⁹ Έκθεσις Βουλευτικής Επιτροπής 1849, σ. 8

του δανείου¹¹⁰. Ποσοστό 23,1% του δανείου αντιστοιχούσε στην αποζημίωση της Πύλης και στην απόσβεση παλιών χρεών οπότε το υπόλοιπο που απέμενε για την Ελλάδα ήταν το 14,23% δηλαδή 9.097.721 δρχ.

Το μεγαλύτερο μέρος των χρημάτων δαπανήθηκε στο στρατό, την κρατική γραφειοκρατία και την εξυπηρέτηση των δανειακών υποχρεώσεων ενώ καθόλου χρήματα δεν είχαν επενδυθεί για την αξιοποίηση των πλουτοπαραγωγικών πόρων της χώρας. Το 1837 θα υπογραφεί το μοναδικό διάταγμα για την ενίσχυση της εθνικής βιομηχανίας μέσω της σύστασης αρμόδιας επιτροπής η οποία θα παραμείνει ως ιδέα και μόνο το 1845 το ελληνικό κράτος θα ασχοληθεί με τα πρώτα βήματα της βιομηχανίας¹¹¹.

Η τριετία 1833-1835 άφηνε τακτικό έλλειμμα 12,5 εκ. δρχ.. Η Ελλάδα είχε χρεωθεί τα δύο τρίτα του δανείου των 60 εκ. φρ. για την αντιμετώπιση του, τα οποία είχαν εξαντληθεί το 1835. Τη διετία 1835-1836 γίνεται η είσπραξη του βαυαρικού δανείου αλλά το και 1836 θα έκλινε με έλλειμμα. Από το 1838 ξεκίνησε μία περίοδος περισυλλογής για να καταλήξει το 1843 σε χρόνο δραματικών οικονομικών προκειμένου να εξυπηρετηθεί το δάνειο ενώ από το 1841 οι εισπράξεις των τακτικών εσόδων έχουν μειωθεί δραματικά.

Η ενδεκαετής περίοδος 1833-1843 άφηνε έλλειμμα περίπου 14,2 εκ. δρχ. τα οποία θα μπορούσαν να καλυφθούν με τα καθυστερούμενα προς είσπραξη έσοδα του δημοσίου¹¹². Τον Ιανουάριο του 1843 η Ελλάδα δήλωνε πτώχευση για δεύτερη φορά ανακοινώνοντας στις ΜΔ ότι αδυνατεί να καταβάλλει τα τοκοχρεολύσια του Μαρτίου του 1843 και θα ζητήσει την καταβολή τους υπό τη μορφή νέας πίστωσης. Οι εγγυήτριες δυνάμεις θα συνέλθουν, κατόπιν τούτου, στο Λονδίνο για να εξετάσουν την οικονομία της Ελλάδας. Με πολλές δυσκολίες θα συναινέσουν στην τρίμηνη αναβολή καταβολής της τοκοχρεολυτικής δόσης του Μαρτίου θέτοντας αυστηρούς όρους.

Στο εσωτερικό της χώρας η οικονομική κρίση, η χρεοκοπία, και μια σειρά άλλων πολιτικών παραγόντων έθεσαν τη βάση για την παρέμβαση στα πολιτικά πράγματα, ενός επαναστατικού κινήματος που τύγχανε της συνεργασίας πολιτικών και

¹¹⁰ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 76

¹¹¹ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 80

¹¹² Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 78-79

στρατιωτικών προσώπων. Την προηγούμενη μέρα της επανάστασης (2.9.1843) υπογράφηκε στην Αθήνα συμφωνία διακανονισμού των τοκοχρεωλυτικών δόσεων του δανείου η οποία τελικά δεν επικυρώθηκε και δεν εκτελέστηκε εξαιτίας των πολιτικών εξελίξεων¹¹³.

Εικόνα 1 - Στις 3 Σεπτεμβρίου ο λαός περικύκλωσε το παλάτι και ο Όθωνας αναγκάστηκε να αποδεχθεί τη θέσπιση συντάγματος

Τον Οκτώβρη του 1843 δόθηκε στην Ελλάδα, με το πρωτόκολλο του Λονδίνου, πενταετής προθεσμία για την εξόφληση των καθυστερούμενων τοκοχρεολυσίων, με προϋπόθεση την ομαλή καταβολή τους εφεξής¹¹⁴. Η Ελλάδα δεν θα προσχωρήσει στο πρωτόκολλο.

¹¹³ Στις 3 Σεπτεμβρίου ο λαός περικύκλωσε το παλάτι και ο Όθωνας αναγκάστηκε να αποδεχθεί τη θέσπιση συντάγματος

¹¹⁴ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 78-79

Κεφάλαιο 6^ο

Περίοδος 1844-1893 – Πτώχευση 1893

6.1 Περίοδος 1844-1861

Το διάστημα 1844-1850 χαρακτηρίστηκε από την ύπαρξη ελλειμμάτων¹¹⁵ και η Ελλάδα αδυνατεί να ανταποκριθεί στις δανειακές της υποχρεώσεις. Από το 1845 έως το 1847 η κυβέρνηση αναγράφει τυπικά στον ετήσιο προϋπολογισμό το ποσό των οφειλόμενων τοκοχρεολυσίων. Μέχρι το 1851 είχε προβλεφθεί να αποδίδεται το ένα τρίτο της ετήσιας οφειλής ενώ από το 1852 το ποσό αυτό περιορίζεται στις 446.720 δρχ. μέχρι να διαγραφεί εντελώς το 1855¹¹⁶.

Ήδη από τον Αύγουστο του 1845 εντείνονται οι αγγλικές πιέσεις προς την κυβέρνηση Κωλέττη¹¹⁷ για την εξυπηρέτηση του δανείου. Ο Κωλέττης υπόσχεται ότι θα προχωρήσει σε πώληση εθνικών γαιών για την εξυπηρέτηση του δανείου και καταφεύγει στον Ελβετό τραπεζίτη Εϋνάρδο για δάνειο. Τον Αύγουστο του 1847, κατόπιν αγγλικών πιέσεων¹¹⁸, ο Κωλέττης πρότεινε διακανονισμό αποδεχόμενος ταυτόχρονα και τον οικονομικό έλεγχο από τις ΜΔ¹¹⁹. Τελικά η Ελλάδα θα καταβάλει στην Αγγλία 886.239 δρχ. (793.552 φρ.)¹²⁰ και για το λόγο αυτό θα δανειστεί 558.400 δρχ. από τον Εϋνάρδο¹²¹.

Μετά τον Κριμαϊκό Πόλεμο (1853-1856) οι ΜΔ επιδιώκουν το διακανονισμό των οφειλών από τα τοκοχρεολύσια. Στις αρχές του 1857 θα ορίσουν τριμελή επιτροπή¹²² για να αξιολογήσει την οικονομική κατάσταση της Ελλάδας και να

¹¹⁵ Πρακτικά Γερουσίας 22.3.1860, σ. 544

¹¹⁶ Πρακτικά Γερουσίας 22.3.1860, σ. 541, 542, 546/ 23.3.1860 σ. 562

¹¹⁷ Πρώτος Πρωθυπουργός, μετά τη ψήφιση του Συντάγματος του 1844, με κυβέρνηση συνασπισμού του γαλλικού και του ρωσικού κόμματος. Η Κυβέρνηση Ιωάννη Κωλέττη του 1844(6 Αυγούστου 1844 – 31 Αυγούστου 1847) πήρε την εξουσία όταν έχασε τις εκλογές η Κυβέρνηση Μαυροκορδάτου. Μετά από μία σειρά τριών προσωρινών κυβερνήσεων (Μεταξά, Κανάρη, Μαυροκορδάτου) ήταν η πρώτη κυβέρνηση που προέκυψε από εκλογές και η οποία είχε σημαντική διάρκεια ζωής.

¹¹⁸ Πρακτικά Γερουσίας 22.3.1860, σ. 542

¹¹⁹ Πρακτικά Γερουσίας 23.3.1860, σ. 562-563

¹²⁰ Πρακτικά Γερουσίας 9.3.1860, σ. 544

¹²¹ Πρακτικά Γερουσίας 22.3.1860, σ. 542/ 23.3.1860 σ. 493

¹²² Πρακτικά Γερουσίας 23.3.1860, σ. 564

προσδιορίσει το ποσό που θα μπορούσε να καταβάλει για την απόσβεση των τοκοχρεολυσίων. Το Μάιο του 1859 η επιτροπή αυτή θα συντάξει έκθεση στην οποία προτείνει ως ελάχιστο ετήσιο ποσό τοκοχρεολυτικής απόσβεσης: 1.005.120 δρχ. (900.000 φρ.) με δυνατότητα αύξησης ανάλογα με τη δημοσιονομική κατάσταση¹²³. Τον Ιούνιο του 1859 η ελληνική κυβέρνηση αποδέχεται το διακανονισμό κατόπιν πιέσεων των ΜΔ και το 1861 θα καταβάλει την πρώτη και μοναδική δόση.

Σύμφωνα με την έκθεση της Επιτροπής της Γερουσίας¹²⁴, η Ελλάδα στο τέλος του 1859 χρωστούσε:

Στις εγγυήτριες δυνάμεις	66.142.698,17 δρχ.
Στον οίκο Rothschild	44.414.107,00 δρχ.
Σύνολο	110.556.805,17 δρχ.

Από το ονομαστικό κεφάλαιο του δανείου το ελληνικό δημόσιο είχε επωφεληθεί:

Αποζημίωση Πύλης	12.531.164,54 δρχ.
Προκαταβολές Δυνάμεων προς Καποδίστρια	2.238.559,15 δρχ.
Υπόλοιπο δύο πρώτων σειρών δανείου που διατέθηκε κυρίως σε έξοδα του βαυαρικού στρατού	17.890.883,81 δρχ.
Σύνολο	32.660.607,50 δρχ.

Η Ελλάδα το 1833 είχε δανεισθεί 67.008.000 δρχ. Από τους πίνακες προκύπτει ότι το ελληνικό κράτος χρωστούσε, πριν περάσουν 25 χρόνια, τριπλάσια περίπου χρήματα απ' αυτά που επωφελήθηκε. Μέσα σ' αυτό το διάστημα η Αγγλία και η

¹²³ Πρακτικά Γερουσίας 22.3.1860, σ. 547, 549-551

¹²⁴ Πρακτικά Γερουσίας 9.3.1860, σ. 493

Γαλλία θα απορροφούσαν, έναντι των δανείων που είχαν χορηγήσει στην Ελλάδα, το 30% των δημόσιων προσόδων της¹²⁵.

6.2 Η προ Τρικούπη Περίοδος (1862-1882)

Την επανάσταση του 1862¹²⁶ θα διαδεχθεί η περίοδος εμφυλίου της μεσοβασιλείας με την εθνοσυνέλευση σε λειτουργία. Κατά τη διάρκεια της τελευταίας οι ΜΔ θα επιλέξουν ως νέο ηγεμόνα¹²⁷ τον Γεώργιο Α΄. Θα ακολουθήσει η Κρητική επανάσταση του 1866 - 1869¹²⁸. Το 1975 θα αρχίσει να εκδηλώνεται η ανατολική κρίση με αποκορύφωμα το ρωσοτουρκικό πόλεμο και μέχρι το 1881 η Ελλάδα θα βρίσκεται υπό την απειλή πολέμου λόγω του ζητήματος της Θεσσαλίας. Μετά από διαπραγματεύσεις τριών χρόνων η Πύλη θα παραχωρήσει στις 12/24.5.1881 τη Θεσσαλία και την περιοχή της Άρτας. Σε όλη αυτή την περίοδο¹²⁹ η Ελλάδα θα καταφύγει σε δύο επιστρατεύσεις και δύο αναγκαστικές κυκλοφορίες.

Σύμφωνα με τον Τσουδερό, το 1862¹³⁰ αρχίζει μία περίοδος στην ιστορία των δημόσιων δανείων η οποία θα λήξει τριάντα χρόνια αργότερα, το 1893 δηλαδή. Την

¹²⁵ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 84

¹²⁶ Ναυπλιακή Επανάσταση (1^η Φεβρουαρίου 1862) εναντίων του Όθωνα. Ο Όθωνας εκθρονίστηκε τον επόμενο Οκτώβριο (12/10/1862).

¹²⁷ Αφότου καθαιρέθηκε ο βασιλιάς το 1862, ο δεκαεπτάχρονος πρίγκιπας Γουλιέλμος της Δανίας εκλέχτηκε στο θρόνο ως συνταγματικός μονάρχης, γνωστός ως Γεώργιος Α΄.

¹²⁸ Η Κρητική Επανάσταση του 1866-1869, υπήρξε από τις πιο σημαντικές από μια σειρά επαναστάσεων τον 19ο αιώνα στην Κρήτη ενάντια στην Οθωμανική κυριαρχία. Η έναρξη της Επανάστασης ανακηρύχτηκε επίσημα στις 21 Αυγούστου 1866. Το ελληνικό κράτος εξέφρασε την συμπάθειά του προς την εξέγερση, όπως και ορισμένες άλλες ευρωπαϊκές χώρες.

¹²⁹ Περίοδος πολυκομματισμού και βραχύβιων κυβερνήσεων. Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι από την έξωση του Όθωνα (1862) μέχρι το 1877 θα εναλλαχθούν 33 κυβερνήσεις με διάρκεια παραμονής στην εξουσία 5,3 μήνες κατά μέσο όρο.

¹³⁰ Κατά την έναρξη της περιόδου αυτής (Α΄ Βασιλευόμενη δημοκρατία) την εξουσία έχει αναλάβει η Προσωρινή Κυβέρνησις της Ελλάδος μετά την έξωση του Όθωνα και απομάκρυνση της Κυβέρνησης Ιωάννη Κολοκοτρώνη. Την αποτελούσαν οι Δημήτριος Βούλγαρης, Κωνσταντίνος Κανάρης και ο Βενιζέλος Ρούφος.

εποχή αυτή υπήρξαν τρεις παράγοντες οι οποίοι καθόρισαν την πολιτική του ελληνικού κράτους ως προς τα δημόσια δάνεια:

- α) η ανάγκη αντιμετώπισης των δαπανών λόγω της πολιτικής που ακολουθείται στα εθνικά ζητήματα και κυρίως στο Κρητικό ζήτημα
- β) η ανάγκη εξόφλησης των παλαιότερων δανείων
- γ) η ανάγκη αντιμετώπισης των δαπανών του κρατικού προϋπολογισμού¹³¹

Μέχρι το 1879, η χώρα δεν θα προχωρήσει σε σύναψη δανείων με το εξωτερικό λόγω μη διακανονισμού των δανείων της ανεξαρτησίας¹³². Το δημόσιο θα προσφεύγει συνεχώς στον εσωτερικό δανεισμό¹³³, κυρίως από την Εθνική Τράπεζα, με σκοπό τη διατήρηση και ενίσχυση της δημόσιας τάξης¹³⁴ μετά την επανάσταση του 1862.

Τον Οκτώβριο του 1862 υπήρχαν στο Δημόσιο Ταμείο 813.012 δρχ. Ενώ οι απαιτούμενες δαπάνες έφταναν στο ύψος των 3.771.100 δρχ. Το ελληνικό κράτος θα εκδώσει το 1862 σε δημόσια εγγραφή ομολογιακό δάνειο 6.000.000 δρχ. στο οποίο η Εθνική Τράπεζα συμμετέχει με 500.000 δρχ. ενώ στα μέσα του 1863 θα δανειστεί άλλο 1.000.000 δρχ.. Στο μεταξύ το 1864 με το νέο Σύνταγμα στην Ελλάδα εγκαθιδρύεται η Βασιλευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία.

Τέσσερα χρόνια αργότερα, δηλαδή το 1867, το κράτος θα προχωρήσει στην έκδοση δανείου 28 εκατομμυρίων δρχ. (25 εκ. φρ.) προκειμένου να καλύψει τις στρατιωτικές του δαπάνες. Το μεγαλύτερο ποσό του δανείου αυτού προοριζόταν για την αγορά πλοίων και για την προμήθεια υλικού για το στρατό και το ναυτικό ενώ το υπόλοιπο μέρος του θα κάλυπτε λοιπές στρατιωτικές και ναυτικές ανάγκες.

Κατά την περίοδο 1859-1867 το ελληνικό κράτος εμφανίζει την τάση να προσφεύγει στη βοήθεια και ενίσχυση από την Εθνική Τράπεζα η οποία δεν μπορούσε να ανταποκρίνεται συνεχώς στις διαρκώς αυξανόμενες ανάγκες του κράτους. Οι

¹³¹ Ε. Τσουδερός, *Le Relèvement économique de la Grèce*, Παρίσι 1919, σ. 3

¹³² Α. Ηλιαδάκης, *Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940*, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 120

¹³³ Ο εσωτερικός δανεισμός παρά τις μεγάλες εγγυήσεις ήταν εξαιρετικά επαχθής

¹³⁴ Ι. Α. Βαλαωρίτης, *Ιστορία της Εθνικής Τραπεζής της Ελλάδος, 1842-1902*, Αθήνα 1902, σ. 39

υπέρμετρες αξιώσεις του κράτους¹³⁵ θα οδηγήσουν τελικά στη σύγκρουσή του με την Εθνική Τράπεζα το Δεκέμβρη του 1868 με αιτία την Κρητική Επανάσταση. Η τράπεζα βρέθηκε σε οξύτατη σύγκρουση με την κυβέρνηση για το θέμα της χρηματοδότησης του κρητικού αγώνα (50 εκ. δρχ.), καθώς οι όροι δανεισμού που προτείνει το κράτος κρίνονται απαράδεκτοι από το Γενικό Συμβούλιο της Τράπεζας¹³⁶. Τελικά κατόπιν νέων διαπραγματεύσεων, στις 30 Δεκεμβρίου, κατέληξαν στη σύμβαση δανείου ύψους 21 εκ. δρχ. Η Εθνική και η Ιονική Τράπεζα δάνεισαν στο ελληνικό κράτος 14 και 7 εκ. δρχ. αντίστοιχα. Το 1874 η κυβέρνηση θα υπογράψει με την Εθνική Τράπεζα νέα σύμβαση δανείου ύψους 26 εκ. δρχ. προκειμένου να εξοφλήσει όλες τις βραχυπρόθεσμες οφειλές του κράτους.

Τον Οκτώβριο του 1876, ο υπουργός οικονομικών Σ. Σωτηρόπουλος θα καταθέσει στη Βουλή έκθεση για την οικονομική κατάσταση του κράτους. Σύμφωνα με την έκθεση αυτή, όλες οι χρήσεις από το 1861 μέχρι το 1874 έκλεισαν με ελλείμματα παρόλο που το κράτος είχε προχωρήσει στη ψήφιση διάφορων νόμων για την εκποίηση των εθνικών κτημάτων και για τη διάθεση των εθνικών γαιών και φυτειών αξίας 15,6 εκ. δρχ. Το κράτος αναγκάστηκε, παρά την προσπάθεια εκποιήσεων, να συνομολογήσει δάνεια την περίοδο αυτή για την κάλυψη των ελλειμμάτων.

Τα πολιτικά και πολεμικά γεγονότα στην ανατολή που μεσολάβησαν κατά το διάστημα 1876 και 1878 δεν μπορούσαν να αφήσουν ανεπηρέαστη και αμέτοχη την Ελλάδα. Προκειμένου να καλύψει τις πολεμικές δαπάνες, η κυβέρνηση έπρεπε να βρει τους αναγκαίους οικονομικούς πόρους. Για το λόγο αυτό προχώρησε, τον Ιούνιο του 1877, στην υπογραφή σύμβασης με την Εθνική και την Ιονική για τη χορήγηση, με ανοιχτό λογαριασμό, 20 εκ. δρχ. – 14 εκ. δρχ. από την Εθνική και 6 εκ. δρχ. από την Ιονική. Με νέα σύμβαση η οποία υπογράφεται στις 10 Νοέμβριο του 1877, το ποσό του προηγούμενου δανείου αυξάνεται κατά 7 εκ. δρχ.. Από τις αρχές του 1878 η κυβέρνηση θα προχωρήσει στην υπογραφή νέων συμβάσεων δανείων (25/1, 18/5, 16/9).

Την περίοδο αυτή το δημόσιο χρέος αντιστοιχεί στο ποσό των 145,5 εκ. φρ.. Αν στο ποσό αυτό υπολογιστούν οι διακανονισμοί των 25 εκ. φρ. των δανείων της ανεξαρτησίας και η αναγνώριση του χρέους προς τον Όθωνα, ύψους 4,5 εκ. φρ., τότε το

¹³⁵ Ι. Α. Βαλαωρίτης, Ιστορία της Εθνικής Τραπεζής της Ελλάδος, 1842-1902, Αθήνα 1902, σ. 41-43

¹³⁶ Ν. Σ. Παντελάκης, Δημόσια Δάνεια, Αθήνα 1995, σ. 44-45

συνολικό δημόσιο χρέος θα ανέλθει στα 175,5 εκ. φρ.. Για την εξυπηρέτηση του απαιτείται το 40% των εσόδων¹³⁷.

Από το 1879 αρχίζει η περίοδος των εξωτερικών δανείων του κράτους μετά την τακτοποίηση με συμβιβασμό των εξωτερικών δανείων του 1824 και 1825¹³⁸. Με το νόμο ΨΟΒ΄ της 3^{ης} Ιανουαρίου 1893¹³⁹ άνοιξε ο δρόμος για την έκδοση εξωτερικού δανείου. Ο νόμος έδινε τη δυνατότητα στην κυβέρνηση να συνομολογήσει δάνειο 60 εκ. φρ. με ετήσιο τόκο που δεν θα ξεπερνούσε το 6% του ονομαστικού κεφαλαίου και με όρο η τιμή έκδοσης των ομολογιών να μην είναι κατώτερη του 73%.

Με βάση το νόμο αυτό η κυβέρνηση υπέγραψε στις 2 Απριλίου 1879 σύμβαση με την Προεξοφλητική Τράπεζα του Παρισιού (Comptoir d' Escompte de Paris) και τους Κορωνιό και Συγγρό, με την οποία προβλεπόταν η έκδοση δανείου 60 εκ. χρυσών φράγκων. Για την αποπληρωμή του δανείου αυτού παραχωρήθηκε ως εγγύηση η πρόσοδος του χαρτοσήμου και ανατέθηκε στην Εθνική Τράπεζα να αναλαμβάνει χωρίς προμήθεια τα αναγκαία ποσά από τα δημόσια ταμεία για την εξυπηρέτηση του δανείου και να τα διαβιβάζει στο Παρίσι¹⁴⁰. Κύριος στόχος του δανείου αυτού υπήρξε η άρση της αναγκαστικής κυκλοφορίας χρήματος η οποία δεν επετεύχθη λόγω των πολιτικών γεγονότων που μεσολάβησαν και είχαν ως αποτέλεσμα την προσάρτηση της Θεσσαλίας. Από το ποσό του δανείου, 8 εκ. προορίζονταν για το Ταμείο Εθνικής Οδοποιίας ενώ τα λοιπά για τις άλλες ανάγκες του κράτους¹⁴¹.

Μετά την αποτυχία του στόχου για την άρση της αναγκαστικής κυκλοφορίας με το δάνειο των 60 εκ. φρ., το κράτος απευθύνθηκε πάλι στην Εθνική Τράπεζα (1880). Η Εθνική προχώρησε τότε στην έκδοση λαχειοφόρου δανείου 60 εκ. με ομάδα κεφαλαιούχων, μεταξύ των οποίων και η Banque Franco-Egyptienne. Το Μάιο του 1880 η κυβέρνηση υπέγραψε με την Εθνική Τράπεζα και νέο δάνειο 21 εκ. φρ. με επιτόκιο 6%. Λίγους μήνες μετά (2.12.1880) και αφού τα μέτρα για την άρση της αναγκαστικής κυκλοφορίας ματαιώθηκαν, υπογράφηκε σύμβαση δανείου 62 εκ. δρχ. με

¹³⁷ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 120-121

¹³⁸ Τον Σεπτέμβριο του 1878 η κυβέρνηση Κουμουνδούρου θα έρθει σε συμβιβασμό με τους ομολογιούχους των δανείων ανεξαρτησίας και θα τερματιστεί ο δανειακός αποκλεισμός της Ελλάδας από την ευρωπαϊκή χρηματαγορά.

¹³⁹ Εφημερίς της Κυβερνήσεως, αρ. φ. 1, 4.1.1879

¹⁴⁰ Ι. Α. Βαλαωρίτης, Ιστορία της Εθνικής Τραπεζής της Ελλάδος, 1842-1902, Αθήνα 1902, σ. 73

¹⁴¹ Σπ. Αναζηρόπουλος, Δημοσιονομική Επισκόπησης της Ελλάδος, 1821-1926, σ.14

την οποία ακυρώθηκε παράλληλα η προηγούμενη των 21 εκατομμυρίων¹⁴². Στις αρχές του 1881 η ελληνική κυβέρνηση προχώρησε στη συνομολόγηση νέου εξωτερικού δανείου 120 εκ. φρ. στο οποίο συμμετείχαν η Τράπεζα Κωνσταντινουπόλεως και η Εθνική Τράπεζα¹⁴³. Η περίοδος αυτή κλείνει με την υπογραφή, από πλευράς ελληνικού κράτους, σύμβασης δανείου με την Εθνική ύψους 20 εκατομμυρίων για το Ταμείο Εθνικής Οδοποιίας¹⁴⁴.

6.3 Περίοδος Τρικούπη (1882-1893)

Την περίοδο αυτή στην πολιτική ζωή της χώρας κυριαρχούν δύο πρόσωπα, Ο Χ. Τρικούπης και ο Θ. Δηλιγιάννης. Από το Μάρτιο του 1882 μέχρι τον Οκτώβρη του 1890, ο Τρικούπης θα αναλάβει την εξουσία δύο φορές (περίπου 7,5 χρόνια) και ο Δηλιγιάννης μία φορά (για ένα χρόνο), στο ενδιάμεσο¹⁴⁵. Από τον Οκτώβρη του 1890 μέχρι την πτώχευση τον Δεκέμβρη του 1893 το σύστημα θα γνωρίσει αποσταθεροποίηση αφού μέσα στα τρία αυτά χρόνια εναλλάσσονται στην εξουσία 5 κυβερνήσεις¹⁴⁶.

Το 1884 υπογράφεται νέα σύμβαση εξωτερικού δανείου ύψους 170 εκ. χρυσών φράγκων το οποίο καλύφθηκε κυρίως από τη χρηματαγορά του Παρισιού και ένα μικρό του μέρος από ελληνικά κεφάλαια. Μέρος του δανείου θα χρησιμοποιηθεί για την εξόφληση του χρέους του κράτους προς την Εθνική και την Ιονική Τράπεζα καθώς και για τις δαπάνες που απαιτούνται για την επέκταση του εσωτερικού σιδηροδρομικού

¹⁴² Ι. Α. Βαλαωρίτης, Ιστορία της Εθνικής Τραπεζής της Ελλάδος, 1842-1902, Αθήνα 1902, σ. 79

¹⁴³ Ν. Σ. Παντελάκης, Δημόσια Δάνεια, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 50-51

¹⁴⁴ Ι. Α. Βαλαωρίτης, Ιστορία της Εθνικής Τραπεζής της Ελλάδος, 1842-1902, Αθήνα 1902, σ. 84

¹⁴⁵ Ο Τρικούπης από 3.3.1882 έως 19.4.1885 και από 9.5.1886 έως 24.10.1890. Ο Δηλιγιάννης από 19.4.1885 έως 30.4.1886

¹⁴⁶ 24.10.1890 – 18.2.1892 Κυβέρνηση Δηλιγιάννη
18.2.1892 – 10.6.1892 Υπηρεσιακή Κυβέρνηση Κ. Κωνσταντόπουλου
10.6.1892 – 3.5.1893 Κυβέρνηση Τρικούπη
3.5.1893 – 30.10.1893 Κυβέρνηση μειοψηφίας Σωτηρόπουλου – Ράλλη
30.10.1893 – 12.1.1895 Κυβέρνηση Τρικούπη
Ο Δηλιγιάννης θα κυβερνήσει 16 περίπου μήνες και ο Τρικούπης 13 μήνες.

δικτύου. Στις 24 Δεκεμβρίου του ίδιου έτους θα υπογραφεί και νέο δάνειο μεταξύ κράτους και Εθνικής Τράπεζας ύψους 9 εκατομμυρίων¹⁴⁷.

Το 1885 τα πολιτικά γεγονότα της ανατολής αναγκάζουν την Ελλάδα να αναζητήσει για άλλη μια φορά τη βοήθεια της Εθνικής Τράπεζας. Με σύμβαση που υπογράφηκε τον Ιούνιο η Εθνική χορήγησε στην κυβέρνηση 1,5 εκ. δρχ. και το Σεπτέμβρη 24 εκ. δρχ. Ένα χρόνο μετά θα συνάψει ένα ακόμη εσωτερικό δάνειο 19 εκ. χρυσών φράγκων με αντισυμβαλλόμενες τις τράπεζες Εθνική (11 εκ.), Ηπείρου – Θεσσαλίας (5,5 εκ.), Κωνσταντινουπόλεως και Βιομηχανικής Πίστεως (από 500.000 φρ.). Μεταξύ του κράτους και των τραπεζών υπογράφηκαν ειδικές συμβάσεις οι οποίες καθόριζαν τους όρους με τους οποίους θα γινόταν η παραχώρηση, στις τράπεζες, της διαχείρισης και της πώλησης άλατος καθώς και η εκχώρηση στην Τράπεζα Βιομηχανικής Πίστεως της διαχείρισης των μονοπωλίων «πετρελαίου, πυρείων, παιγνιόχαρτων, και άλατος» από την 1^η Νοεμβρίου 1886. Στα τέλη του επόμενου έτος η ελληνική κυβέρνηση θα υπογράψει μία σειρά από νέες συμβάσεις δανείων ανάμεσα στις οποίες ήταν η σύμβαση με την Εθνική για τη χορήγηση 15 εκ. δρχ., για την εξυπηρέτηση του οποίου το κράτος θα παραχωρήσει το 1/3 των ετήσιων εισπράξεων του τελωνείου Σύρου¹⁴⁸.

Τον Ιούνιο του 1887 η Ελλάδα θα συνομολογήσει σύμβαση με την Προεξοφλητική Τράπεζα του Παρισιού (Comptoir d' Escompte de Paris) για δάνειο ύψους 135 εκ. χρυσών φράγκων με τόκο 4% και χρόνο απόσβεσης 75 χρόνια. Τμήμα του εν λόγω δανείου προοριζόταν για την κατασκευή πολεμικών πλοίων και πυροβολικού¹⁴⁹. Για την εξυπηρέτηση του παραχωρήθηκαν οι εισπράξεις μονοπωλίων «άλατος, πετρελαίου, πυρείων, παιγνιόχαρτων, σιγαροχάρτου και σμύριδας» της Νάξου. Το δάνειο αυτό ονομάστηκε «δάνειο μονοπωλίων» διότι επιτράπηκε σ' αυτούς που το ανέλαβαν να συστήσουν ανώνυμη εταιρία επιφορτισμένη με τη διαχείριση των μονοπωλίων που είχαν παραχωρηθεί¹⁵⁰. Πέρα από το ποσό που δαπανήθηκε για την αγορά πλοίων και πυροβόλων¹⁵¹ το υπόλοιπο ποσό διατέθηκε για απόσβεση του υπολοίπου των δανείων των 25 εκ. του 1863 και 4 εκ. του 1870. Το μεγαλύτερο μέρος

¹⁴⁷ Ι. Α. Βαλαωρίτης, Ιστορία της Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος, 1842-1902, Αθήνα 1902, σ. 91

¹⁴⁸ Ν. Σ. Παντελάκης, Δημόσια Δάνεια, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 53-54

¹⁴⁹ Εφημερίς της Κυβερνήσεως, αρ. φ. 148, 13.3.1887

¹⁵⁰ Ν. Σ. Παντελάκης, Δημόσια Δάνεια, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 54-55

¹⁵¹ Δ. Σ. Στεφανίδης, Η εισροή ξένων κεφαλαίων και οι οικονομικές και πολιτικές της συνέπειες, σ. 179-180

του δανείου απορροφήθηκε από το έλλειμμα της διετίας 1885-1886 χωρίς ωστόσο να το καλύψει εντελώς¹⁵².

Στις 24.5.1888 δημοσιεύτηκε στην Εφημερίδα της Κυβέρνησης σύμβαση συνομολόγησης δανείου 24 εκ. φρ. η οποία προέβλεπε επίσης την κατασκευή και εκμετάλλευση του σιδηροδρόμου Μύλων-Ναυπλίου-Καλαμάτας, έργο που ανατέθηκε στη Société Anonyme Internationale de Construction et d' Entreprise de Travaux Publics του Βελγίου¹⁵³. Το ίδιο έτος πήρε παράταση για ένα χρόνο, δάνειο ύψους 10.200.000 φρ. που είχε συνάψει το κράτος με τις τράπεζες Εθνική, Ηπείρου – Θεσσαλίας, Κωνσταντινουπόλεως και Βιομηχανικής Πίστεως.

Το Φεβρουάριο του 1889 εκδόθηκε νόμος με τον οποίο εξουσιοδοτήθηκε η κυβέρνηση να προχωρήσει στη συνομολόγηση πάγιου δανείου με ετήσιο τόκο 4%. Το δάνειο αυτό εκδόθηκε σε δύο τμήματα, το πρώτο τον Μάρτιο του 1889 για ονομαστικό κεφάλαιο 30 εκ. χρυσών φράγκων, και το δεύτερο τον Μάιο για ονομαστικό κεφάλαιο 125 εκ. χρυσών φράγκων. Το πρώτο μέρος καλύφθηκε από τον τραπεζικό οίκο Hambro and son στην τιμή 68% περίπου και απέδωσε 20.430.000 χρυσά φράγκα, ενώ το δεύτερο οι Τράπεζες Antony Gibbs and Sons του Λονδίνου, Bleichroder του Βερολίνου και η Τράπεζα Κωνσταντινουπόλεως στην τιμή 72,5% και απέδωσε καθαρό προϊόν 90.937.500 χρυσά φράγκα. Το ποσό του εν λόγω δανείου επρόκειτο να διατεθεί για την εξόφληση του εθνικού δανείου των 60 εκ. φρ. του 1879, για την εξόφληση του δανείου του σιδηροδρόμου Μύλων-Καλαμάτας, για την εξόφληση του δανείου του σιδηροδρόμου Μεσολογγίου-Αγρινίου και τέλος την εξόφληση του εσωτερικού δανείου 6% του 1874¹⁵⁴.

Το Μάιο του 1892 θα υπογραφεί από το ελληνικό κράτος δάνειο ύψους 16.500.000 χρυσών φράγκων σε ομολογίες 25ετους διάρκειας με τόκο 4% στο οποίο συμμετείχαν οι τράπεζες Εθνική, Ηπείρου-Θεσσαλίας και Κωνσταντινουπόλεως. Ακριβώς ένα χρόνο μετά, εκδίδεται μέσω του τραπεζικού οίκου Hambro, δάνειο ύψους 100 εκ. φράγκων. Ακόμη τη δεκαετία 1889-1898 και ιδιαίτερα μετά το 1893 το κράτος θα συνομολογήσει με την Εθνική Τράπεζα, μία σειρά δανείων μικρής διάρκειας, συνήθως εξάμηνης, σε έντοκα γραμμάτια. Έτσι έχουμε: τον Ιανουάριο του 1889 ανανέωση δανείου 126.000 λιρών σε έντοκα γραμμάτια εννεάμηνης διάρκειας, το

¹⁵² Ν. Σ. Παντελάκης, Δημόσια Δάνεια, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 55

¹⁵³ Εφημερίς της Κυβερνήσεως, αρ. φ. 156, 24.5.1888

¹⁵⁴ Ν. Σ. Παντελάκης, Δημόσια Δάνεια, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 56

Δεκέμβριο του 1889 το δάνειο των 10 εκ. φρ. εξάμηνης διάρκειας από τις τράπεζες Ε.Τ.Ε., Ηλείου-Θεσσαλίας, Βιομηχανικής Πίστεως και από το Comptoir d' Escompte de Paris, το Φεβρουάριο του 1890 το δάνειο των 6 εκ. φρ. εξάμηνης διάρκειας από τις τράπεζες Εθνική, Ηλείου-Θεσσαλίας, Κωνσταντινουπόλεως και Βιομηχανικής Πίστεως, το Μάιο του 1891 το δάνειο σε έντοκα γραμμάτια των 6.250.000 φρ. εξάμηνης διάρκειας και τέλος το 1892 τα δάνεια των 703.733 φράγκων εξάμηνης διάρκειας και των 64.000 λιρών στερλινών σε ομολογίες εξάμηνης διάρκειας¹⁵⁵.

Αναφορικά με τα εσωτερικά δάνεια, σύμφωνα με τον Ισολογισμό της 31^{ης} Δεκεμβρίου του 1890, η κατάσταση των οφειλών του κράτος προς την Εθνική Τράπεζα ήταν η ακόλουθη¹⁵⁶:

Οφειλόμενα από το κράτος στην Εθνική Τράπεζα σε μέταλλο	
Ομολογίες εθνικών δανείων (170 + 120 + 135 + 125 εκ. φρ.)	17.191.391,77
Δάνειο προς το κράτος επί αναγκαστικής κυκλοφορίας	14.070.045,40
Προσωρινά δάνεια σε χρυσό	8.826.332,50
Σύνολο	40.087.769,67

Οφειλόμενα από το κράτος στην Εθνική Τράπεζα σε τραπεζικά γραμμάτια	
Ομολογίες εθνικών δανείων (25 + 10 + 15 + 9 εκ. δρχ.)	30.691.437,50
Δάνειο προς το κράτος επί αναγκαστικής κυκλοφορίας	55.945.595,86
Δάνειο σε τραπεζικά γραμμάτια των 1 και 2 δρχ. (κέρματα)	7.000.000,00
Υπόλοιπο δανείου του Ταμείου Εθνικής Οδοποιίας	1.758.856,90
Σύνολο	95.395.890,26

¹⁵⁵ Ν. Σ. Παντελάκης, Δημόσια Δάνεια, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 57

¹⁵⁶ Ν. Σ. Παντελάκης, Δημόσια Δάνεια, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 58

Η δημοσιονομική διαχείριση της περιόδου χαρακτηρίστηκε ως λανθασμένη και επιζήμια. Το 1891 ο Υπουργός Οικονομικών δήλωνε στη Βουλή ότι βρήκε το γενικό λογιστήριο «εν πλήρει ανωμαλία και αταξία... το τμήμα του Δημοσίου χρέους... εν πλήρη ανυπαρξία... επίσημα βιβλία (δανείων)... δεν υπήρχαν... ανεγράφοντο εν ιδιωτικαίς σημειώσεσιν...». Ο Τρικούπης διαχειρίστηκε τα δημοσιονομικά κατά τρόπο σπάταλο και βασιζόμενο στον πελατειακό χαρακτήρα του συστήματος. Κατά την περίοδο αυτή, η Ελλάδα γίνεται χώρος μαζικής εισροής ξένων δανειακών κεφαλαίων¹⁵⁷ τα οποία επενδύονται σε παραγωγικούς κλάδους της ελληνικής οικονομίας, γεγονός που επιτείνει στην εξάρτηση της από τους δανειστές.

Τα έσοδα τα οποία τα οποία εισέρχονται στο δημόσιο ταμείο είναι πολύ λιγότερα των εισπρακτέων τα οποία με τη σειρά τους είναι λιγότερα των προϋπολογισθέντων. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι κατά την περίοδο 1882-1892 το σύνολο των, προς είσπραξη, εσόδων αντιστοιχεί στο 7,38% του συνόλου εισπρακτέων.

	Εισπρακτέα	Ανείσπρακτα	% επί εισπρακτέων	Ετήσιος ΜΟ ανείσπρακτων
1871-1881	619.075.901	35.640.759	5,75	5,93
1882-1892	1.277.805.717	94.415.326	7,38	7,98

Το φαινόμενο της φοροδιαφυγής ήταν έντονο ενώ είχε επισημανθεί ότι το μεγαλύτερο μέρος όσων δεν κατέβαλαν τις οφειλές τους ανήκε στους «ασχυρούς της ημέρας». Τους φόρους καθυστέρησαν οι πλούσιοι και οι πολιτευόμενοι ή σύμφωνα με τον Κουμουνδούρο «οι επισημότεροι της κοινωνίας»¹⁵⁸. Ήταν κοινώς παραδεκτό ότι «οι προϋπολογισμοί ήσαν υπερβολικά αισιόδοξοι αν όχι ψευδείς...». Μέσω «λογιστικής σοφιστείας» μετατρέπονταν τα ελλείμματα σε πλεονάσματα. Τα συνεχή ελλείμματα της περιόδου 1882-1892 χαρακτηρίστηκαν «μόνιμος» ή «φυσιολογική» κατάσταση. Το

¹⁵⁷ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 125

¹⁵⁸ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 126

τακτικό έλλειμμα της περιόδου 1882-1892 είναι περίπου το 14% των τακτικών εσόδων ενώ σύμφωνα με τα στοιχεία το συνολικό έλλειμμα της περιόδου Τρικούπη ανήλθε περίπου σε 303,7 εκ. δρχ.. Σύμφωνα με επίσημη παραδοχή του Τρικούπη, για τακτικό έλλειμμα 113 εκ. δρχ., χρεωθήκαμε 450 εκ. ονομαστικού κεφαλαίου με πραγματικό 325 εκ.¹⁵⁹ και πάλι είχαμε έλλειμμα 61 εκ. Δηλαδή το ελληνικό κράτος χρεώθηκε με ποσό τετραπλάσιο του τακτικού ελλείμματος για να το μειώσει λιγότερο από το μισό. Ο εξωτερικός δανεισμός κάλυπτε τα ελλείμματα κατά ένα μέρος όμως η μη ορθολογική χρήση των δανείων και η εξυπηρέτηση τους δημιουργούσε νέα ελλείμματα.

Όσον αφορά τη φορολογική πολιτική της περιόδου αυτής παρατηρείται σημαντική αύξηση της φορολογικής επιβάρυνσης η οποία έπληξε κυρίως τις ασθενέστερες τάξεις. Από τα στοιχεία προκύπτει ότι ο ετήσιος μέσος όρος της φορολογικής επιβάρυνσης ανά κάτοικο, σε δραχμές, κατά 33%. Κατά την περίοδο 1882-1885 η μέση ετήσια φορολογική επιβάρυνση ανά κάτοικο ανήλθε στις 23,83 δρχ. έναντι 19,38 δρχ. το 1881. Παρουσίασε δηλαδή αύξηση της τάξης του 23%. Από το ποσό της αύξησης, το 65,72% αφορούσε έμμεσους φόρους. Συνεπώς τα 2/3 της αύξησης των φόρων πλήττουν τα ασθενέστερα εισοδήματα.. Την περίοδο 1887-1890 η αύξηση των φόρων είναι 9,56% με συμμετοχή των έμμεσων φόρων κατά 57.1%.

Η αύξηση των δημοσίων εσόδων προερχόταν από την αύξηση της φορολογίας και όχι από την παραγωγική χρήση των επενδυόμενων κεφαλαίων. Το φορολογικό σύστημα ευνοούσε τους οικονομικά ισχυρότερους αφού δεν έθιγε την κινητή περιουσία και τον κεκτημένο πλούτο. Ο Συγγρός θα δήλωνε στη Βουλή *«εγώ, κύριοι, είμαι σχεδόν αφορολόγητος»*. Η προκλητική, για τα επίπεδα ανοχής των φορολογούμενων, αύξηση της φορολογίας προκάλεσε τη λαϊκή αντίδραση.

- *Μαζική εισροή κεφαλαίων*

Την περίοδο αυτή το ελληνικό κράτος κατέφυγε σε υπέρμετρο εξωτερικό δανεισμό. Ο Κων. Καραπάνος θα δήλωνε στη Βουλή ότι ο εξωτερικός δανεισμός *«κατήντησε πόρος τακτικός και αναπόφευκτος... απέβη το ιδανικόν της κοινωνίας και της πολιτείας... θα φέρει μοιραίως ολέθρια διά τον τόπον αποτελέσματα και από ηθικήν και*

¹⁵⁹ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 127

από υλικήν έποψην...» και θα καταστήσει το έθνος δίχως ελπίδες και μέλλον. Ο Σωτηρόπουλος επισήμαινε «... άνευ δανείου δεν δυνάμεθα ούτε επί εξ μήνας να ζήσωμεν... αδιακόπτως συνομολογούνται δάνεια παντός είδους...»¹⁶⁰. Ο Γ. Θεοτόκης το 1893 έγγραφε όταν αναζητούσε δάνειο στο Λονδίνο, ως υπουργός του Τρικούπη, «Πίστευαν ότι θα μας παρακαλούσαν να δεχθούμε το δάνειο... θα πρέπει να καταλάβουν οι Έλληνες ότι από δω και πέρα πρέπει να υποστούμε πολλές θυσίες... να αποφασίσουμε να μην έχουμε αξίωση να μας στηρίζουν κάθε φορά οι ξένοι».

Ο εξωτερικός δανεισμός της περιόδου 1879-1893 προσέγγισε, ονομαστικά, το ποσό των 640 εκ. φρ. και πραγματικά το ποσό των 464 εκ. φρ. αφού η τιμή έκδοσης είχε κυμανθεί περίπου στο 72%. Η Ελλάδα όμως δεν θα εισπράξει ούτε το ποσό των 464 εκ. φρ. αφού έπρεπε να αφαιρεθούν τα έξοδα έκδοσης, κυρίως προμήθειες και οι αποσβέσεις παλαιότερων δανείων. Τελικά το ελληνικό κράτος θα εισπράξει 350,7 εκ. φρ.. Στο τέλος του 1893 το δημόσιο χρέος ήταν¹⁶¹:

Δημόσιο χρέος σε χρ. φρ.	585.407.885
Δημόσιο χρέος σε δρχ.	168.445.543 ¹⁶²
Σύνολο σε χρ. φρ.	689.844.121

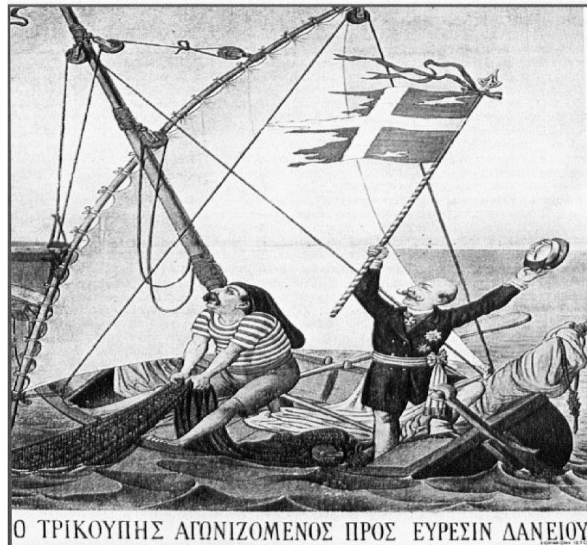
¹⁶⁰ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 128-130

¹⁶¹ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 131

¹⁶² Τέλος του 1983: 1 δρχ. = 0,62 χρ. φρ.

- Η πτώχευση του 1893 και ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος του 1898

Στις εκλογές του 1892 πρωθυπουργός, για πέμπτη φορά, αναδεικνύεται ο Τρικούπης ο οποίος θα παραιτηθεί το Μάιο του 1893 όταν δε θα μπορέσει να εξασφαλίσει εξωτερικό δανεισμό.

Εικόνα 2 - Γελοιογραφία από τον «Νέο Αριστοφάνη» εικονίζει τον Χαρίλαο Τρικούπη σε εναγώνια αναζήτηση νέου δανείου προς αποφυγήν της πτώχευσης

Τότε ο Γεώργιος θα σχηματίσει κυβέρνηση μειοψηφίας Σωτηρόπουλου-Ράλλη η οποία θα ανατραπεί τον Οκτώβρη από τον Τρικούπη ο οποίος θα αναλάβει ξανά στις 30.10.1893. Στις αρχές Δεκεμβρίου ο Τρικούπης θα δήλωνε την πτώχευση χρησιμοποιώντας τη φράση «*δυστυχώς επτωχεύσαμεν*». Ο υπουργός της Κυβέρνησης Τρικούπη, Γ. Θεοτόκης θα έγραφε για το γεγονός «*θλιβερή εξέλιξη... λυπούμε τον τόπο*»¹⁶³.

¹⁶³ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 148

Εικόνα 3 - Γελοιογραφία εποχής που αποτυπώνει το Χ. Τρικούπη δαφνοστεφί με το ανάθεμα της πτώχευσης της χώρας

Η κυβέρνηση με νόμο, το Δεκέμβρη του 1893, θα περιορίσει την εξυπηρέτηση των τόκων των δανείων στο 30% και θα αναστείλει την πληρωμή των τοκοχρεολυσίων. Τα μέτρα που υιοθετήθηκαν είχαν μεταβατικό χαρακτήρα μέχρι την επίτευξη συμφωνίας μεταξύ του ελληνικού κράτους και των δανειστών του. Τη δεδομένη χρονική στιγμή ο απολογισμός των εξωτερικών δανείων της περιόδου 1824-1893 σε φρ. ήταν¹⁶⁴:

	Ανεξαρτησίας	Τριών ΜΔ	1879-1893	Σύνολο
Ονομαστικό	70.000.000	60.000.000	639.739.000	769.739.000
Πραγματικό	39.300.000	56.400.000	464.121.000	559.821.000
Καθαρή πρόσοδος ελλ. δημοσίου	29.125.000	25.384.345	334.197.335	388.706.680
Εξυπηρέτηση μέχρι το 1878	10.516.333	46.862.475		57.378.808

¹⁶⁴ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 148

Εξυπηρέτηση 1879-1893			285.272.996	285.272.996
Αποσβέσεις	13.852.500		110.055.557	123.908.057
Συνολικές αποδόσεις ελλ. δημοσίου				472.575.469
Υπόλοιπο των Σεπτέμβρη του 1893		73.202.720	556.803.000	630.005.720

Το ελληνικό δημόσιο είχε χρεωθεί περίπου 770 εκ. φρ., εισέπραξε περίπου 389 εκ., επέστρεψε 472 εκ. και όφειλε ακόμη το 1893, 630 εκ. με τα έσοδα του ίδιου έτους να φτάνουν στο ύψος των 64 εκ. φρ.

Από τις αρχές του 1893 πολλοί προειδοποιούσαν πως η πτώχευση του ελληνικού κράτους βρισκόταν «*επί θύραις*». Ήδη από το 1892 «*οι πλείστοι επιθυρίζον την επικείμενη πτώχευσιν...*», ενώ ο Τρικούπης ζητούσε, το Μάιο του 1892 τη ψήφο του εκλογικού σώματος για να «*σώση την Ελλάδα εκ του κινδύνου της ατιμώσεως (πτώχευσης)*»¹⁶⁵. Η πτώχευση αποδόθηκε στον υπέρμετρο εξωτερικό δανεισμό για καταναλωτικούς σκοπούς και στους επαχθείς όρους συνομολόγησης των συμβάσεων δανεισμού. Επιπλέον, επιβαρυντικό ήταν το γεγονός ότι τα δάνεια είχαν βραχεία απόσβεση και καθιέρωση ρήτρας χρυσού¹⁶⁶.

Μετά την κήρυξη πτώχευσης, οι κάτοχοι των ομολογιών αντέδρασαν ιδιαίτερα αρνητικά εναντίων της Ελλάδας και του Τρικούπη, με εντονότερη την αντίδραση των Γερμανών. Τον Ιανουάριο του 1894, ο Τρικούπης θα ζητήσει να διαπραγματευθεί με τους ομολογιούχους αποδεχόμενος κάποια μορφή ελέγχου¹⁶⁷. Οι διαπραγματεύσεις δεν καταλήγουν σε συμφωνία, ο Τρικούπης θα παραιτηθεί και οι διαπραγματεύσεις θα συνεχιστούν στα τέλη του 1895 από τη διάδοχο κυβέρνηση Δηλιγιάννη. Λίγους μήνες

¹⁶⁵ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 149

¹⁶⁶ Ι. Ν. Κούλης, Δημόσια Οικονομική, τόμος δεύτερος, Αθήνα 1971, σ. 278-282

¹⁶⁷ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 150

μετά (Ιούλιος 1986) η πρόταση που υπέβαλαν οι κάτοχοι των ομολογιών απαιτούσε την υπαγωγή όλων των εσόδων του ελληνικού δημοσίου αλλά και τον έλεγχο αυτών, για να εξυπηρετηθεί το δημόσιο χρέος.

Εικόνα 4 - Γελοιογραφία της εποχής με το Θεόδωρο Δηλιγιάννη να φορτώνει και άλλα βάρη στις πλάτες της Ελλάδας.

Οι διαπραγματεύσεις διακόπηκαν με την κήρυξη του πολέμου κατά της Ελλάδας από την Πύλη το 1897. Η ήττα της Ελλάδας, η κατάληψη της Θεσσαλίας από τον τουρκικό στρατό και η προέλαση του μέχρι τη Λαμία είχαν καταστροφικές συνέπειες για τη χώρα. Για την κατάπαυση των εχθροπραξιών χρειάστηκε η επέμβαση των ΜΔ. Στους όρους της ειρήνης προβλεπόταν η καταβολή στην Πύλη 4 εκ. λιρών, ποσό για το οποίο η Ελλάδα έπρεπε να προσφύγει σε δημόσιο δανεισμό. Για να χορηγηθεί δάνειο στην Ελλάδα έπρεπε πρώτα να ρυθμιστούν οι παλαιότερες οφειλές της οπότε στους όρους της ειρήνης συμπεριελήφθη ό ορος για την επιβολή Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου (ΔΟΕ)¹⁶⁸.

¹⁶⁸ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 152

Ο νόμος περί ΔΟΕ:

- προέβλεπε τη σύσταση επιτροπής ελέγχου από αντιπροσώπους των δυνάμεων
- παραχωρούσε τις προσόδους 6 μονοπωλίων¹⁶⁹, το φόρο καπνού, το χαρτόσημο, και περίπου τα $\frac{3}{4}$ των προσόδων των τελωνίων.
- ανέθετε τη διαχείριση των υπέγγυνων εσόδων στην εταιρία μονοπωλίων που είχε ιδρυθεί το 1887
- υπαγόρευε τη δανειοδότηση της Ελλάδας

Σύμφωνα με την Επιτροπή ΔΟΕ το 1898 το χρέος της Ελλάδας ήταν¹⁷⁰:

	Σε χρυσό	Σε δραχμές
Κεφάλαιο	651.794.313 χρ. φρ.	177.213.795
Ετήσια εξυπηρέτηση	9.359.661 χρ. φρ.	5.323.619

Τελικά τον Μάρτιο του 1898 θα εγκριθεί με νόμο η έκδοση¹⁷¹ δανείου ύψους 170 εκ. χρ. φρ., πραγματικού επιτοκίου 2,5%, υπό την εγγύηση των ΤΜΔ. Από το ποσό του δανείου συμφωνήθηκε να εκδοθούν αμέσως 150.512.500 χρ. φρ. σε δύο τμήματα στην τιμή των 100,5% και 104% αντίστοιχα. Το καθαρό ποσό του δανείου αντιστοιχούσε σε 152.265.199 χρ. φρ. και προοριζόταν για την πληρωμή της πολεμικής αποζημίωσης, του κυμαινόμενου χρέους σε χρυσό, τοκομεριδίων καθώς και των εξόδων του δανείου¹⁷².

¹⁶⁹ Τα μονοπώλια ήταν αυτά του αλατιού, σιγαροχάρτου, πυρείων, παιγνιοχαρτων, πετρελαίου και σμύριδας Νάξου

¹⁷⁰ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 152

¹⁷¹ Εκδότες του δανείου ήταν η Τράπεζα της Αγγλίας, Ρωσίας και ομάδα γαλλικών τραπεζών

¹⁷² Ν. Σ. Παντελάκης, Δημόσια Δάνεια, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 60

Κεφάλαιο 7^ο

Περίοδος 1894-1932 – Πτώχευση 1932

7.1 Περίοδος 1900-1914

Την περίοδο αυτή, στην πολιτική ζωή της χώρας εναλλάσσονται έντεκα κυβερνήσεις. Μετά τις εκλογές του Αυγούστου του 1910 αναλαμβάνει την εξουσία η Κυβέρνηση του Ελευθέριου Βενιζέλου¹⁷³ μετά την παραίτηση της Κυβέρνησης Δραγούμη.

Το Μάρτιο του 1900, το ελληνικό κράτος θα υπογράψει δανειακή σύμβαση ύψους 11.750.000 δρχ. για την κατασκευή του σιδηροδρόμου Πύργου-Κυπαρισσίας-Μελιγαλά. Μετά το 1905 οι δαπάνες του ελληνικού κράτους είχαν αυξηθεί. Η αύξηση αυτή προήλθε λόγω του μακεδονικού πολέμου, της αποκατάστασης των προσφύγων από Α. Ρωμυλία και Βουλγαρία, των συγκοινωνιακών δαπανών λόγω επέκτασης του σιδηροδρομικού δικτύου και της μερικής λύσης του αγροτικού ζητήματος. Ο εξωτερικός δανεισμός κατά την περίοδο και μέχρι το 1909 αυτή χαλαρώνει αφού η εξωτερική δανειοληπτική πολιτική της Ελλάδος ελέγχεται από την Επιτροπή του ΔΟΕ. Το δάνειο αυτό ασφαλίστηκε με τα πλεονάσματα των υπεργύων του ΔΟΕ¹⁷⁴.

Το 1907 θα υπογραφεί σύμβαση με την Εθνική Τράπεζα για δάνειο ύψους 12.000.000 χρ. φρ. για την ενίσχυση του Ταμείου Εθνικής Αμύνης. Το δάνειο αυτό τοποθετήθηκε και στο εξωτερικό, γεγονός που υποδεικνύει τη βελτίωση της ελληνικής οικονομίας. Το ίδιο έτος ψηφίστηκε νόμος¹⁷⁵ για την αποκατάσταση των ομογενών προσφύγων ενώ στις 13.4.1907 και στις 9.4.1909 εγκρίθηκε για το σκοπό αυτό η έκδοση δύο γεωργικών δανείων, 10 εκ. δρχ. και 5 εκ. δρχ. αντίστοιχα. Τα δάνεια αυτά ανέλαβαν από κοινού οι Τράπεζες Εθνική, Ιονική, Αθηνών και Ανατολής.

Οι αυξημένες ανάγκες του κράτους για την τακτοποίηση των εθνικών δανείων επέβαλαν, το 1910, τη σύναψη μεγάλου εξωτερικού δανείου ύψους 150.000.000 φρ. Οι διαπραγματεύσεις κατέληξαν στην υπογραφή σύμβασης μεταξύ ελληνικής κυβέρνησης και των Τραπεζών Εθνική, Αθηνών, Ανατολής, Hambro, Erlanger, Comptoir d'

¹⁷³ (6 Οκτωβρίου 1910 – 25 Φεβρουαρίου 1915)

¹⁷⁴ Ν. Σ. Παντελάκης, Δημόσια Δάνεια, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 61

¹⁷⁵ Νόμος ΓΣΒ' «περί συνοικισμού και διανομής γαιών εν Θεσσαλία και περί ιδρύσεως Θεσσαλικού Γεωργικού Ταμείου »

Escompte de Paris, Société Générale. Η σύμβαση προέβλεπε την άμεση χορήγηση προκαταβολής υπό τη μορφή δανείου 40.000.000 φρ. για χρονική διάρκεια 4 ετών και τόκο 5%. Το ποσό αυτό προοριζόταν να εξοφλήσει τις υποχρεώσεις της ελληνικής κυβέρνησης ύψους 17.000.000, ελλείμματα προϋπολογισμών και τις δαπάνες για την εκτέλεση της σύμβασης. Η σύμβαση¹⁷⁶ προέβλεπε επιπλέον τη χορήγηση δανείου 150.000.000 φρ. με τόκο 4%, διάρκειας 50 ετών, που θα μπορούσε να φτάσει μέχρι τα 240.000.000 χρ. φρ.. Το ποσό του δανείου, σύμφωνα με τη σύμβαση, θα χρησίμευε για:

- την εξόφληση της προκαταβολής των 40.000.000 φρ.
- την κατασκευή σιδηροδρόμων, αντιπλημμυρικών και λιμενικών έργων και έργων αποξήρανσης στη Θεσσαλία
- την κάλυψη υποχρεώσεων και ελλειμμάτων του προϋπολογισμού

Τελικά το ποσό του δανείου χρησιμοποιήθηκε για τη συμπλήρωση και προπαρασκευή αμυντικών μέσων τα οποία ενίσχυσαν την Ελλάδα κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους¹⁷⁷.

Σύμφωνα με τον Τσουδερό, την περίοδο αυτή παρατηρήθηκε αύξηση των κρατικών εσόδων λόγω της αύξησης του εθνικού πλούτου. Υποστηρίζει ότι την περίοδο αυτή δανείστηκε σε γενικές γραμμές λίγα χρήματα, κυρίως για:

- παραγωγικά έργα
- ενίσχυση στρατιωτικών και ναυτικών δυνάμεων¹⁷⁸
- αποκατάσταση προσφύγων

Οι δύο τελευταίοι λόγοι εξηγούν το έλλειμμα του προϋπολογισμού των ετών 1908 και 1909 που οδήγησαν και στο δανεισμό του 1910¹⁷⁹.

¹⁷⁶ Τελικά η σύμβαση αυτή τροποποιήθηκε στις 11 Ιουνίου 1911 και το ποσό των 150.000.000 μειώθηκε στα 110.000.000 εκ. φρ.

¹⁷⁷ Ν. Σ. Παντελάκης, Δημόσια Δάνεια, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 62-63

¹⁷⁸ Το ελληνικό εξοπλιστικό πρόγραμμα ήταν άμεσα συνδεδεμένο με τις δανειολήπτριες χώρες. Οι τελευταίες έθεταν ως δανειοδοτική προϋπόθεση την ανάθεση των εξοπλιστικών παραγγελιών στην πολεμική τους βιομηχανία.

¹⁷⁹ Ν. Σ. Παντελάκης, Δημόσια Δάνεια, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 63, Ε. Τσουδερός, *Le revelement economique de la Grece*, Παρίσι-Νανσύ, 1919 σ. 70-71

Το Νοέμβριο του 1912, ο διοικητής της Εθνικής Ι. Βαλαωρίτης θα μεταβεί στο Παρίσι, κατόπιν εντολής της κυβέρνησης, για να διαπραγματευθεί προκαταβολή προς το ελληνικό δημόσιο μέχρι την υπογραφή της ειρήνης. Στην ελληνική κυβέρνηση χορηγείται τελικά προκαταβολή 40.000.000 φρ.¹⁸⁰. Το 1913 υπογράφηκαν μεταξύ ελληνικού κράτους και Εθνικής Τράπεζας τρεις συμβάσεις για τη χορήγηση προσωρινών δανείων για 50 εκ., 20 εκ. και 30 εκ. φρ. αντίστοιχα.

Βάσει νόμου, το Δεκέμβρη του 1913, χορηγήθηκε άδεια στην ελληνική κυβέρνηση να συνομολογήσει μεγάλο εξωτερικό δάνειο ύψους 500.000.000 φρ. με επιτόκιο 5% και χρονική διάρκεια 50 ετών, για την εξόφληση του κυμαινόμενου χρέους, την κάλυψη έκτακτων δαπανών, και την εκτέλεση δημοσίων έργων. Στις αρχές του 1914, η κυβέρνηση υπέγραψε σύμβαση με την οποία οι τράπεζες δέχονταν να καλύψουν τμήμα του δανείου, τον έλεγχο του οποίου ανέλαβε ο ΔΟΕ¹⁸¹.

Κατά την περίοδο αυτή το ενδιαφέρον δε στρέφεται στα δημοσιονομικά ενώ η ανεπαρκής διαχείριση τους συνεχίζεται με καταγγελίες για διασπάθιση δημόσιου χρήματος. Από το 1904 έως το 1908 οι ελληνικές κυβερνήσεις αντιμετώπιζαν το «Μακεδονικό αγώνα», το κόστος του οποίου ανήλθε στα 5.270.000 δρχ., ενώ οι δαπάνες εγκατάστασης των προσφύγων έφτασαν τα 9.650.000 δρχ.¹⁸². Από το 1912 θα προστεθεί και το και το κόστος διεξαγωγής των βαλκανικών πολέμων¹⁸³.

Τον Φεβρουάριο του 1909 ο Υπουργός Οικονομικών έλεγε στη βουλή ότι η οικονομική κατάσταση ήταν απελπιστική. Μερικούς μήνες μετά, ο Αθ. Ευταξίας προειδοποιούσε ότι έπρεπε «να προλάβωμεν νέαν πτώχευσιν, συγχρόνως δε να εξεύρωμεν τα μέσα δια την πολεμικήν παρασκευήν της χώρας». Αρχές του 1910 οι συνολικές καταθέσεις του Δημοσίου στις τράπεζες ήταν 29.750 δρχ. και οι βραχυπρόθεσμες υποχρεώσεις του υπερέβαιναν τα 35 εκ. δρχ.. Μετά τη λήψη

¹⁸⁰ Από το ποσό αυτό, τα 30. εκ. φρ. ανέλαβε η πλευρά της Γαλλίας και τα υπόλοιπα η Εθνική Τράπεζα

¹⁸¹ Ν. Σ. Παντελάκης, Δημόσια Δάνεια, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 67

¹⁸² Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 223

¹⁸³ Το κόστος προπαρασκευής και διεξαγωγής των πολέμων, σύμφωνα με τον Υπ. Οικονομικών ανήλθε στα 411.845.000 δρχ. ενώ κατά την επιτροπή εμπειρογνομόνων του 1926, στα 247.530.094 δρχ. Βλ. Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 223

αυστηρών μέτρων λιτότητας, οι καταθέσεις του δημοσίου θα ανέλθουν το 1912 στα 21.109.779 φρ.¹⁸⁴.

Κατά την περίοδο 1906-1907 η Ελλάδα είχε τη μεγαλύτερη φορολογική επιβάρυνση σε σχέση με τα υπόλοιπα βαλκανικά κράτη ενώ παρατηρούνται μεγάλες αποκλίσεις μεταξύ των πλούσιων και όσων ζουν κοντά στο όριο της φτώχειας¹⁸⁵. Προσπάθειες για ένα δικαιότερο φορολογικό σύστημα θα γίνουν από την Κυβέρνηση Μαυρομιχάλη το 1909, όταν Υπ. Οικονομικών ήταν ο Αθ. Ευταξίας, επιχειρώντας ανακατανομή εισοδήματος¹⁸⁶. Και την περίοδο αυτή οι απολογισμοί εμφανίζονται ελλειμματικοί μέχρι το 1910, εκτός από το 1906. Από το 1911 εμφανίζονται πλεονασματικοί με εξαίρεση το 1913. Την περίοδο αυτή επιχειρείται επίσης η εξυγίανση του νομίσματος. Μετά το 1909 μέχρι το 1920 η δραχμή θα παραμείνει ισότιμη με το φράγκο¹⁸⁷.

Την περίοδο αυτή, παλαιοί και νέοι δανειστές της Ελλάδας ευνοήθηκαν από:

- την πορεία της νομισματικής εξυγίανσης¹⁸⁸
- την αύξηση των εσόδων από τις υπέγγυες προσόδους
- τους τόκους από την εξόφληση των ομολογιών και την άνοδο της χρηματιστηριακής αξίας τους

7.2 Περίοδος 1915-1922

Τον Φεβρουάριο του 1915 η Εθνική Τράπεζα θα χορηγήσει στο κράτος δάνειο 40.000.000 φρ. διάρκειας 5 ετών για την πληρωμή απαιτήσεων από επιτάξεις και

¹⁸⁴ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 223

¹⁸⁵ Το 1904 ο Υπ. Οικονομικών, Ν. Καλογερόπουλος θα δήλωνε στη Βουλή ότι τα ανείσπρακτα έσοδα από τη φορολογία εξακολουθούν να χωρίζουν τους φορολογούμενους Έλληνες

¹⁸⁶ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 224

¹⁸⁷ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 225

¹⁸⁸ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 229

προμήθειες. Με την κήρυξη της γενικής επιστράτευσης το Σεπτέμβριο του 1915, η κυβέρνηση διαπραγματεύτηκε με την Εθνική δάνειο ύψους 15.000.000 δρχ. διάρκειας 15 ετών και με τόκο 6%, για να καλύψει τις πρώτες ανάγκες της. Η ελληνική κυβέρνηση θα ζητήσει επίσης, στα τέλη του ίδιου έτους, από την Αγγλία και τη Γαλλία να της παραχωρήσουν δάνειο 40.000.000 φρ. για την αντιμετώπιση των έκτακτων αναγκών για τον πόλεμο. Το ποσό που χορηγήθηκε τελικά έφτασε τα 19.000.000 φρ.. Στο ποσό αυτό προστέθηκε και νέο εξωτερικό δάνειο ύψους 30.000.000 φρ. που χορηγήθηκε από τις κυβερνήσεις της Αγγλίας, της Γαλλίας και της Ρωσίας με το μηχανισμό του νόμου ΓΧΜΒ¹⁸⁹.

Στις 16 Απριλίου του 1916 το Υπουργείο Οικονομικών γνωστοποίησε ότι συνομολογήθηκε νέο προσωρινό δάνειο 40.000.000 μάρκων με τον οίκο Bleichroder με ετήσιο τόκο 6% το οποίο προοριζόταν για πληρωμές του ελληνικού κράτους στο εξωτερικό και στο εσωτερικό. Το Μάιο επιχειρήθηκε να συνομολογηθεί νέο ομολογιακό δάνειο 115.000.000 δρχ. με την Εθνική το οποίο τελικά ματαιώθηκε εξαιτίας της παραίτησης της Κυβέρνησης για να χορηγηθεί τελικά δάνειο 5.000.000 δρχ. με τόκο 6% το 1917. Τον Ιούνιο άνοιξε επίσης, υπέρ της Ελλάδας, πίστωση 10.000.000 φρ. από τη Γαλλία και 396.510 στερλινών από την Αγγλία.

Τον Αύγουστο, η ελληνική κυβέρνηση ζήτησε τη γνώμη της Εθνικής για την έκδοση δανείου 150.000.000 προκειμένου να καλυφθούν οι ανάγκες για πληρωμή επιτάξεων, περίθαλψης και την κάλυψη του ελλείμματος του προϋπολογισμού. Η διοίκηση της Εθνικής επεσήμανε στην κυβέρνηση ότι ήταν αδύνατη η συνομολόγηση δανείου στο εξωτερικό λόγω της εμπόλεμης κατάστασης, ενώ ταυτόχρονα διαπίστωνε την αδυναμία της ελληνικής χρηματαγοράς να καλύψει ένα τέτοιο δάνειο¹⁹⁰.

Το 1917 θα συναφθούν εσωτερικά δάνεια ύψους 35.000.000 δρχ. και θα ανοίξει πίστωση 100.000.000 φρ. υπέρ της Ελλάδας από την Αγγλία και τη Γαλλία. Λίγους μήνες αργότερα, το Φεβρουάριο του 1918, οι κυβερνήσεις Αγγλίας, Γαλλίας και Η.Π.Α.

¹⁸⁹ Ο νόμος ΓΧΜΒ' προέβλεπε τη δημιουργία ενός μηχανισμού που προέβλεπε το άνοιγμα πίστωσης εκ μέρους των Συμμάχων υπέρ της ελληνικής κυβέρνησης. Η πίστωση θα ήταν σε αυτούσιο χρυσό ο οποίος θα έμενε κατατεθειμένος στα θησαυροφυλάκια τους, και έναντι της οποίας η Εθνική Τράπεζα έθετε στη διάθεση της κυβέρνησης ίσο ποσό τραπεζογραμματίων.

¹⁹⁰ Την περίοδο αυτή η Εθνική επισημαίνει τον κίνδυνο που συνεπάγεται η προσφυγή στην έκδοση τραπεζογραμματίων με το μηχ/σμό του νόμου ΓΧΜΒ' με βάση τις πιστώσεις που ανοίγουν οι ξένοι στα θησαυροφυλάκια τους, καθώς μια τέτοια νομισματική πολιτική της Εθνικής Τράπεζας συνεπαγόταν κινδύνους για την ανεξαρτησία της και για την πίστη των τραπεζογραμματίων της.

θα χορηγήσουν πίστωση 750.000.000 φρ.¹⁹¹. Οι πιστώσεις αυτές χορηγήθηκαν ως αναγκαία αρωγή για την αντιμετώπιση των υπέρογκων δαπανών από τη συμμετοχή της Ελλάδας στον πόλεμο στο πλευρό των συμμάχων¹⁹².

Από το 1919 μέχρι τη μικρασιατική καταστροφή, η Ελλάδα θα προχωρήσει στη σύναψη σειράς βραχυπρόθεσμων εσωτερικών δανείων, ύψους 1.650.000.000 δρχ¹⁹³, από την Εθνική για να αντιμετωπίσει τις ανάγκες του πολέμου. Σύμφωνα με την Επιτροπή Εμπειρογνομόνων, το σύνολο των πολεμικών δαπανών για το διάστημα 1915-1923 ανήλθε στα 6.134.918.910 δρχ..

Οι προϋπολογισμοί της περιόδου είναι ελλειμματικοί, με εξαίρεση το 1916 ενώ διαρκώς ελλειμματικό είναι και το εμπορικό ισοζύγιο¹⁹⁴. Η φορολογία αυξάνει σταδιακά από το 1914 μέχρι το 1924, επιβάρυνση την οποία δέχτηκε ο λαός αν και εξακολουθούσε να υφίσταται αναδιανομή υπέρ των ευπορότερων. Την περίοδο αυτή η δραχμή υποτιμάται ραγδαία γεγονός που οδήγησε σε πληθωρισμό και έντονη κερδοσκοπία¹⁹⁵. Το διάστημα 1915-1922 παρατηρείται έξαρση του εσωτερικού δανεισμού με το δημόσιο να έχει αντλήσει 6.621.500.000 δρχ.

7.3 Περίοδος 1923-1932

Την περίοδο αυτή διαμορφώνεται στην Ευρώπη ένα κλίμα σταθεροποίησης, συλλογικής ασφάλειας, ειρηνικής διευθέτησης των διαφορών και μείωσης των εξοπλισμών. Η Ελλάδα, μετά τη μικρασιατική καταστροφή, διανύει μία περίοδο αμηχανίας και σύγχυσης με τον κοινοβουλευτισμό να βρίσκεται σε οξύτατη κρίση¹⁹⁶. Κατά το διάστημα 1924-1928 σχηματίζονται 12 κυβερνήσεις με μέσο όρο παραμονής στην εξουσία 4,5 μήνες.

¹⁹¹ Η χορήγηση της πίστωσης έγινε με βάση το νόμο ΓΧΜΒ΄

¹⁹² Ν. Σ. Παντελάκης, Δημόσια Δάνεια, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 66-71

¹⁹³ Ν. Σ. Παντελάκης, Δημόσια Δάνεια, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 71-73

¹⁹⁴ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 307

¹⁹⁵ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 308

¹⁹⁶ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 310

Από την αρχή του 1923 «... τα ταμεία του κράτους ήσαν κενά... το κράτος κυβερνάτο δια του προϋπολογισμού της προηγούμενης χρήσεως...», δήλωνε ο Υπουργός Οικονομικών Α. Πρέκας¹⁹⁷ προσθέτοντας ότι οι οικονομικές ανάγκες ήταν τόσο επιτακτικές ώστε «ουδείς ετόλμα να αναλάβη το υπ.οικονομικών». Η Ελλάδα, πριν απ' όλα, έπρεπε να προχωρήσει σε διακανονισμό του πολεμικού της χρέους, προς την Αγγλία, τη Γαλλία και τις Η.Π.Α., και ιδιαίτερα των πολεμικών πιστώσεων του 1818-19. Για τη ρύθμιση των πολεμικών της χρεών παραιτήθηκε από τις οφειλόμενες προς αυτήν πολεμικές πιστώσεις¹⁹⁸ και αναγνώρισε ανύπαρκτα πολεμικά χρέη. Επιτακτικό ήταν επίσης και το πρόβλημα αποκατάστασης των προσφύγων¹⁹⁹ μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών. Συνολικά συνομολογήθηκαν οκτώ δάνεια από το εξωτερικό συνολικού ονομαστικού κεφαλαίου 12.045.237.000 δρχ.²⁰⁰.

Ένα άλλο πρόβλημα που είχε να αντιμετωπίσει η Ελλάδα ήταν η ραγδαία υποτίμηση της δραχμής²⁰¹ η οποία οδηγούσε σε πληθωρισμό και κερδοσκοπία²⁰². Η φορολογική επιβάρυνση συνέχιζε να είναι δυσβάσταχτη με τη φοροδιαφυγή να παραμένει σε υψηλά επίπεδα. Το εμπορικό ισοζύγιο παρέμενε ελλειμματικό ενώ γίνονταν καταγγελίες για προφανείς σπατάλες δημόσιου χρήματος. Μεταξύ 1914 και 1928 ο αριθμός των δημοσίων υπαλλήλων είχε τριπλασιαστεί και παρά τις προτάσεις για μείωση του, οι κυβερνήσεις προέβαιναν «σε αθρόους διορισμούς υπαλλήλων»²⁰³.

Από το 1924 έως το 1932 εισέρευσαν στη χώρα 14.879.914.330 δρχ.²⁰⁴ μέσω του εξωτερικού δανεισμού με τη σύναψη εννέα δανειακών συμβάσεων²⁰⁵. Τα δάνεια αυτά χρησιμοποιήθηκαν για²⁰⁶:

¹⁹⁷ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 312

¹⁹⁸ Οι οφειλόμενες πιστώσεις προς την Ελλάδα έφταναν το ύψος των 2 δις. χρ. φρ.

¹⁹⁹ Η συνολική δαπάνη του Ελληνικού Δημοσίου για την αντιμετώπιση του προσφυγικού μέχρι το 1930 θα ανέλθει στα 16.350.986.406 δρχ.

²⁰⁰ Για την εξυπηρέτηση τους, από το 1924-1930, το ελληνικό δημόσιο κατέβαλε 4.167.299.328 δρχ.

²⁰¹ Η έναρξη της σταθεροποίησης της δραχμής ορίστηκε στις 14.5.1928, ημέρα έναρξης της λειτουργίας της Τράπεζας της Ελλάδος. 1 λίρα ισοδυναμούσε με 375 δρχ.

²⁰² Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 314-315

²⁰³ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 316

²⁰⁴ Βλ. παράρτημα

- την αποκατάσταση των προσφύγων (36,73%)
- την κάλυψη ελλειμμάτων και τα έξοδα έκδοσης δανείων (32,31%)
- παραγωγικούς λόγους (30,96%)

Η εξέλιξη του δημόσιου χρέους ήταν:

	Δημόσιο χρέος
31.3.1923	25.559.524.364 δρχ.
31.3.1932	43.022.656.509 δρχ.

Η εξυπηρέτηση του δημόσιου χρέους απορροφούσε, ετησίως, κατά μέσο όρο το 29% των τακτικών εσόδων και αποτελούσε το 36,34% των τακτικών εξόδων²⁰⁷. Το Μάρτιο του 1933 η διάρθρωση του εξωτερικού χρέους είναι η εξής²⁰⁸:

Δημόσιο εξωτερικό χρέος	288.100.000 \$	69,26%
Ιδιωτικό εξωτερικό χρέος	125.206.000 \$	30,74@
Σύνολο	407.306.000 \$	100%

Όσον αφορά τον εσωτερικό δανεισμό, τα δάνεια τα οποία είχαν συναφθεί ήταν:

- το δάνειο της ενοποιήσεως του 1924
- το δάνειο προς αγορά του μεγάρου Σλήμαν
- ο κύριος εσωτερικός δανεισμός (14 δάνεια)²⁰⁹

²⁰⁵ Η Ελλάδα μετά τη μικρασιατική καταστροφή δεν ήταν σε θέση να υπαγορεύει όρους οπότε οι δανειστές εξυπηρετούσαν μονομερώς τα συμφέροντά τους. Βλ. Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 368

²⁰⁶ Π. Δερτιλής. Το Δημόσιον Χρέος της Ελλάδος, σ. 168

²⁰⁷ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 317

²⁰⁸ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 323

- τα δάνεια αποζημίωσης²¹⁰

Την άνοιξη του 1932 η ελληνική κυβέρνηση προχώρησε στην αναστολή πληρωμής των χρεολυσίων των εσωτερικών και εξωτερικών δανείων και στη μείωση της εξυπηρέτησης τόκου κατά 25% μετά την ανακοίνωση στη Βουλή της πτώχευσης της χώρας. Πέρα από την εσωτερική δημοσιονομική διαχείριση, η πτώχευση του 1932 ήταν συνέπεια της κρίσης του 1929 και της παγκόσμιας οικονομικής ύφεσης που έπληξε την Ελλάδα οδηγώντας στη μείωση των φορολογικών εσόδων και των συναλλαγματικών πόρων της οικονομίας. Η χώρα θα προβεί σε διαπραγματεύσεις με εκπροσώπους των δανειστών οι οποίες κατέληξαν σε διαδοχικούς προσωρινούς διακανονισμούς εξυπηρέτησης του χρέους²¹¹.

²⁰⁹ Βλ. παράρτημα

²¹⁰ Α. Ηλιαδάκης, Εξωτερικός δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, 1824-1940, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2003, σ. 329-333

²¹¹ Ν. Σ. Παντελάκης, Δημόσια Δάνεια, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 77

ΜΕΡΟΣ Γ΄ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ

Κεφάλαιο 8^ο

Συμπεράσματα - Πρόταση για μελλοντική μελέτη

Συνοψίζοντας, μπορούμε να επισημάνουμε ότι και οι τέσσερις περίοδοι που εξετάζουμε καταλήγουν σε πτώχευση. Πτωχεύσεις που δεν οφείλονται μόνο στην αλόγιστη οικονομική και δημοσιονομική πολιτική των ελληνικών κυβερνήσεων αλλά και γενικότερα στη διεθνή οικονομική συγκυρία. Δεν είναι τυχαίο ότι η πτώχευση του 1893 συνέπεσε με πτωχεύσεις σε μία σειρά χωρών και ότι η πτώχευση του 1932 ήρθε ως επακόλουθο της κρίσης του 1929.

Παρατηρούμε ότι όλα τα ξένα κεφάλαια που εισέρευσαν στη χώρα από το 1824 μέχρι και το 1932 είχαν τη μορφή των δημοσίων δανείων και όχι των επενδύσεων. Επιπλέον τα κεφάλαια αυτά χρησιμοποιήθηκαν, στο μεγαλύτερο μέρος τους για καταναλωτικούς σκοπούς και κυρίως την κάλυψη πολεμικών δαπανών, για την πληρωμή πολεμικών αποζημιώσεων και τέλος για την κάλυψη των ελλειμμάτων του κρατικού προϋπολογισμού.

Σύμφωνα με τους Girault, Bouvier και Thobie, τα εξωτερικά δημόσια δάνεια διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στην εξάρτηση χωρών από τους δανειστές τους. Κατά την άποψη τους, οι συσσωρευμένοι τόκοι και η διαδικασία αποπληρωμής τους θα μπορούσε να θεωρηθεί «βιομηχανική επένδυση». Το ίδιο συνέβη και στην περίπτωση της Ελλάδας. Το ελληνικό κράτος ήταν αναγκασμένο να προσφέρει εγγυήσεις οπότε σημαντικό μέρος των εσόδων του ελεγχόταν από τους δανειστές. Επιπλέον η αδυναμία διαπραγμάτευσης οδήγησε στη σύναψη δανείων με εξαιρετικά δυσμενείς όρους αφού είχαν υψηλό τόκο, μικρό χρόνο απόσβεσης.

Η συνομολόγηση εσωτερικών δανειακών συμβάσεων ξεκίνησε από το 1862²¹². Παρατηρούμε ότι κατά την περίοδο των πολέμων αυξανόταν ο βραχυπρόθεσμος εξωτερικός δανεισμός, με την Εθνική Τράπεζα να επωμίζεται το κύριο βάρος των εσωτερικών δανείων. Αυτό δημιούργησε στενές σχέσεις αλληλεξάρτησης μεταξύ κράτους και Εθνικής κατά τη διάρκεια της περιόδου που εξετάσαμε.

²¹² Στις 30 Μαρτίου 1841 συστήνεται η Εθνική Τράπεζα η οποία θα διαδραματίσει ρόλο κεντρικής τράπεζας μέχρι την Ίδρυση της Τράπεζας της Ελλάδος το 1928

Από το 1923 παρατηρήθηκε μια αλλαγή στην τοποθέτηση των δανειακών κεφαλαίων. Σε αντίθεση με τις προϋπάρχουσες συνθήκες χρησιμοποιούνται για την κατασκευή αναπτυξιακών έργων. Επεκτείνεται το σιδηροδρομικό και οδικό δίκτυο ενώ σημαντικές επενδύσεις παρατηρούνται στον τομέα της γεωργίας και του εμπορίου.

Καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου αυτής παρατηρήθηκε αδυναμία διακυβέρνησης του τόπου, απουσία χρηστής δημοσιονομικής διαχείρισης, κατασπατάληση του δημόσιου χρήματος για ιδιοτελείς σκοπούς και αδυναμία είσπραξης των οφειλομένων εσόδων. Αυτό είχε ως συνέπεια τη συσσώρευση ελλειμμάτων και τη διόγκωση του δημόσιου χρέους με αποτέλεσμα η χώρα να αναστείλει για τέσσερις φορές τις δανειακές της υποχρεώσεις.

Πολλοί είναι αυτοί που πιστεύουν ότι η ιστορία δεν επαναλαμβάνεται. Η ιστορία της χρεοκοπίας στην Ελλάδα όμως έχει ορισμένες αξιοσημείωτες πτυχές που ελάχιστα διαφέρουν η μία από την άλλη. Τέσσερις φορές στο παρελθόν η χώρα μας έχει αντίκρισε το φάσμα της χρεοκοπίας και τις τέσσερις φορές χρεοκόπησε δηλώνοντας αδυναμία εξυπηρέτησης των δανείων που είχε εισπράξει.

- *Πρόταση για μελλοντική μελέτη*

Όσον αφορά την περαιτέρω διερεύνηση του θέματος αυτής της εργασίας προτείνεται η μελέτη της διαχρονικής εξέλιξης του δημόσιου δανεισμού στην Ελλάδα από το 1933 μέχρι και σήμερα υπό το φως των σύγχρονων εξελίξεων και των απόψεων που θέλουν την Ελλάδα να βρίσκεται στο κατώφλι μίας νέας πτώχευσης.

Κεφάλαιο 9^ο

Σύγχρονες Εξελίξεις

Ο δημόσιος δανεισμός αποτελεί ένα εξαιρετικά επίκαιρο θέμα δεδομένου ότι η παγκόσμια οικονομία βρίσκεται στο στάδιο της ύφεσης και ο δανεισμός αποτελεί βασική μέθοδο χρηματοδότησης της κρατικής λειτουργίας. Η χώρα μας βρίσκεται σε δεινή οικονομική κατάσταση εξαιτίας του υπερβολικού δανεισμού στον οποίο έχει καταφύγει σε συνδυασμό με τις χρόνια δυσλειτουργικές και περιοριστικές θεσμικές

βάσεις, την απουσία κατάλληλης διακυβέρνησης καθώς και τις λανθασμένες κοινωνικές αντιλήψεις που οδήγησαν στην αναπαραγωγή προβληματικών καταστάσεων και την επιδείνωση της ύφεσης.

Η Ελλάδα έχει μπει σε μία πορεία υιοθέτησης εξαιρετικά αυστηρών και επώδυνων μέτρων τόσο με την υπογραφή του Μνημονίου²¹³ όσο και του Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής. Στόχος είναι η διασφάλιση της βιωσιμότητας των δημοσίων οικονομικών, η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και η δημιουργία μιας ισχυρής βάσης για υγιή και σταθερή μακροπρόθεσμη ανάπτυξη. Σύμφωνα με την Οικονομική Έκθεση του ΟΟΣΑ για την Ελλάδα (2011), το πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων μπορεί να πετύχει εφόσον οι δημοσιονομικές και διαρθρωτικές αλλαγές εφαρμοστούν πλήρως. Σύμφωνα με τις προβλέψεις, το δημόσιο χρέος αναμένεται να φτάσει στο υψηλότερο επίπεδο το 2013²¹⁴ και στη συνέχεια θα μειώνεται ώστε να φτάσει σε ποσοστό κάτω του 60% του ΑΕΠ.

Από την άλλη πλευρά βέβαιη θεωρούν τη χρεοκοπία της Ελλάδας οι επενδυτικές τράπεζες και οι οίκοι πιστοληπτικής αξιολόγησης, κάτι που ωστόσο τονίζουν ότι δεν συνεπάγεται και έξοδο της χώρας από την Ευρωζώνη. Εκτός από στάση πληρωμών, μία έξοδος της χώρας από το ευρώ θα είχε ως αποτέλεσμα πτωχεύσεις επιχειρήσεων, κατάρρευση τραπεζών και διεθνών εμπορικών συναλλαγών. Σύμφωνα με στοιχεία²¹⁵ η πιθανότητα πτώχευσης της Ελλάδας φτάνει στο 94,17%.

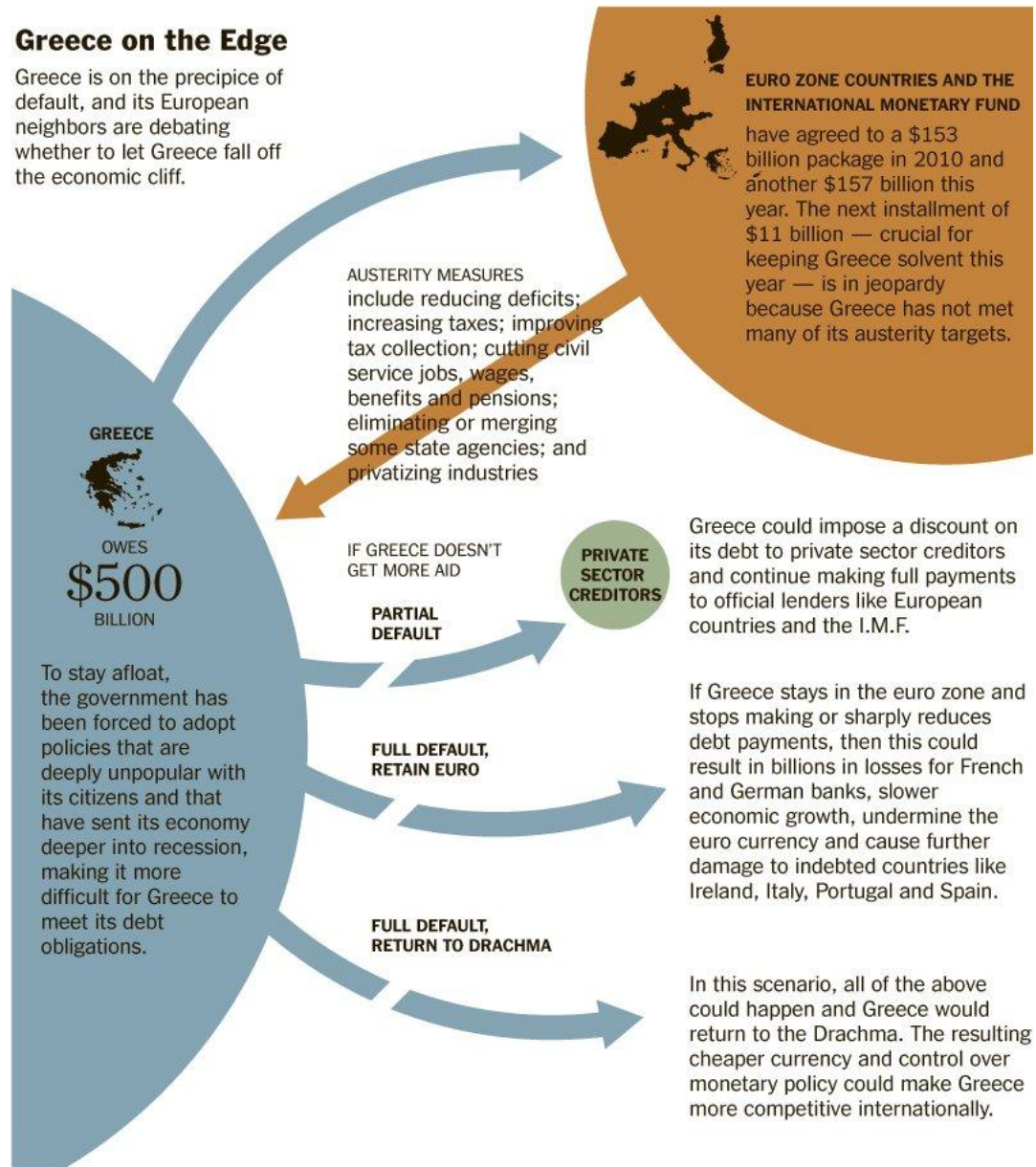
Πολλοί υποστηρίζουν ότι βρισκόμαστε προ των πυλών μιας συντεταγμένης χρεοκοπίας με ριζικές αλλαγές στη λειτουργία του κράτους, αναδιάρθρωση του χρέους και επιμήκυνση του χρόνου αποπληρωμής των υποχρεώσεων της Ελλάδας. Ένα τέτοιο σενάριο θα σήμαινε μεγάλη οικονομική και χρηματοοικονομική καταστροφή όχι μόνο

²¹³ Νόμος 3845/2010 (ΦΕΚ Α' 65/06.05.2010) «Μέτρα για την εφαρμογή του μηχανισμού στήριξης της ελληνικής οικονομίας από τα κράτη-μέλη της ευρωζώνης, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο», ο οποίος ενσωματώνει, ως παράρτημα 3, το σχέδιο προγράμματος των οικονομικών μέτρων που επιβλήθηκαν στη χώρα, ήτοι το «Μνημόνιο Οικονομικής και Χρηματοπιστωτικής Πολιτικής» και το «Μνημόνιο Συνεννόησης στις συγκεκριμένες Προϋποθέσεις Οικονομικής Πολιτικής»

²¹⁴ Σύμφωνα με το ΔΝΤ το δημόσιο χρέος της Ελλάδας θα φτάσει στα τέλη του 2012 στο 189% του ΑΕΠ

²¹⁵ <http://www.cmavision.com/>

για την Ελλάδα, αλλά και για την Ευρωζώνη, την Ευρωπαϊκή Ένωση και τη διεθνή οικονομία γενικότερα.

*Γράφημα της εφημερίδας New York Times με τα 3 σενάρια για την ελληνική χρεοκοπία

Βιβλιογραφία

Ελληνική Βιβλιογραφία

- Ανδρεάδου Α., *Η ιστορία των Εθνικών Δημοσίων Δανείων*, Αθήναι, 1904
- Αλεξάκη Π., *Ευρωπαϊκή Οικονομική και Νομισματική Ένωση*, Αθήνα, 1994
- Βαλαωρίτη Ι., *Ιστορία της Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος (1842-1902)*, Αθήνα 1980
- Βαρβαρέσος Κ., Λυκογιάννης Α., *Έκθεσις επί του Οικονομικού Προβλήματος της Ελλάδος*, 2002
- Γεωργακοπούλου Θ., *Εισαγωγή στη Δημόσια Οικονομική*, Αθήναι, 1981
- Γεωργακοπούλου Λ., *Εγχειρίδιο εμπορικού δικαίου*, Τόμος Ι, Αθήνα, 1987
- Δερτιλή Π., *Εγχειρίδιον Δημόσιας Οικονομικής*, Θεσσαλονίκη, 1966
- Δερτιλή Π., *Το Δημόσιον Χρέος της Ελλάδος*, Αθήναι-Θεσσαλονίκη, 1960
- Ηλιαδάκη Α., *Εξωτερικός δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στη Ελλάδα, 1824-1940*, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα, 2003
- Καριψιάδη Γ., *Η Ελλάδα ως διάδοχο κράτος*, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα, 1992
- Καράγεωργας Δ., *Οι Δημοσιονομικοί Θεσμοί*, Αθήνα, 1981
- Κατράνη Α., *Η διεθνής οικονομική κρίση και το χρέος του Τρίτου Κόσμου*, Θεσσαλονίκη, 1993
- Κορδάτου Γ., *Μεγάλη ιστορία της Ελλάδας*, Αθήνα, 1995
- Κούλη Ι., *Δημόσια Οικονομική*, τ. ΙΙ, Αθήναι, 1975
- Μπάρμπα Ν., *Οι εγγυήσεις του Ελληνικού Δημοσίου υπό το πρίσμα των διατάξεων του Ευρωπαϊκού Κοινοτικού Δικαίου*, 1996
- Μπάρμπα Ν., *Τα δημόσια δάνεια του κράτους, νομική προσέγγιση*, Θεσσαλονίκη, 1996
- Παντελάκη Ν., *Δημόσια Δάνεια*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 1995
- Παπαδόπουλος Δ., *Κρατική Παρέμβαση στην Οικονομική Δραστηριότητα*, Θεσσαλονίκη, 1986

- Πετράκη Π., *Η τραπεζική χρηματοδότηση του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα στην Ελλάδα (1844-1869)*, Αθήνα, 1985
- Τάχου Α., *Ελληνικό διοικητικό δίκαιο*, Θεσσαλονίκη, εκδόσεις 1993, 1996

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

- Chouraqui C., Jones B., Montador R., *Public Debt in a Medium – Term Perspective*, OECD, Economic Studiew, No 7, Paris, 1986
- Dertilis P., *Le problème de la dette publique des états balkaniques*, Athènes, 1936
- Τσουδερός Ε., *Le revelement economique de la Grece*, Παρίσι-Νανσύ, 1919

Άλλες πηγές

- Έκθεσις Εισηγητικής Επιτροπής της Βουλής του 1849 επί του απολογισμού της χρήσεως 1844, Πρακτικά Βουλής 29.7.1949
- Έκθεσις Επιτροπής Γερουσίας, «Περί δανείου των εξήκοντα εκατομμυρίων», 8.3.1860, Πρακτικά Γερουσίας, Περίοδος ΣΤ΄, Σύνοδος Ι, 9.3.1860
- Πρακτικά συνεδριάσεων της Γερουσίας, Πρώτη σύνοδος, στ' βουλευτικής περιόδου, 1860, 9.3.1860, 22,3,1860, 23.3.1860

Ιστοσελίδες

- <http://www.historycooperative.org/journals/ahr/105.3/ah000714.html>
- <http://www.reuters.com/article/2011/09/26/us-imf-idUSTRE78N1JE20110926>
- <http://www.reuters.com/article/2011/09/25/us-eurozone-merkel-idUSTRE78O2PR20110925>
- <http://www.bloomberg.com/news/2011-09-22/greece-on-edge-of-biggest-insolvency-24-centuries-after-first-city-default.html>

Φωτογραφίες

- Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, www.nhmuseum.gr

Παράρτημα

Πίνακες Δανείων

ΤΑ ΕΘΝΙΚΑ ΕΞΩΤΕΡΙΚΑ ΔΑΝΕΙΑ

	Εκδότης	Εγγυήσεις (υποθήκες)	Κυβέρνηση
60 εκ. φρ. του 1879	Cde, κοινοπραξία τραπεζών κεφαλαιούχων εγγυημένων από την πρώτη και Γ. Κορωνιό.	Πρόσοδοι χαρτοσήμου απαλλαγμένων απ' οτιδήποτε που θα επέφερε τη μείωση τους.	Κουμουνδούρου
120 εκ. φρ. του 1881	Cde, C. J. Hambro and Son, Τράπεζα Κωνσταντινουπόλεως	Φόρος κατανάλωσης καπνού. Οι ετήσιες δόσεις των εθνικών και εθνικοϊδιόκτητων φυτειών και τέλος το υπόλοιπο των προσόδων των τελωνείων Αθηνών, Πειραιά, Πατρών, Ζακύνθου, το οποίο δεν ήταν υπόθηκο άλλων δανείων.	Κουμουνδούρου
100 εκ. φρ. του 1884	Τράπεζα Κωνσταντινουπόλεως ως εκπρόσωπος ξένων και ελληνικών τραπεζών και η Τράπεζα Ηπειροθεσσαλίας	Η μη υπόθηκες πρόσοδοι των τελωνείων Αθηνών, Πειραιά, Πατρών, Σύρου, Κατάκολου, Καλαμάτας, Κεφαλληνίας, Ζακύνθου, Κέρκυρας και εξ ολοκλήρου των Βόλου, Τσάγεζι, Άρτας. Επίσης τα τέλη χαρτοσήμου, οι εισπράξεις κατανάλωσης καπνού και εκ των αποδόσεων γαιών και φυτειών.	Τρικούπη
135 εκ. φρ. του 1887	CdE	Οι εισπράξεις των μονοπωλίων άλατος, πετρελαίου, παιγνιόχαρτων, πυρείων, τσιγαρόχαρτου και σμύριδας Νάξου.	Τρικούπη
30 εκ. φρ. του 1889	C. J. Hambro and Son	Απαλλαγμένο εγγυήσεων	Τρικούπη

Δημόσια δάνεια και πτωχεύσεις ελληνικού κράτους 1824-1932

125 εκ. φρ. του 1889	Οίκος A.Gibbs and Sons του Λονδίνου, S. Bleichroder, και η Τράπεζα Κωνσταντινουπόλεως	Απαλλαγμένο εγγυήσεων	Τρικούπη
60 εκ. φρ. του 1890	C. J. Hambro and Son, National Bank του Βερολίνου και Γενική Πιστωτική.	Η καθαρή πρόσοδος της γραμμής Πειραιά-Λάρισας-Συνόρων και διακλαδώσεων της.	Τρικούπη
9,739 εκ. φρ. του 1893	C. J. Hambro and Son, Εθνική Τράπεζα, Τράπεζα Κωνσταντινουπόλεως, Ηπειροθεσσαλίας	Οι προβλεπόμενες για το δάνειο των 100 εκ. φρ./1884 από τον ν.ΒΙΡΕ'/22.12.1892	Σωτηρόπουλου-Ράλλη

Δημόσια δάνεια και πτωχεύσεις ελληνικού κράτους 1824-1932

	Όνομ/τικο	Τιμή έκδοσης %	Πραγ/κό Εκ. φρ.	Επιτόκιο		Χρεολύσιο	Χρόνος έναρξης	Χρόνος απόσβεσης έτη
				Όνο/τικό	Πραγ/κο			
1879	60	73	44	6	8,18	0,45	2/14.4.1879	40 Το 1919
1881	120	74,6	89,52	5	6,7	0,50	30/11.1.1881	40 Το 1921
1884	100	69,8	69,786	5	7,15	0,80	23/4.1.1884	37,5 Το 1921
1887 (μονοπωλίων)	135	67,4	90,99	4	5,95	0,80	10/22.6.1887	75 Το 1962
1889 Τα δυο πάγια αγγλικά	A. 30	68,125	20,4375	4	5,87	-	2/14.2.1889	Δεν προβλέπεται Δεν προβλέπεται
	B. 125	72,75	90,9375	4	5,87	-	6/18.5.1889	
1890 Των σιδηροδρόμων	60	Τα 45 εκ. 89% Τα 15 εκ. 86%	52,95	5	5,66		31/12.6.1980	99 Το 1989
1893 Κεφαλαιοποίησης	9,379	65	5,5	5	8,8		12/24.6.1893	54 Το 1947
Σύνολο	639.739.000	72,54%	464.121.000					
1898 ΔΟΕ εγγυημένο	150.592	Υπέρ το άρτιο	152.265.199	2,5			22/4.5.1898	60 Το 1969

	Εκδότης	Εγγυήσεις(υποθήκες)	Κυβέρνηση
<u>1902</u>	<<Συνδικάτο κατασκευής Σιδηροδρόμων Ανατολής>>	Την εξυπηρέτηση του δανείου ανέλαβε η Ε.ΔΟΕ. Διπλή εγγύηση, Υποθήκη της σιδ/κης γραμμής Αθηνών-Λάρισας και τα πλεονάσματα των υπεγγύων προσόδων στον ΔΟΕ/1898. Στα τελευταία συμπεριλαμβάνεται ο από 12.5.1900 πρόσθετος φόρος επί του καπνού, 2,2 δρχ./οκά, την διαχείριση του οποίου είχε αναλάβει η Ε.ΔΟΕ. Σε περίπτωση ανεπάρκειας των εγγυήσεων αυτών, τη διαφορά θα κατέβαλε το Ελληνικό Δημόσιο.	Η δανειακή σύμβαση με κυβέρνηση Θεοτόκη. Η πρώτη έκδοση με κυβέρνηση Α. Ζαΐμη, η δεύτερη με Γ. Θεοτόκη, η Τρίτη με Θ. Δηλιγιάννη και η τέταρτη με Γ. Θεοτόκη.
<u>1907</u>	Η Εθνική Τράπεζα και ομάδα τραπεζών από τις CdE, C.J. Hambro and Son, Ιονική, Αθηνών και Ανατολής εκπροσωπούμενων από την Εθνική.	Δεν ήταν υπό την εγγύηση του ΔΟΕ. Ως εγγυήσεις δόθηκαν οι πρόσοδοι του Ταμείου Εθνικής Αμύνης. Σε περίπτωση ανεπάρκειας παραχωρούνταν το πλεόνασμα των υπεγγύων προσόδων του ΔΟΕ/1898. Ομολογίες και τοκομερίδια ήταν απαλλαγμένα από κάθε ισχύοντα και μελλοντικό φόρο.	Γ. Θεοτόκη.
<u>1911</u>	Κατά το 37,5% οι ελληνικές τράπεζες (η Εθνική μαζί με 5 εκ. φρ. ιταλικών τραπεζών, κατά 20%, η Αθηνών κατά 12,5% και η Ανατολής κατά 5%). Κατά 50% οι γαλλικές (η CdE 17%, Η ΤΡΑΠΕΖΑ	Η εξυπηρέτηση δεν υπάγεται στον ΔΟΕ. Ως εγγυήσεις δόθηκαν τα πλεονάσματα των υπεγγύων προσόδων του ΔΟΕ/1898 αφού εξαιρεθούν απ' αυτές οι πρόσοδοι των εξυπηρετούμενων δανείων. Στις προσόδους αυτές	Η πρώτη σύμβαση και η κύρωση της, Μάρτιος-Ιούλιος 1910 με την κυβέρνηση Στεφ. Δραγούμη. Στη συνέχεια κυβέρνηση Ε. Βενιζέλου.

	Παρισίων και Κάτω Χωρών 12%, η Societe Generale 12%, και η Union Parisienne 9%) Κατά 12,5% οι αγγλικοί οίκοι Hambro and Son 6,25% και E. Enlanger and Co 6, 25%.	συμπεριλαμβάνεται και ο πρόσθετος φόρος καπνού του 1900, όπως και ο νεώτερος των 2 δρχ./οκά του ν. της 3.10.1909. Το προϊόν μονοπωλίου ζάχαρης. Το ανήκον στο Δημόσιο ποσοστό των προσόδων αυτών υπολογίσθηκε σε 23 εκ. φρ. Αν αυτό μειωνόταν κατά το τρίτο, δίνονταν οι εισπράξεις των τελωνείων Βόλου, Κέρκυρας, Λαυρίου και Πατρών ή άλλων ισοδύναμων. Αν και πάλι υπήρχε ανεπάρκεια συμπληρώνονταν από τον προϋπολογισμό. Κεφάλαιο και τόκοι απαλλάσσονταν από κάθε παρόντα και μελλοντικό φόρο, τέλος και κρατήσεων.	
<u>1914</u>	Εθνική, Ανατολής. Οι αγγλικές Hambro and Son, E. Erlanger and Co, London Country and Westminster Bank κατά 30%. Οι γαλλικές CdE, Παρισίων, Γενική Εταιρία και Παρισινή Ένωση κατά 70%.	Η Ε.ΔΟΕ ανέλαβε την εξυπηρέτηση του, ως ρητά αναφέρεται στην σύμβαση. Οι ίδιες εγγυήσεις με εκείνες του δανείου των 110 εκ. φρ./1911 συμπληρωθείσες δια των εισπράξεων των τελωνείων Θεσσαλονίκης και Καβάλας κατ' ελάχιστο υπολογιζόμενες σε 15 εκ. φρ. Συνολικά οι εγγυήσεις υπολογίζονταν σε 52.279.000, υπερβαίνουσες την εξυπηρέτηση του δανείου κατά 300%.	Τα 261 εκ. φρ. κυβέρνηση Ε. Βενιζέλου. Εκείνα του 1915 κυβέρνηση Α. Ζαΐμη.

Δημόσια δάνεια και πτωχεύσεις ελληνικού κράτους 1824-1932

	Ον/κό εκ. φρ.	Τιμή Έκδοσης %	Πραγ/κό	Επιτόκιο		Χρόνος έναρξης	Χρόνος απόσβεσης έτη
				Ον/κό	Πρ/κο		
<u>1902</u>	56,25	80	45	4%	5%	Από 10.5.1902 μέχρι 30.6.1906 σε τέσσερις εκδόσεις	98 δηλαδή το 2000
<u>1907</u>	20	91	18,2	5%	5,5%	Από 5 .1.1907Σε εγγραφή από τον Μάρτιο 1908	36 από 1.6.1910 δηλαδή την 31.12.1945
<u>1911</u>	110	84	92,4	4%	4,7%	29/11.6.1911	50 δηλαδή την 1.10.1961
<u>1914</u>	335,074	87,75 Τα 11 εκ. στο άρτιο.	295,374 και 935 δρχ.	5	5,7	Τα 250 εκ. από 17.3.1914 και τα 74,074 εκ. από 13.10.1915	50 δηλαδή την 1.3.1964

Δημόσια δάνεια και πτωχεύσεις ελληνικού κράτους 1824-1932

Δάνειο	Ονομαστικό	Τιμή έκδοσης	Πραγματικό	Επιτόκιο	
				Ονομ.	Πραγμ.
Α' προσφυγικό 1924	12,3 εκ £ ή 10 εκ. £ και 11 εκ \$(=2,3 εκ £, με 1£=4,78\$)	88% πραγματική Τα 10 εκ. £ 83% Τα 11 εκ. \$ 82,25%	8,3 εκ. £ και 9.047.500\$ Συνολικά 10.191.750 £	7%	8,6%
Των σιδηροδρόμων 1925	21 εκ. \$ πραγματοποιηθέν κατά 16.097.600 \$	Τα 10,5 εκ. , 90% Τα 5,597 εκ. , 94%	14.711.744\$	7% και 8%	8,69%
Σουηδικό 1926	1.000.000£	94%	940.000 £	8,5%	9,04%
Σταθεροποιήσεως ή τριμερές 1928	4.070.960 £ και 17 εκ. \$	91% πραγματική 86%	3.501.025 £ και 14.619.999\$	6%	6,97%
Α' παραγωγικό 1928	4.000.000 £	89% πραγματική 84%	3.360.000 £	6%	7.14%
Αμερ. Κυβ. 1929	12.167.000 \$ (2,5 εκ. £)	100%	12.167.000 \$	4%	4%
Σχολικών κτιρίων 1930	1.000.000 £	84%	840.000 £	6%	7,14%
Β' παραγωγικό 1931	4.600.000 £	83,5%	3.841.000 £	6%	7,18%

ΕΣΩΤΕΡΙΚΑ ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΑΝΕΙΑ

Δάνειο	Κεφάλαιο εκ. δρχ.	Επιτόκιο %	Απόσβεση	Εκδότης
Δικαστήριο Πατρών 1924	10	6	40 έτη (1964)	Εθνική, 23.9.1924
Δικαστήριο Βόλου 1925	2	6	40 έτη (1964)	Εθνική, 4.3.1925
Του Τέκτονος 1925	100	9	20 έτη	Ομολογιακό Δημοσίου
Β' αναγκαστικό του 1926	1.230	6	20 έτη (1946)	Ελληνικό Δημόσιο
Γ' αναγκαστικό του 1926	650	8	10 έτη (1937)	Ελληνικό Δημόσιο
Συνοικισμού Ν. Σμύρνης 1926	2	7	Εξοφλήθη 1930/31	Ελληνικό Δημόσιο
Τηλεγραφικό του 1930	45	8	10 έτη (1942)	Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων
Δύο Ύδρευσης του 1930	25 και 75	8	Και τα δύο 10 έτη	Και τα δύο από το Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων
Δύο αποπεράτωσης ύδρευσης, Ulen το 1930	90	8	10 έτη (1941)	Ταχυδρομικό Ταμειντήριο
Τρία για συμπλήρωση υδρευτικού δικτύου, 1930, 1931	80	8	10 έτη	ΤΤ τα 25 εκ. το 1950 τα υπόλοιπα το 1931

Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης (ΕΣΔΔ)
Πειραιώς 211, ΤΚ 177 78, Τάυρος
τηλ: 2131306349 , fax: 2131306479
www.ekdd.gr